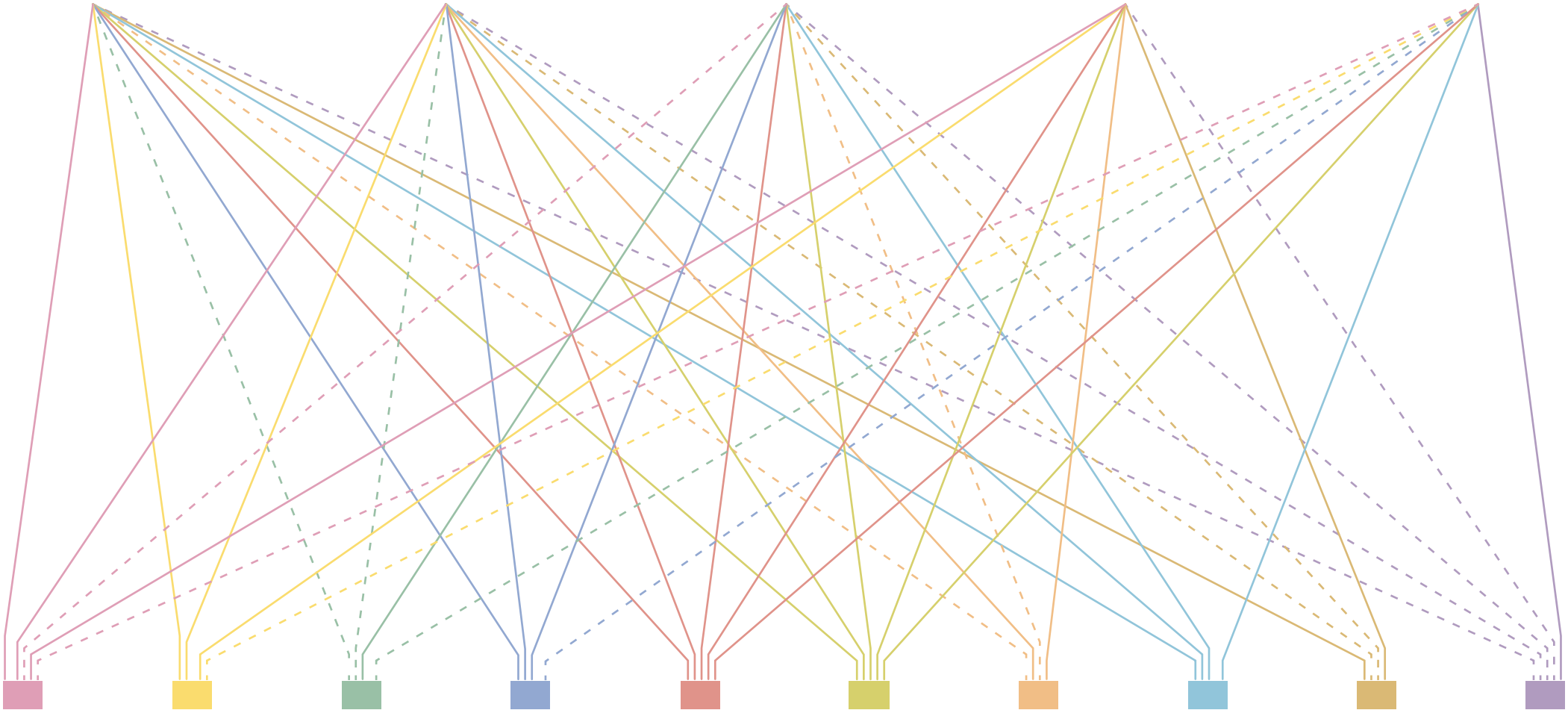

DE SOCIALE BASIS VERSTERKEN, INVESTEREN IN DE TOEKOMST

Verandertheorie en bouwstenen voor overheden en maatschappelijke partners

MOVISIE
VERWEY-JONKER Instituut

INHOUDSOPGAVE

VOORAF 3

LEESWIJZER: AMBITIES EN BOUWSTENEN 8

VERANDERTHEORIE SOCIALE BASIS 10

AMBITIES 11

BOUWSTENEN STERKE SOCIALE BASIS 12

- Bestaanszekerheid 12
- Financiering (voorspelbaar, regelluw en ontschot) 16
- Samenwerken vanuit gelijkwaardigheid 20
- Versterken eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie 25
- Beschikbaarheid van ruimte & plekken 30
- Responsiviteit 34
- (Onder)steunen van Mantelzorg 37
- Steun en ruimte voor vrijwillige inzet 41
- Versterken van inclusie 44
- Mensen vragen en uitnodigen 49

BIJLAGEN 51

1. WAT IS EEN VERANDERTHEORIE EN WAT KAN JE ERMEE? 51

2. BELEIDSVERWACHTINGEN VAN DE SOCIALE BASIS 53

3. WAT WETEN WE UIT DE LITERATUUR OVER 'HOE HET STAAT' MET DE SOCIALE BASIS? 61

BRONNEN 75

EINDNOTEN 78

COLOFON 84

overzicht verandertheorie ▶

Inleiding

Verandertheorie in één oogopslag

Ambities

Bouwstenen sterke sociale basis

Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?

Beleidsverwachtingen van de sociale basis

Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?

Bronnen

INLEIDING

KERNBOODSCHAP

'Wij streven naar een veerkrachtige, inclusieve en zorgzame samenleving – waarin mensen kunnen floreren, naar elkaar kunnen en willen omkijken, en kunnen en willen bijdragen aan het eigen en andermans welzijn.' Dit is de ambitie voor de sociale basis die partijen[1] gezamenlijk hebben ontwikkeld. Deze ambitie is onder te verdelen in vijf deelambities: **'Ontmoeting en erbij horen'** (om iets te betekenen voor elkaar, moet je elkaar eerst ontmoeten. Om elkaar te ontmoeten zijn activiteiten, initiatieven en plekken nodig.); **'Ontplooiing, zingeving en vertrouwen'** (De sociale basis stelt mensen in staat zich te ontplooien en te floreren.); **'Ondersteuning, steun en hulp'** (Mensen helpen elkaar en steunen elkaar vanuit intrinsieke motivatie. In kleine en grote dingen.); **'Ontspanning en plezier'** (De sociale basis biedt mensen ontspanning en plezier. Mensen doen dingen, alleen of samen, omdat zij dat leuk vinden en omdat het ontspanning biedt.); **'Eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie'** (De sociale basis is van mensen en gemeenschappen zelf).

De sociale basis is er altijd, krachtig of niet. Waar mensen zijn en zich tot elkaar verhouden is er een sociale basis. De kracht van de sociale basis is dat deze laagdrempelig is en uitgaat van intrinsieke en elkaar versterkende motivaties van inwoners, vrijwilligers en betaalde krachten. De sociale basis wordt niet 'extern' door overheden opgelegd, maar ontstaat vanuit de samenleving zelf. De legitimiteit en het eigenaarschap liggen in de samenleving (bij gemeenschappen) zelf. Overheden en organisaties kunnen haar wél faciliteren en stimuleren.[2] Sterker nog, het is cruciaal dat overheden en organisaties haar faciliteren en stimuleren.[3] Een risico is dat partners in de sociale basis en overheden de (korte termijn) mogelijkheden van de sociale basis overschatten. Het werken aan een veerkrachtige, inclusieve en zorgzame samenleving vraagt tijd en moet ook rekening houden met de grenzen aan de mogelijkheden van mensen.

In deze publicatie bieden wij hiervoor tien bouwstenen. Bouwstenen die in samenhang bijdragen aan het dichterbij brengen van de gezamenlijke ambitie. Wij onderbouwen per bouwsteen waarom en hoe deze bijdraagt aan een sterke sociale basis en geven voorbeelden van handelingsperspectief. Want **alle actoren zijn nodig om te zorgen dat de sociale basis niet als vanzelfsprekend wordt gezien en wordt overvraagd met onrealistische instrumentele verwachtingen, maar juist op passende wijze wordt versterkt**. Een investering in de toekomst.

VOORAF

Een vrijwilliger bij de (sport)vereniging, een buurtbewoner die samen met anderen een keer per maand zwerfvuil gaat rapen, een mantelzorger die zorgt voor een naaste, een inloopochtend in een gebedshuis, buren die elkaar helpen met kleine dingen, een *peer-support*groep of zelfhulpgroep, een opbouwwerker, een taalmaatje, de vrijwilliger in een formulierenbrigade, een kind- of jongerenwerker, de wijkagent, de woonconsulent van de corporatie, buurtvaders/-moeders, buurtbewoners die zich verenigen tegen bijvoorbeeld de sloop van een flat. Allemaal verschillende zaken. Maar allemaal zaken die we steeds vaker 'de sociale basis' zijn gaan noemen.

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

De sociale basis is een beleidsconcept dat tegenwoordig veel wordt gebruikt, maar waar geen eenduidige definitie van bestaat. Het omvat – zoals de zeker niet volledige opsomming hierboven laat zien – diverse onderwerpen en actoren, waaronder: actieve buurtbewoners, het verenigingsleven, vrijwillige inzet in al zijn verscheidenheid, mantelzorg, samenlevingsopbouw, buurtaccommodaties, gemeenschappen en meer.

Om het concept concreter en bruikbaarder te maken, is er op basis van onderzoek een indeling ontwikkeld, die het gesprek over de sociale basis en de rol die de overheid hierin kan spelen, vergemakkelijkt.

Deze indeling onderscheidt drie sferen binnen de sociale basis[4]:

1. **De persoonlijke sociale basis**: De inwoner en diens netwerk. Inwoners kunnen een (hulp)vraag hebben, maar ook ideeën of initiatieven. Soms word je mantelzorger voor een naaste. Dit overkomt je en doe je op basis van jouw persoonlijke relatie met diegene.
2. **De gemeenschappelijke sociale basis**: Inwoners maken deel uit van gemeenschappen, in allerlei vormen. Inwoners zijn lid van formele netwerken (zoals verenigingen) en nemen deel aan informele verbanden zonder formele status (denk aan een wandelclubje). Inwoners zetten zich zowel incidenteel als

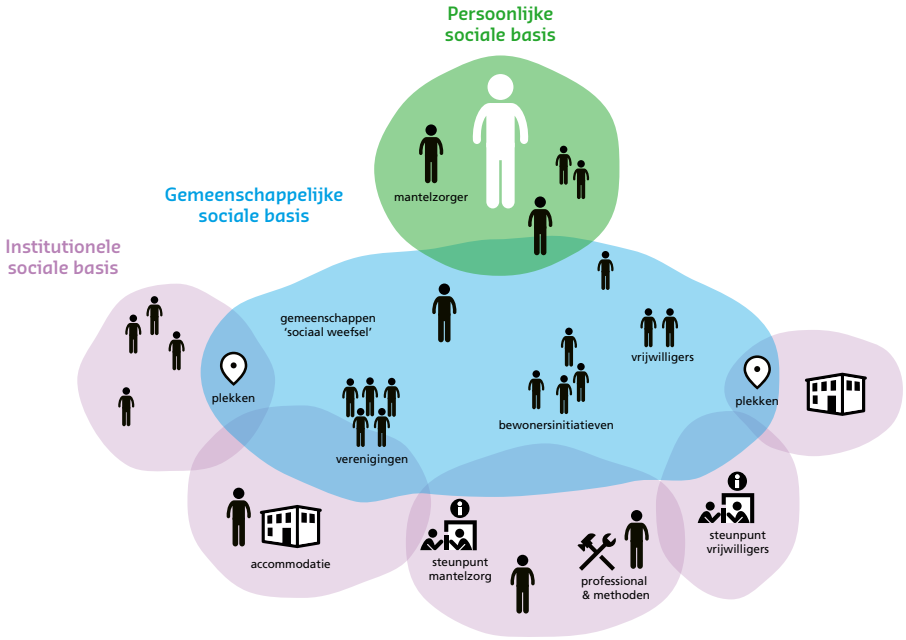

Bron: Kwakernaak, M. Deuten, J. Britt, A., gepubliceerd op Verwey-Jonker Insituut, Movisie en Anderzoek

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

structureel vrijwillig in (zowel via georganiseerd vrijwilligerswerk als in onderling verband). Dit doen zij op diverse plekken zoals in het buurthuis, op de sportclub, in de speeltuin, op een openbaar plein, in de buurttuin, het park, de bibliotheek, maar ook online.

3. **De institutionele sociale basis**: Inwoners maken gebruik van accommodaties (bijvoorbeeld buurthuizen, bibliotheken, verenigingsgebouwen en gezondheidscentra) om samen te komen. De institutionele sociale basis bestaat verder uit collectieve voorzieningen, vrijwilligerssteunpunten, mantelzorg-ondersteuning, landelijke vrijwilligersorganisaties, et cetera en betaalde krachten: sociaal werkers (maatschappelijk werkers, (sport)opbouwwerkers, jongerenwerkers), onderwijzers, woonconsulenten van woningcorporaties, wijkverpleegkundigen, wijkagenten, et cetera.

Deze drie sferen kunnen er in elke gemeente anders uitzien en verschillende partijen omvatten, want de sociale basis krijgt per definitie lokaal vorm.

De sociale basis is van gemeenschappen zelf. Maar overheden en formele organisaties kunnen haar faciliteren en stimuleren.

De sociale basis is er altijd, krachtig of niet. Waar mensen zijn en zich tot elkaar verhouden, is er een sociale basis. De sociale basis wordt dus niet 'extern' door overheden opgelegd, maar ontstaat vanuit de samenleving zelf. Overheden en organisaties kunnen haar faciliteren en stimuleren maar de legitimiteit en het eigenaarschap liggen bij de samenleving (bij gemeenschappen) zelf.[5] Dit betekent niet dat de relatie van de overheid tot de sociale basis vrijblijvend is: de overheid (rijk en gemeenten) heeft verantwoordelijkheden op bestaanszekerheid, gelijke kansen, publieke gezondheid, et cetera.[6]

Aanleiding: Verwachtingen zijn hoog – en staan niet goed in verhouding tot middelen

Tegelijkertijd bestaan er hoge verwachtingen van de sociale basis. Zo schrijft voormalig staatssecretaris Maarten van Ooijen van Volksgezondheid Welzijn en Sport (VWS) in een Kamerbrief van 6 juli 2023: '*De sociale basis levert een cruciale bijdrage aan de (ervaren) gezondheid en het welzijn van mensen. Daarnaast kan de sociale basis een belangrijke bijdrage leveren aan de opgave om de professionele zorg en ondersteuning van goede kwaliteit, betaalbaar en toegankelijk te houden voor iedereen. Niet alles kan worden opgelost vanuit de sociale basis, maar de kracht van gemeenschappen en de grote bereidheid van inwoners om iets voor elkaar te betekenen, kan beter ondersteund worden.*'[7]

Dit is maar een van vele voorbeelden. Zo spreken veel gemeentelijke overheden in beleidsstukken de ambitie uit dat ze de sociale basis willen versterken, bijvoorbeeld om de behoefte aan zwaardere ondersteuning te beperken, of om kansengelijkheid te bevorderen. Veel recente akkoorden benoemen ook de sociale basis: het GALA (Gezond en Actief Leven Akkoord), IZA (Integraal Zorg Akkoord), WOZO (Wonen, Ondersteuning en Zorg voor Ouderen) en de Hervormingsagenda Jeugd, om er maar een paar te noemen.

Hier is een disclaimer op zijn plaats. Verschillende onderzoeken laten zien dat er grenzen zijn aan een beroep op het sociale netwerk (zie bijlage 3 voor verdieping). In Nederland doen al veel mensen vrijwilligerswerk en verlenen veel mensen mantelzorg. Het (nog meer) inschakelen van het eigen netwerk is niet altijd mogelijk. Bijvoorbeeld omdat dit netwerk beperkt is, overbelast is of dreigt te raken, of dat het netwerk deel uitmaakt van het probleem.

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

Voorkomen moet worden dat een (nog groter) beroep wordt gedaan op de persoonlijke sociale basis, die vaak al betrokken en/of uitgeput is.

Een strikte instrumentele benadering van het sociaal netwerk, dat wil zeggen inzetten op het sociaal netwerk als ondersteuning, kan mogelijk leiden tot overvraging van sociale contacten, een verlies van wederkerigheid binnen de sociale relatie, en een grotere kans dat er te veel een enkel zorggerelateerde of afhankelijkheidsrelatie ontstaat. En een gebrek aan wederkerigheid belemmert netwerkversterking, en daarmee de mate waarin men een beroep kan doen op het eigen netwerk.

In Nederland is na de financiële crisis van 2008 bezuinigd op de publieke voorzieningen, vanuit alle lagen van de overheid. Ook op wat we nu de (institutionele) sociale basis noemen. Veel gemeenten proberen de uitgaven hieraan nu stabiel te houden of zelfs meer te investeren, maar dit lukt niet altijd. Dit komt mede omdat gemeenten voor de komende begrotingen afwegingen moeten maken in een context van de financiële tekorten, in combinatie met de zorgplicht die zij hebben op individuele (maatwerk)voorzieningen. Verschillen tussen gemeenten en tussen wijken zijn hiermee gegroeid. De publieke infrastructuur en basisvoorzieningen, en de bijbehorende medewerkers, groeien onvoldoende mee met het beroep dat er op wordt gedaan.[8] De sociale basis wordt vaak gefinancierd met incidenteel geld uit potjes en programma's met verschillende doelen. **Het versterken van de sociale basis vraagt echter structurele en integrale inzet.** Het werken aan een sterke(re) sociale basis vraagt bovendien dat we haar niet als een last maar als een investering in de toekomst zien.

Behoefte aan overzicht, inzicht en onderbouwing
Een groep landelijke partijen, de zogeheten 'Kerngroep sociale basis',[9] heeft in 2022 een gezamenlijke ambitie met elkaar uitgesproken: een gedeelde en realistischere kijk op de sociale basis, die meer recht doet aan de intrinsieke waarde ervan en op de korte en lange termijn gemeenten en andere relevante maatschappelijke partijen helpt de sociale basis te versterken. Hiertoe komt er een meerjarig ondersteuningsprogramma en lerende praktijk sociale basis.

Als startpunt voor deze lerende praktijk is er de behoefte aan:
- een overzicht van de huidige beleidsverwachtingen;
- inzicht vanuit de literatuur in de mate waarin deze verwachtingen realistisch zijn;
- een verandertheorie voor de sociale basis, redenerend vanuit de vraag wat (landelijke) partijen onderbouwd kunnen doen om bij te dragen aan een sterkere sociale basis (onderbouwd handelingsperspectief).

Het Verwey-Jonker Instituut en Movisie is gevraagd dit inzicht en overzicht te bieden, en samen met partijen uit de kerngroep sociale basis en andere belanghebbenden, deze verandertheorie op te stellen.

Deze publicatie is het voorlopige eindresultaat. 'Voorlopig' omdat dit stuk slechts een begin is. Gaandeweg de lerende praktijk zal er meer kennis opgedaan worden over wat goed werkt in de (lokale) praktijk. Op basis daarvan wordt de verandertheorie de komende jaren aangescherpt.

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

WAT IS EEN VERANDERTHEORIE?
Kort samengevat laat een verandertheorie zien wat je wil bereiken, wat je doet om deze doelen te bereiken, en waarom (het aannemelijk is dat) dit werkt.

Het met belanghebbenden maken van een verandertheorie op hoofdlijnen voor de sociale basis is een noodzakelijke eerste stap om te komen tot een onderbouwd verhaal over welke realistische verwachtingen de maatschappij kan hebben van (onderdelen van) de sociale basis en wat de randvoorwaarden zijn om de verwachtingen te kunnen waarmaken.

Een verandertheorie maken helpt bij het concreter maken van de (gezamenlijke) ambitie die de belanghebbenden van de sociale basis hebben; wat er kan (of moet) gebeuren om hieraan bij te dragen, welke rol kan elke partij hierin spelen en hoe verhouden de verschillende actoren (binnen en vooral buiten aanwezige perspectieven) zich tot elkaar?

▶ Voor meer uitleg over wat een verandertheorie is, zie bijlage

Bouwstenen voor actie: investeren in de toekomst
De sociale basis is een beleidsconcept dat we gebruiken om een deel van de dagelijkse praktijk van inwoners te duiden. En in die praktijk gebeurt heel veel: inwoners ontmoeten en steunen elkaar, ondernemen activiteiten met en voor elkaar, soms ondersteund en gefaciliteerd door gemeente en maatschappelijke organisaties. De verbanden die er zo (zijn) ontstaan hebben bepaalde positieve effecten, die we in deze verandertheorie verwoord hebben als ambities, omdat we ervan uitgaan dat wanneer we de sociale basis versterken, deze effecten sterker worden.

De verandertheorie bevat dus gezamenlijk geformuleerde ambities, die deze landelijke partijen willen versterken. Dit kunnen ze niet alleen. Dit vraagt nu en in de toekomst inzet van vele partijen. De verandertheorie formuleert tien bouwstenen die laten zien waar (aanvullende) inspanning op nodig is om de ambities dichterbij te brengen. Wij bieden hiermee onderbouwd handelingsperspectief voor tal van actoren (landelijk en lokaal) om bij te dragen aan een sterkere sociale basis. Het geeft concreet richting qua benodigde inzet en input voor beleid.

Deze bouwstenen zijn verschillend van aard, maar zijn allemaal *in samenhang* nodig om de ambitie dichterbij te brengen. Een huis kan niet staan als er bouwstenen ontbreken, en zo is het ook met een sterke sociale basis. Succesvol werken aan de gepresenteerde bouwstenen vraagt een paradigmashift. Namelijk dat het versterken van de sociale basis niet alleen geld kost, maar bovenal een investering is in de toekomst van gemeenschappen in buurten en wijken.

Voor wie schrijven wij dit? En wat moet de lezer ermee kunnen?
De in deze publicatie gepresenteerde verandertheorie richt zich op de vraag wat *formele partijen* kunnen doen om bij te dragen aan het versterken van de sociale basis. Primaire doelgroep zijn dus beleidsmedewerkers en -adviseurs bij gemeenten, ministeries en maatschappelijke organisaties, directeuren van sociaalwerkorganisaties, het onderwijs, kinderopvang, (gemeentelijke) besturen, zorgverzekeraars, landelijke vrijwilligersorganisaties, enzovoort.

Legitimiteit en eigenaarschap van de sociale basis liggen weliswaar bij de samenleving en gemeenschappen zelf, maar formele partijen kunnen de sociale basis stimuleren en faciliteren. (En onbedoeld door bepaalde beleidskeuzes ook tegenwerken). Ook hebben overheden een verantwoordelijkheid bij het creëren van de randvoorwaarden.

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

Wij hopen formele partijen en overheden een onderbouwd handelingsperspectief te bieden om samen voor en met de samenleving de sociale basis te stimuleren en faciliteren. En we hopen dat zij op basis van de kennis in dit stuk het gesprek met elkaar kunnen voeren over wat zij met elkaar kunnen, willen of moeten doen en wat zij van elkaar daarvoor nodig hebben.

Onze ambitie
Iedereen die de sociale basis wil stimuleren en faciliteren en hiermee wil bijdragen aan de gezamenlijk vastgestelde ambitie, kan dat onderbouwd doen met behulp van de tien bouwstenen in dit rapport. In samenhang dragen deze bouwstenen bij aan **een veerkrachtige, inclusieve en zorgzame samenleving – waarin mensen kunnen floreren, naar elkaar kunnen en willen omkijken, en kunnen en willen bijdragen aan het eigen en andermans welzijn.**

Een belangrijke disclaimer is hier dat de sociale basis geen 'duizenddingendoekje' is, en geen manier om bezuinigingen mee 'op te vangen'. Anders gezegd: de lezer moet ervan doordrongen zijn dat de sociale basis niet een 'oplossing voor alles' is. De sociale basis heeft een eigen dynamiek en energie die je – als je een sterke sociale basis wil – moet stimuleren en faciliteren. Want juist dan ontstaan er mooie initiatieven, in al hun diversiteit. Maar de sociale basis mag niet worden gezien als iets wat 'te sturen' is, of instrumenteel is 'in te zetten' om de eigen beleidswensen mee te realiseren.

LEESWIJZER: AMBITIES EN BOUWSTENEN

In deze publicatie presenteren we handvatten voor wat actoren kunnen doen om te komen tot een sterke(re) sociale basis. Uitgangspunt is een gezamenlijk geformuleerde hoofdambitie, die is onderverdeeld in vijf deelambities. Daarnaast formuleren we tien 'bouwstenen'. Die laten zien wat nodig is om de deelambities en daarmee de hoofdambitie te helpen realiseren.

Overigens willen we niet de suggestie wekken dat een sterkere sociale basis maakbaar is door inzet op de bouwstenen. Maar wel dat de bouwstenen helpend zijn om de geformuleerde ambitie dichterbij te brengen. Wij baseren ons hierbij op onze eigen onderzoek- en werkpraktijken en kennis uit onderzoek en literatuur.

Ongelijksoortige bouwstenen nodig in samenhang
Zoals eerder gezegd zijn deze bouwstenen geen 'keuzemenu' waarin actoren kunnen 'shoppen' naar gelang het hen (politiek) uitkomt.

Als partijen de hoofdambitie willen waarmaken, dan is inzet op álle bouwstenen nodig. Dit betekent overigens niet dat iedere partij even veel kan doen op elke bouwsteen. Met sommige bouwstenen kunnen vooral overheden aan de slag; denk bijvoorbeeld aan wet- en regelgeving en financiën. Andere bouwstenen vragen inzet van álle betrokken partijen, bijvoorbeeld omdat een brede cultuuromslag nodig is. Sommige bouwstenen zijn een randvoorwaarde voor alle deelambities, andere bouwstenen dragen sterk bij aan een of meerdere ambities. Ze zijn verschillend van aard en grootte, maar wel allemaal nodig.

Ten slotte bevat elke bouwsteen wel iets waarmee alle actoren aan de slag kunnen. Gezamenlijke inzet vergroot de kans dat huidige en nieuwe initiatieven groeien en bloeien en de sociale basis wordt versterkt.

Er gebeurt al veel en we bouwen hierop voort
Tien bouwstenen om de sociale basis te versterken, klinkt als veel. Maar gelukkig beginnen we niet bij nul. De sociale basis bestaat al en er gebeurt van alles om haar te versterken. Door bouwstenen aan te wijzen maken we zichtbaar wat we nog meer en/of beter kunnen doen.

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

De bouwstenen geven (lokale) overheid en organisaties overzicht en houvast om de eigen inzet en het eigen beleid aan te toetsen: *Doen we dit al? Doen we dit genoeg? Doen we dit op de juiste wijze? Doen we dit met elkaar?*

Tot slot is het belangrijk om vast te stellen dat, als we de centrale ambitie voor de sociale basis dichterbij willen brengen voor iedereen, het onontkoombaar is om op sommige plekken meer te investeren dan elders. Daar waar bezuinigd is op de openbare ruimte, buurthuizen, samenlevingsopbouw is dit soms terug te zien in minder veerkracht. Meer investeren is hier dan nodig om hier gelijke kansen te creëren.[10]

Wat vind ik waar?

Op pagina 10 is de verandertheorie samengevat in één schema. Alle elementen zijn daarin opgenomen: de hoofdambitie, de deelambities die hier onder vallen, en de bouwstenen die direct of indirect bijdragen aan één of meerdere deelambities.
Vanaf pagina 11 zijn de deelambities uitgewerkt.
Vanaf pagina 12 gaan wij dieper in op de tien bouwstenen.
We starten met de bouwstenen die randvoorwaardelijk van aard zijn voor alle deelambities. Daarna bespreken we de andere bouwstenen. Zoals eerder gezegd is het niet zo dat sommige bouwstenen belangrijker zijn dan andere. Alle bouwstenen zijn in samenhang nodig om de centrale ambitie waar te maken.

Per bouwsteen tonen wij:

- De essentie van de bouwsteen in het kort, en aan welke deelambities deze bijdraagt.
- De theorie achter de bouwsteen (waarom werkt het zo?).
- Hoe kunnen partijen (meer en beter) inzetten op deze bouwsteen.[11]
- Een kort overzicht van bronnen waar deze theorie op berust (niet uitputtend).

Gezamenlijke aanpak

De in deze publicatie gepresenteerde verandertheorie hebben wij in een viertal groepsbijeenkomsten opgesteld met een afvaardiging vanuit (in alfabetische volgorde): Directie Maatschappelijke Ondersteuning van het ministerie van VWS, MantelzorgNL, Vereniging NOV, Sociaal Werk Nederland (SWN), de VNG, aangevuld met een afvaardiging vanuit Associatie Wijkteams, LSA Bewoners, Nationale Jeugdcoalitie. Tot slot was er ook inbreng van MIND, LHV, het Oranjefonds, Pharos en de Nederlandse ggz.

Wij willen alle betrokkenen en in het bijzonder de deelnemers aan de vier sessies, bedanken. Zonder hun tijd en inbreng was het formuleren van een verandertheorie sociale basis, op basis van een gezamenlijke ambitie en bouwstenen, niet mogelijk geweest.

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

veranderтheorie

SOCIALE BASIS

HOOFDAMBITIE

‘Wij streven naar een veerkrachtige, inclusieve en zorgzame samenleving – waarin mensen kunnen floreren, naar elkaar kunnen en willen omkijken, en kunnen en willen bijdragen aan het eigen en andermans welzijn.’

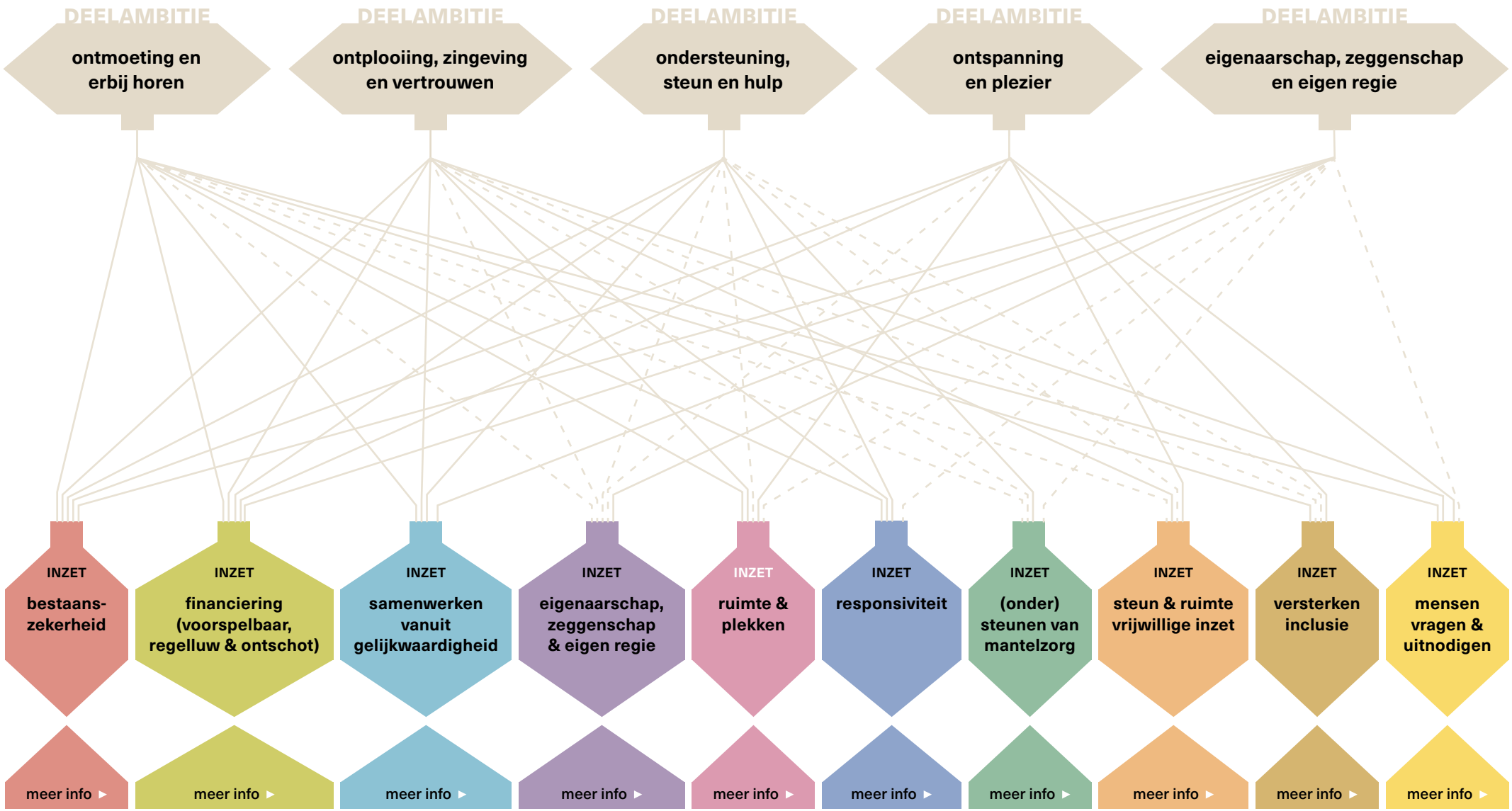

Klik op een inzet-button om te zien wat bijdraagt aan wat. Klik op de meer-info-button voor meer informatie verderop in het rapport. Je kunt weer terug naar dit schema via de button rechtsbovenin.

AMBITIES

Wij hebben met elkaar[12] de volgende ambitie geformuleerd:

'Wij streven naar een veerkrachtige, inclusieve en zorgzame samenleving – waarin mensen kunnen floreren, naar elkaar kunnen en willen omkijken, en kunnen en willen bijdragen aan het eigen en andermans welzijn.'

Deze centrale ambitie kan worden onderverdeeld in vijf deelambities:

- Ontmoeting en erbij horen.
- Ontplooiing, zingeving en vertrouwen.
- Ondersteuning, steun en hulp.
- Ontspanning en plezier.
- Eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie.

ONTMOETING EN ERBIJ HOREN

Om iets te betekenen voor elkaar, moet je elkaar eerst ontmoeten. Om elkaar te ontmoeten zijn activiteiten, initiatieven en plekken nodig. Binnen en buiten, fysiek en digitaal. Deze activiteiten, initiatieven en plekken zijn verwelkomend, je voelt je thuis en je voelt dat je erbij hoort. Hier komen betekenisvolle verbindingen tot stand.

ONTPLOOIING, ZINGEVING EN VERTROUWEN

De sociale basis stelt mensen in staat zich te ontplooien en te floreren. Dingen doen, voor jezelf en voor de ander biedt zingeving en de mogelijkheid om jezelf te ontwikkelen.

Het van betekenis zijn voor anderen biedt mensen een positieve sociale rol. Iedereen kan meedoen en van betekenis zijn. Het 'kunnen bijdragen' leidt tot wederkerigheid.
Mensen maken dingen mogelijk voor elkaar. Mensen hebben hierdoor meer vertrouwen in zichzelf en het eigen kunnen, en in elkaar.

ONDERSTEUNING, STEUN EN HULP

Mensen helpen elkaar en steunen elkaar vanuit intrinsieke motivatie. In kleine en grote dingen. Mensen zetten zich in voor de ander, voor iets of iemand die hen ter harte gaat.
Zij worden herkend en erkend in hun eigenaarschap hiervan en worden niet beschouwd als onbetaalde medewerkers vanuit een instrumenteel belang.
Zij worden gewaardeerd en, indien nodig, ondersteund.

ONTSPANNING EN PLEZIER

De sociale basis biedt mensen ontspanning en plezier. Mensen doen dingen, alleen of samen, omdat zij dat leuk vinden en omdat het ontspanning biedt. Het is cruciaal hiervan bewust te zijn waar het gaat om de sociale basis.

EIGENAARSCHAP, ZEGGENSCHAP EN EIGEN REGIE

De sociale basis is van mensen en gemeenschappen zelf. Zij hebben dus invloed en zeggenschap: over hun eigen leven, over de initiatieven die ze ontplooien, en over hun inzet en buurt, en over hoe de (lokale) overheid zich hiertoe verhoudt.

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

BOUWSTENEN STERKE SOCIALE BASIS

BESTAANSZEKERHEID

Essentie van de bouwsteen	Draagt bij aan de deelambities:
Bestaanszekerheid • Bestaanszekerheid is een randvoorwaarde: naar elkaar omkijken, je vrijwillig inzetten voor iets of iemand, maar ook betaald werk hebben, worden allemaal makkelijker als er ruimte is in het hoofd, en die ruimte niet wordt ingenomen door chronische (geld)stress. • Bestaans*onzekerheid* leidt tot een verslechtering van de gezondheid, en een grotere kans op sociale uitsluiting.	• Randvoorwaardelijk voor alle ambities.

THEORIE & ONDERBOUWING

Bestaanszekerheid is een fundamenteel menselijke behoefte en een mensenrecht. Het is verankerd in artikel 20 van onze Grondwet en in artikel 25 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens: '*Een ieder heeft recht op een levensstandaard die hoog genoeg is voor de gezondheid en het welzijn van zichzelf en zijn gezin, waaronder inbegrepen voeding, kleding, huisvesting en geneeskundige verzorging en de noodzakelijke sociale diensten, alsmede het recht op voorziening in geval van werkloosheid, ziekte, invaliditeit, overlijden van de echtgenoot, ouderdom of een ander gemis aan bestaansmiddelen.*'

In Nederland heeft een groot aantal mensen te maken met bestaansonzekerheid.[13] De Commissie Sociaal Minimum stelt in haar advies dat bestaanszekerheid gaat over: voldoende inkomen, werk dat loont, een goede gezondheid, betaalbare en duurzame huisvesting, een adequate opleiding, gezonde sociale relaties en een zinvol leven.

Hoewel bestaansonzekerheid veel meer is dan te weinig inkomen of te hoge schulden, vormen afdoende financiën een wezenlijk onderdeel en een goede indicatie van bestaanszekerheid van mensen. Het afgelopen jaar had bijna een op de vijf Nederlandse huishoudens moeite met het betalen van de noodzakelijke kosten voor hun levensonderhoud en zijn steeds meer mensen noodgedwongen een beroep gaan doen op voedselbanken en andere charitatieve organisaties.

Overzicht verandertheorie

Inleiding

Verandertheorie in één oogopslag

Ambities

Bouwstenen sterke sociale basis

Bestaanszekerheid

Financiering

Samenwerken vanuit gelijkwaardigheid

Versterken eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie

Beschikbaarheid van ruimte & plekken

Responsiviteit

(Onder)steunen van mantelzorg

Steun en ruimte voor vrijwillige inzet

Versterken van inclusie

Mensen vragen en uitnodigen

Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?

Beleidsverwachtingen van de sociale basis

Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?

Bronnen

Bestaansonzekerheid is schadelijk voor mensen, zeker als zij geen uitzicht hebben om daar op korte termijn uit te komen. Armoede en financiële problemen zijn risicofactoren voor huiselijk geweld en kindermishandeling. De chronische stress die samenhangt met bestaansonzekerheid kan mensen fysiek en mentaal ziek maken, zorgt voor schaamte en heeft een grote, negatieve invloed op de sociale relaties. Het vergroot de kans op eenzaamheid en resulteert in minder zelfvertrouwen en het verlaagt de overtuiging dat men van waarde kan zijn voor een ander. Bestaansonzekerheid in de brede zin heeft vaak een desastreus effect op het sociale netwerk van mensen. Het kan mensen belemmeren om mee te doen in de samenleving of op de arbeidsmarkt. Ook zaken als een nul-urencontract en/of onzekere werktijden kunnen bestaanszekerheid ondermijnen en mensen belemmeren om zich vrijwillig voor anderen in te zetten.

Behalve gevolgen voor het individu heeft bestaansonzekerheid ook maatschappelijke effecten. Zo leidt het tot hogere zorgkosten en een onderbenutting van het menselijk kapitaal. Daarnaast gaat het ten koste van sociale rechtvaardigheid, kansengelijkheid, sociale cohesie en van het vertrouwen dat inwoners hebben in de overheid en de publieke instellingen.

Juist bij mensen in een bestaansonzekere of kwetsbare positie kan de onderlinge steun heel erg groot zijn, bijvoorbeeld via *peer support* en/of op andere, vaak informele manieren. Maar het kan ook andersom zijn, dat is niet zo één op één te zeggen. Hierbij is het belangrijk om uit te kijken met stigmatisering van groepen door bepaalde aannames. Het blijkt echter dat mensen beter in staat zijn om naar elkaar om te kijken en zich in te zetten voor iets of iemand wanneer zij bestaanszekerheid ervaren. Met andere woorden: bestaanszekerheid is keihard nodig voor een sterke sociale basis.

Bestaansonzekerheid heeft niet alleen impact op mensen zelf, maar kan ook negatieve effecten hebben op zorg- en sociaal professionals. Zij kunnen gedemotiveerd raken als ze veelvuldig met de gevolgen van structurele bestaansonzekerheid moeten werken en daardoor slechts aan 'symptoombestrijding' kunnen doen.

Bestaans(on)zekerheid is een groot vraagstuk dat veel verder reikt dan de sociale basis. Maar het is een belangrijk vraagstuk – óók voor de sociale basis! – waarop inspanning nodig is.

WERKEN AAN BESTAANSZEKERHEID

Hoe kunnen partijen meer en/of beter inzetten op bestaanszekerheid als bouwsteen voor een sterke sociale basis?

- Een toereikend inkomen, waarbij de noodzakelijke uitgaven[14] centraal staan, is nodig voor bestaanszekerheid.
- De basis van landelijke[15] regelingen (algemene bijstand, toeslagen, et cetera) dient toereikend te zijn voor het merendeel van de mensen met een inkomen op het sociaal minimum. Doe dus landelijk wat landelijk kan en wees voorzichtig met het belasten van gemeenten met nieuwe taken.
- Het harmoniseren van voorwaarden voor lokale regelingen kan bijdragen aan overzichtelijkheid en kansengelijkheid voor inwoners, ongeacht in welke gemeente iemand woont.
- Inzetten op (meer) beschikbare sociale huurwoningen.
- (Blijven) inzetten op het terugdringen van de uitwassen van flexibilisering van de arbeidsmarkt.
- Investeer in een realistisch activeringsbeleid, met soepele overgangen tussen uitkering en werk, onder andere door de bijverdiengrenzen en de bijverdienperiode te verruimen en door inkomenszekerheid te garanderen als mensen weer terugvallen op een uitkering.

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Bestaanszekerheid
Financiering
Samenwerken vanuit gelijkwaardigheid
Versterken eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie
Beschikbaarheid van ruimte & plekken
Responsiviteit
(Onder)steunen van mantelzorg
Steun en ruimte voor vrijwillige inzet
Versterken van inclusie
Mensen vragen en uitnodigen
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

- Bied (meer) ruimte voor maatwerk om schrijnende gevallen op te lossen en maak de mogelijkheden die hiertoe al bestaan eenvoudiger, zodat medewerkers van uitvoerende instanties ze ook vaker toepassen.
- Zorg ervoor dat de beslagvrije voet altijd wordt gewaarborgd, ook in de fase vóór beslaglegging. Stel de beslagvrije voet als een absolute minimumgrens voor het besteedbaar inkomen van mensen op het sociaal minimum en zorg ervoor dat instanties bij schulden of sancties die grens niet overschrijden.
- De overheid dient de positie van kinderen te versterken als ouders niet aan de onderhoudsplicht (kunnen) voldoen. Dit kan onder meer door een wettelijk recht op basisvoorzieningen voor kinderen te regelen, zodat nutsbedrijven huishoudens met inwonende minderjarigen niet mogen afsluiten van gas, elektriciteit en water.
- Neem financiële prikkels weg, die het voor elkaar zorgen belemmeren. Denk aan regels in de bijstand of de AOW die ertoe leiden dat zorgvragers en zorggevers worden gekort op hun uitkering als ze gaan samenwonen (kostendelersnorm). Kijk in plaats hiervan naar manieren om onderlinge hulp te belonen. Dit vraagt financiële vrijheid en ruimte binnen bestaande regelingen.
- Streef vereenvoudiging van de regelingen na die bedoeld zijn om inwoners (financieel) te ondersteunen en ontschot de budgetten hiervoor. Zeker als mensen afhankelijk zijn van meerdere, ondersteunende regelingen kost het hun veel tijd om er gebruik van te maken en zullen zij er minder snel een beroep op doen.
- De hulpverlening aan mensen in bestaansonzekerheid zou gericht moeten zijn op het stimuleren van hun ontplooiingsmogelijkheden gedurende hun hele leven, om zo kansen te creëren voor hun bloei op de lange termijn. Door te investeren in (basis)vaardigheden en hulpbronnen – ofwel de competenties – van mensen, kunnen we hun autonomie versterken, zodat ze niet terechtkomen in een spiraal van afhankelijkheid van de overheid. Samenlevingsopbouw is hier een goed voorbeeld van.
- Heb aandacht voor mensen die financieel in de problemen komen, omdat ze voor elkaar zorgen. Denk daarbij niet alleen aan woningdelers (zoals hierboven geschreven), maar ook aan mensen die minder moeten gaan werken om zorg te kunnen verlenen aan een naaste, of door de zorgen en stress hierover (gedeeltelijk) in de ziektewet komen. Houd er ook rekening mee dat mantelzorgers vaak veel kosten maken door de zorg die zij bieden.[16]

Bestaanszekerheid is nodig voor een sterke sociale basis. Maar daarnaast kan de sociale basis ook helpen om de negatieve gevolgen van bestaansonzekerheid te verzachten.

- Zo zetten mensen zich (via maatschappelijke organisaties) op verschillende manieren vrijwillig in om bestaansonzekerheid tegen te helpen gaan. Denk aan schuldhulpmaatjes, de formulierenbrigade, de voedselbank, enzovoort.
- Sociaal werkers kunnen inwoners helpen om een beroep te doen op van bestaande voorzieningen die bestaansonzekerheid tegengaan.
- Tegelijkertijd is glashelder dat deze inzet vanuit de sociale basis, bestaansonzekerheid niet kan oplossen.

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Bestaanszekerheid
Financiering
Samenwerken vanuit gelijkwaardigheid
Versterken eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie
Beschikbaarheid van ruimte & plekken
Responsiviteit
(Onder)steunen van mantelzorg
Steun en ruimte voor vrijwillige inzet
Versterken van inclusie
Mensen vragen en uitnodigen
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

Bronnen (niet uitputtend)

- Hertz, *The Lonely Century, a call to reconnect*, 2021.
- RVS, *Van overleven naar bloeien*, 2024.
- De Zwart, Britt, *Vragen van overmorgen in het sociaal domein*, 2022.
- Britt et al, *Leren sturen en verantwoorden in de sociale basis*, 2022.
- VNG & Divosa, *De waarde van het sociaal domein, Een slimme investering in bestaanszekerheid, kansengelijkheid en gezond samenleven*, 2023.
- RVS, *Kinderen uit de knel*, 2023.
- Commissie Sociaal Minimum, *Een zeker bestaan, Naar een toekomstbestendig stelsel van het sociaal minimum, RAPPORT II*, 2023.
- Franken, Kuiper & van der Sanden, *Bestaanszekerheid onder druk,* Movisie (2022). Bestaanszekerheid_onder_druk_2022.pdf (movisie.nl)
- Hosper, Venderbos, Van Veen & Van Loenen, *Sociale uitsluiting en gezondheidsverschillen*, Pharos (2024).

Overzicht verandertheorie ▶

Inleiding

Verandertheorie in één oogopslag

Ambities

Bouwstenen sterke sociale basis

Bestaanszekerheid

Financiering

Samenwerken vanuit gelijkwaardigheid

Versterken eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie

Beschikbaarheid van ruimte & plekken

Responsiviteit

(Onder)steunen van mantelzorg

Steun en ruimte voor vrijwillige inzet

Versterken van inclusie

Mensen vragen en uitnodigen

Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?

Beleidsverwachtingen van de sociale basis

Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?

Bronnen

FINANCIERING (VOORSPELBAAR, REGELLUW EN ONTSCHOT)

Essentie van de bouwsteen	Draagt bij aan de deelambities:
Financiering (voorspelbaar, regelluw & ontschot) • Voorspelbare en structurele financiering (dus niet incidentele financiering!) draagt bij aan continuïteit op verschillende niveaus. • Regelluwe financiering werkt drempelverlagend voor (actieve) inwoners met ideeën en initiatieven. • Bij financiering hoort vaak verantwoording: de verantwoording dient plaats te vinden op basis van gepast vertrouwen. De gevraagde verantwoording dient ook passend te zijn bij de hoogte van het bedrag. • Het leven van inwoners en gemeenschappen heeft geen boodschap aan (beleids-matige) schotten. Ontschotte financiering maakt initiatieven en ondersteuning mogelijk die recht doen aan de diversiteit en complexiteit van de samenleving.	• Randvoorwaardelijk voor alle ambities.

THEORIE & ONDERBOUWING

Financiering (voorspelbaar, regelluw en ontschot) is een noodzakelijke voorwaarde voor continuïteit. Continuïteit is onmisbaar voor het versterken van de sociale basis: continuïteit in relaties – zodat mensen in de buurt elkaar kunnen leren kennen (inwoners onderling; inwoners en betaalde krachten; informele en formele samenwerkingspartners) en duurzame relaties en sociale netwerken kunnen opbouwen. En vanuit vertrouwen niet alleen met elkaar kunnen samenwerken bij activiteiten, inwonersinitiatieven, en vrijwilligersorganisaties, maar ook elkaar kunnen opzoeken voor hulp en steun. Deze continuïteit staat al langere tijd onder druk. Voorbeelden zijn dat kortdurende subsidies en aanbestedingstermijnen leiden tot veel wisselingen van professionals in wijken en buurten en dat incidentele gelden leiden tot kortlopende projecten die niet voldoende geborgd kunnen worden.

Meer continuïteit is te bereiken door structurele, voorspelbare financiering van het sociaal werk, lokale teams, initiatieven en organisaties.

Het versterken van de sociale basis vraagt om diepte-investeringen (in tijd, aandacht en middelen) zonder deze direct te willen inboeken als mogelijke toekomstige besparingen/opbrengsten.[17] Mogelijke besparingen laten zich moeilijk voorspellen en meten en vinden waarschijnlijk op langere termijn plaats. En wat de investeringen in de sociale basis opbrengen, is mede afhankelijk van wat inwoners (vrijwillig) willen en kunnen. Het al opnemen van beoogde besparingen 'door meer in de sociale basis op te lossen', is niet alleen onrealistisch, het vergroot ook het risico dat (actieve) inwoners, vrijwilligers en welzijnsprofessionals cynisch worden over de sociale basis; ('als het zo moet, dan hoeft het voor mij niet meer'). Het gevolg kan

ook zijn dat mensen dit vooral gaan zien als een poging tot bezuiniging. Veel moois kan hierdoor 'besmet' raken.

De huidige financieringssystematiek werkt inzet op incidentele projecten in de hand. Zo overheerst het idee dat structureel werk niet bekostigd hoort te worden met incidenteel geld. En omdat een groot deel van het beschikbare budget incidenteel is, wordt voortbouwen op wat er al is en borging van nieuwe veelbelovende werkwijzen bemoeilijkt. In plaats daarvan ontstaan 'projectencarrousels' met bijbehorende verantwoordingslast.
Ook bevatten de eisen om gebruik te kunnen maken van incidenteel geld vaak perverse prikkels. In plaats van (meer) mogen doen wat al werkt, worden partijen gevraagd om hun plannen 'innovatief' te laten lijken en gestimuleerd om te grote beloftes te doen, zoals 'duurzame effecten op alle onderdelen van het project'. Beloftes die gezien de complexiteit van de samenleving meestal niet waargemaakt kunnen worden.

Voorspelbaarheid van (voldoende) middelen stimuleert innovatie en investeren: zowel in gebieden als in mensen. Als sociaalwerkorganisaties die ruimte krijgen, moeten ze die vervolgens ook ten volle benutten om mensen aan zich te binden (goed werkgeverschap).

De mogelijkheid om regelluw te werken met passende verantwoording is niet alleen stimulerend voor professionele organisaties. Als inwoners makkelijker kunnen beschikken over (kleine) budgetten, dan wordt het eenvoudiger voor ze om activiteiten te ontplooien en zullen ze dat sneller doen.
Goede voorbeelden zijn regelarme subsidies, 'grijs geld' of een grensbudget dat 'scharrelruimte' biedt voor inwoners en betaalde krachten om binnen de bedoeling van een project zelf initiatieven te ontplooien. Het behandelen van burgerinitiatieven alsof zij een marktpartij zijn, kan leiden tot onwenselijke praktijken. Duidelijker onderscheid in wanneer de regels van 'de markt' gelden en wanneer er sprake is van *iets anders,* is dringend gewenst.

Initiatieven, plannen en ondersteuning in de sociale basis worden te vaak belemmerd door schotten in de financiering. Inwoners en gemeenschappen hebben geen boodschap aan (beleidsmatige) schotten. Het opheffen van die schotten, en/of het bij elkaar brengen van middelen vanuit verschillende financieringsbronnen in één budget, maakt samenwerking tussen verschillende partijen vaak veel gemakkelijker.

WERKEN AAN VOORSPELBARE, REGELLUWE EN ONTSCHOTTE FINANCIERING

Hoe kunnen actoren meer/en of beter inzetten op financiering als bouwsteen voor een sterke sociale basis?

- Laat alle partijen het belang van voldoende structurele, voorspelbare financiering agenderen.
- Stimuleer als landelijke overheid continuïteit door de balans tussen structurele middelen en incidentele middelen te herstellen. De structurele middelen dienen verhoogd te worden (ten koste van incidentele middelen).
- Zorg voor voldoende financiering voor niet-persoonsgebonden activiteiten zoals samenwerken, innoveren en leren van elkaar. In veel financieringsconstructies worden die niet vergoed, zijn de tarieven te laag en/of schiet de financiering hiervoor tekort.
- Zorg voor meer middelen voor publieke functionarissen (samenlevingsopbouw, jongerenwerkers, gezinsondersteuners, opbouwwerkers, onderwijzers, wijkagenten, wijkverpleegkundigen, en andere professies in de sociale basis). Deze professies zijn – zeker in wijken met veel problemen – keihard nodig. Maar juist hier staan zij, nog meer dan in andere wijken, onder druk.
- Werk aan ontschotting van gelden en het verruimen van de mogelijkheden voor een collectieve betaaltitel. Denk aan

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Bestaanszekerheid
Financiering
Samenwerken vanuit gelijkwaardigheid
Versterken eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie
Beschikbaarheid van ruimte & plekken
Responsiviteit
(Onder)steunen van mantelzorg
Steun en ruimte voor vrijwillige inzet
Versterken van inclusie
Mensen vragen en uitnodigen
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

een betaaltitel voor het verlenen van collectieve zorg- en/of ondersteuningsarrangementen voor aanbieders uit verschillende domeinen (sociaal domein-wetten, Zvw, Wlz). Nu ligt de focus vaak op het verlenen van zorg en/of maatwerkvoorzieningen op individueel niveau op basis van een indicatiestelling. Gemeenten hebben nu al ruimte om verschillende geldstromen te bundelen en zo te ontschotten, en zijn daarbij gebaat bij meer flexibiliteit in (verantwoording van) landelijke budgetten. Voorzie in de behoefte aan 'grijs geld' of grensbudgetten die 'scharrelruimte' bieden voor inwoners en betaalde krachten om binnen de bedoeling initiatieven te ontplooien, ongeacht het domein of de sector.

- Zorg voor een balans tussen de gevraagde verantwoording (over de financiering) en de omvang van de beschikbaar gestelde middelen.
- Laat de vorm van verantwoording passen bij de aard van het onderwerp/het werkveld. Het is onrealistisch om te verwachten dat alle partijen de (verder weg liggende en/of abstract geformuleerde) effecten van hun inzet kunnen 'bewijzen'. Dit geldt zowel voor de activiteiten of initiatieven zelf, als voor de ondersteunende organisaties die een bijdrage leveren.[18] Om dit voor elkaar te krijgen, kunnen uitvoerende partijen actief meedenken over hoe je een passende verantwoording ontwikkelt/. Daarbij moeten de verantwoordingseisen in verhouding staan tot het bedrag en moet de wijze van verantwoording ook passen bij de sociale basis[19]. Zij hebben een rol hierin in samenwerking met de financiers.
- Stem als fondsen[20] onderling nog meer en beter af over de thema's waar je op inzet. Zowel om te borgen dat bepaalde onderwerpen een extra impuls krijgen, als om te voorkomen dat bepaalde onderwerpen vergeten worden.
- Financier de exploitatiekosten (van panden). Dit is een grote behoefte van partijen in de sociale basis. Fondsen en andere financiers kunnen samenwerken om te komen tot oplossingen/ mogelijkheden om in die behoefte te voorzien.
- Maak in de financieringssystematiek ruimte om *ongelijk te kunnen investeren voor gelijke kansen.* Rekening houdend met de draagkracht en behoeften van verschillende gebieden of (doel)groepen. Alleen op die manier kun je voor de verschillende geledingen in de sociale basis dezelfde uitkomst bereiken. Differentiatie is nodig op gemeenlijk niveau maar ook op regionaal en landelijk niveau. Differentiatie is nodig in de verdeling in middelen voor de zorg in relatie tot het sociaal domein en/ of welzijnswerk). Dit vraagt ook om het (meer) ontschotten van financiering. Zowel binnen gemeentelijke domeinen als daarbuiten (zorgkantoren, zorgverzekeraars) als tussen verschillende schaalniveaus (gemeente, regio, landelijk). Het gebeurt nu nog te vaak dat beschikbare middelen niet worden ingezet waar zij wel van waarde zijn, door regels (of bepaalde interpretaties daarvan).

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Bestaanszekerheid
Financiering
Samenwerken vanuit gelijkwaardigheid
Versterken eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie
Beschikbaarheid van ruimte & plekken
Responsiviteit
(Onder)steunen van mantelzorg
Steun en ruimte voor vrijwillige inzet
Versterken van inclusie
Mensen vragen en uitnodigen
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

Bronnen (niet uitputtend)

- Engbersen, Jansen en Janssens, *Het geheim van de lange relatie, Continuïteit als voorwaarde voor een effectief sociaal domein*, 2022.
- Britt et al, *Leren, sturen en verantwoorden in de sociale basis, Hoe twaalf gemeenten 'de sociale basis' vormgeven samen met hun welzijnspartijen en inwoners. De kansen en uitdagingen vanuit lokaal beleidsperspectief,* 2022.
- Van der Lans, Hilhorst & van den Wijngaart, *Samenwerking sociaal en medisch domein, Een verkenning*, 2024.
- Van der Lans, *Ontsnappen aan aanbesteden, Buurten en wijken als vitale democratische arena's*, 2023.
- Ebrahim, *Measuring social change, performance and accountability in a complex world*, 2019.
- RVS, Van overleven naar bloeien, bestaansonzekerheid voorkomen en verminderen, 2024.
- Tissing & Van Kranenburg, Meer overleven dan innoveren indexering Wmo-contracten door gemeenten, 2024
- NZa, *Samenwerken aan passende zorg: de toekomst is nú,* 2020. Samenwerken aan passende zorg: de toekomst is nú - november 2020 - Nederlandse Zorgautoriteit (overheid.nl)
- RIVM & VWS, *lerende evaluatie Juiste Zorg op de Juiste Plek,* 2021. Update 2021 lerende evaluatie Juiste Zorg op de Juiste Plek | Rapport | Rijksoverheid.nl
- WRR, *Kiezen voor houdbare zorg, Mensen, middelen en maatschappelijk draagvlak,* 2021. Kiezen voor houdbare zorg. Mensen, middelen en maatschappelijk draagvlak | Rapport | WRR

SAMENWERKEN VANUIT GELIJKWAARDIGHEID

Essentie van de bouwsteen	Draagt bij aan de deelambities:
Samenwerken vanuit gelijkwaardigheid Samenwerking vanuit gelijkwaardigheid is cruciaal in: • de relatie tussen inwoner en overheid en de relatie tussen inwoner en professional/ beroepskracht. • de relatie tussen 'formeel en informeel' door alle sectoren heen (bijvoorbeeld vrijwilliger – beroepskracht, formele zorg – informele zorg, formeel leren – informeel leren, et cetera.) • de relatie tussen zorg en welzijn en (landelijke) vrijwilligersorganisaties (de sectoren en medewerkers daarbinnen). • de ambtelijke en bestuurlijke hiërarchie (gelijkwaardigheid zorg en sociaal, fysiek en welzijn, et cetera.) de houding van betrokken partijen. Gelijkwaardigheid is nodig in houding en in waardering, aanzien en beloning. Psychiater, opbouwwerker, huisarts, jongerenwerker, docent, sportcoach, kinderwerker en wijkteam-medewerker zijn verschillend, maar wel gelijkwaardig).[21]	• Ondersteuning, hulp en zorg. • Ontmoeting en erbij horen. • Ontplooiing, zingeving en vertrouwen. • Eigenaarschap, inspraak en zeggenschap.

THEORIE & ONDERBOUWING

Ervaringskennis van inwoners is als kennisbron gelijkwaardig aan wetenschappelijke kennis en aan professionele kennis van medewerkers van overheden en uitvoeringsorganisaties en beroepskrachten in zorg-, hulp- en publieke dienstverlening. In de praktijk wordt dat echter lang niet altijd erkend. Het is makkelijker gezegd dat je vanuit gelijkwaardigheid handelt dan gedaan. Gelijkwaardigheid zit voor een groot (of het grootste?) deel in de houding die men ten opzichte van elkaar heeft: dat je kunt ervaren dat de inbreng vanuit de verschillende perspectieven gelijkwaardig is. Met andere woorden: dat jouw inbreng serieus genomen wordt. En dat men vervolgens transparant is over de waarde die men toekent bij specifieke afwegingen en besluiten aan bijvoorbeeld specialistische kennis of juist aan ervaringskennis.

Zo is er in de praktijk in de relatie tussen professional en inwoner (en mantelzorger en vrijwilliger) vaak sprake van een hiërarchie; soms pretendeert de professional of hulpverlener beter te weten wat goed is voor de inwoner dan de inwoner zelf. Dit kan

ondermijnend werken. Echter, wanneer je als inwoner ervaart dat de professional jouw kennis en ervaring serieus neemt en als gelijkwaardig beschouwt, voel je je gehoord en ervaar je een groter gevoel van eigenaarschap en grip op zaken.

Je gehoord en gezien voelen, draagt ook bij aan geloof in het eigen kunnen. En het vergroot het vertrouwen in de professional en in de overheid. Inwoners zijn dan eerder geneigd ondersteuning te accepteren en/of zich in te zetten voor anderen. Een professional die handelt vanuit gelijkwaardigheid heeft een bescheiden houding. Het vraagt van een professional om zich te kunnen voegen in dat wat er al is, het kunnen laten bestaan en het niet overnemen en meer faciliterend en coachend op te treden. Het gevoel invloed te hebben op het eigen hulpverlenings- of herstelproces is een belangrijk werkend element in hulpverlening.

Om in het zorgdomein optimale zorg en ondersteuning te kunnen blijven bieden, is een meer gelijkwaardige samenwerking tussen naasten, vrijwilligers en beroepskrachten daarom hard nodig. Het is cruciaal dat naasten betrokken worden bij het ondersteunings- en/of zorgplan van hun dierbaren en de uitvoering daarvan. En meer specifiek; als het gaat om mantelzorgers is deze gelijkwaardigheid met formele zorgverleners en het ervaren van invloed en zeggenschap over de geboden ondersteuning en zorg nodig om de zorgtaken als mantelzorger te blijven volhouden.

Het belang van gelijkwaardige samenwerking geldt ook buiten de hulpverlening, bijvoorbeeld als het gaat om de inzet van inwoners voor elkaar en/of hun buurt. Inwoners die door de (lokale) overheid serieus worden genomen, voelen zich meer betrokken en zullen eerder ruimte nemen en initiatieven ontplooien die voor hen belangrijk zijn. Het gehoord en gezien voelen, draagt verder bij aan het vertrouwen in het eigen kunnen en in het vertrouwen in de overheid. Daardoor zijn inwoners eerder geneigd ondersteuning te accepteren en mede vorm te geven aan activiteiten in de buurt. Vraagstukken collectief oplossen, heeft een intrinsieke waarde. Hierdoor worden deze vraagstukken niet geïndividualiseerd, maar genormaliseerd. Persoonlijke ontwikkeling en competenties van inwoners worden gestimuleerd; ze zijn immers meer dan een probleem of tekortkoming. Het kan helpen tegen (zelf)stigma. Er is grote behoefte aan professionals die bedreven zijn in het collectief werken en verbinden van mensen.

Een sterkere sociale basis vraagt ook om gelijkwaardigheid tussen professionals in de verschillende domeinen (medisch en sociaal). We weten dat de status van een beroep zich kan vertalen naar animo voor dat beroep (en de beroepsopleidingen) en dat de arbeidsvoorwaarden mede van invloed zijn op die status. Betaalde krachten in het zorg-, sociaal- en welzijnsdomein hebben elk hun eigen expertise en vakmanschap. Door ons nog meer dan nu te realiseren dat deze weliswaar anders, maar wel gelijkwaardig zijn, zorgen wij dat mensen passendere steun, hulp en zorg kunnen krijgen. Waarbij betaalde krachten veel van elkaar kunnen leren.

Al met al is samenwerken vanuit gelijkwaardigheid een voorwaarde voor eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie en daarmee een belangrijke bouwsteen voor het versterken van de sociale basis. Tegelijk blijven er altijd machtsverschillen bestaan. Inwoners bevinden zich vaak in een afhankelijkheidsrelatie met overheden, uitvoeringsorganisaties en beroepskrachten. En ook tussen professionals onderling en inwoners onderling zijn er machtsverschillen. Het is van belang dat partijen die investeren in gelijkwaardig samenwerken en invloed, eigen regie en zeggenschap willen versterken, zich daarvan bewust zijn.

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Bestaanszekerheid
Financiering
Samenwerken vanuit gelijkwaardigheid
Versterken eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie
Beschikbaarheid van ruimte & plekken
Responsiviteit
(Onder)steunen van mantelzorg
Steun en ruimte voor vrijwillige inzet
Versterken van inclusie
Mensen vragen en uitnodigen
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

WERKEN AAN SAMENWERKING VANUIT GELIJKWAARDIGHEID

Hoe kunnen partijen meer en/of beter inzetten op samenwerking vanuit gelijkwaardigheid als bouwsteen voor een sterke sociale basis?

- Werken vanuit gelijkwaardigheid vraagt een cultuurverandering. Het is zaak om gelijkwaardigheid en het belang daarvan te agenderen binnen alle (hulpverlenings)relaties en een te plek geven in nieuw te ontwikkelen visies binnen de diverse branches.
- Branche- en beroepsorganisaties kunnen inzetten op het samen leren (met inwoners en met professionals uit andere domeinen). Deze inzet kan intern gericht zijn maar ook op de beroepsopleidingen. Samenwerken vanuit gelijkwaardigheid vraagt om uiteenlopende vaardigheden die niet (zorg)inhoudelijk van aard zijn en waar hulpverleners niet per se in getraind zijn.

Samenlevingsopbouw kan eraan bijdragen dat ook minder gehoorde inwoners hun stem laten klinken en meer inwonersgroepen hun rol pakken.

- Beroepsopleidingen kunnen explicieter aandacht besteden aan gelijkwaardig samenwerking (met andere professies en met inwoners) en handvatten ontwikkelen om gelijkwaardiger het gesprek aan te gaan met inwoners en hun ervaringskennis te benutten. Dit is overigens een zoektocht want inwoners hebben soms verwachtingen van een professional die de beoogde gelijkwaardigheid onder druk zetten: 'Maar jij bent toch de expert?' Om gelijkwaardig samen te werken met anderen, is het nodig om het eigen vak te kennen, het eigen vakmanschap te waarderen en tegelijkertijd je bewust te zijn van de grenzen hiervan. Goed gebruik maken van ieders inbreng vraagt respect voor elkaars expertise en inzet en de vaardigheid om ieders inbreng te wegen. Dit veronderstelt dat alle betrokkenen goed hun eigen perspectief kunnen vertolken, daarop kunnen reflecteren en ook goed kunnen luisteren naar wat anderen te zeggen hebben. Dit is niet vanzelfsprekend. Het vraagt zelfvertrouwen en de communicatievaardigheden voor gelijkwaardig overleg met elkaar.
- Het vraagt een vorm van re-professionalisering die gericht is op een grotere bekwaamheid in het omgaan met niet-weten en in het meewegen van andere kennisbronnen en ervaringen.[22] In opleidingen en bijscholing inzetten op vaardigheden (van professionals) die een open en goede communicatie bevorderen: contact maken, empathie en luisteren naar en aansluiten bij de ander. En om professionals bewuster te maken van de eigen vakinhoudelijke normen en richtlijnen die gelijkwaardig samenwerken kunnen bemoeilijken. Het vaker (passend) gebruik maken van ervaringsdeskundigheid[23], sleutelpersonen en informele zorgverleners[24] kan hierbij helpen.[25]
- Het samenbrengen van verschillende welzijns-, hulp- en zorgpartijen in gedeelde laagdrempelige locaties is behulpzaam om elkaar te leren kennen. Pas als je elkaar kent, kan je het gevoel krijgen dat je weet dat 'jouw patiënt' goed af is bij 'de ander'. Zo kunnen verschillende (formele en informele professionals) verbindingen leggen met elkaar en elkaars domeinen en als 'tussenpersoon' fungeren. (Zo geven huisartsen aan enorm gebaat te zijn met tussenpersonen (bijvoorbeeld sociaal werkers, onafhankelijke cliëntondersteuners, maatschappelijk werkers) die een verbinding zijn tussen de huisarts en het sociaal domein en specifiek de sociale basis (buurtinitiatieven, peer support, welzijnsactiviteiten, vrijwilligersorganisaties, et cetera). Ook het organiseren van inloopspreekuren waar verschillende disciplines dicht bij elkaar opereren, helpt om elkaar beter te leren kennen en makkelijker en gelijkwaardiger samen te werken.
- Professies kunnen vaste contactpersonen aanstellen voor elkaars domeinen: bijvoorbeeld tussen huisarts en lokaal team, tussen huisarts en welzijn. Maar ook tussen lokaal team en gemeente. Het begint bij elkaar kennen en weten wat je aan elkaar hebt.

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Bestaanszekerheid
Financiering
Samenwerken vanuit gelijkwaardigheid
Versterken eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie
Beschikbaarheid van ruimte & plekken
Responsiviteit
(Onder)steunen van mantelzorg
Steun en ruimte voor vrijwillige inzet
Versterken van inclusie
Mensen vragen en uitnodigen
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

- Fondsen en andere financiers (zoals gemeenten) kunnen (nog meer dan nu) bewonersinitiatieven en vrijwilligersorganisaties beschouwen als serieuze en gelijkwaardige partners.
- Er is tijd nodig om ‘de ander’ te leren kennen: om elkaar als professionals te leren kennen, maar ook om de inwoner en diens naasten te leren kennen. De bekostiging dient meer afgestemd te worden op zorgnetwerken en samenwerking (in plaats van een-op-een 'cliëntgebonden tijd). De tijd die beroepskrachten besteden aan afstemming met naasten en vrijwilligers (indirecte zorg) dient declarabel te zijn.[26]
- Gelijkwaardige samenwerking vraagt ook om sterke, bewuste organisaties die het gesprek met elkaar kunnen aangaan. Denk aan relaties tussen sociaalwerkorganisaties, gemeenten, verzekeraars, et cetera.
- In de specifiek de relaties tussen formele en informele zorg:
  - ‘Maak samenwerking tussen mantelzorger en zorgvrager en betaalde kracht als de norm. Gezamenlijk de zorg vormgeven met oog voor eenieders behoeften en verwachtingen, op basis van afspraken die gezamenlijk zijn gemaakt. Hierin moet mantelzorgers de vrijheid houden om keuzes te maken over de mantelzorgtaken. En moeten professionals ruimte, tijd en vakmanschap hebben voor kwalitatief goede inzet.
  - Positioneer het informele netwerk als onderdeel van een team (van formele en informele zorg).
  - Waardeer informele zorgverleners als gelijkwaardige partners; bijvoorbeeld door naasten en vrijwilligers een sterke stem te geven in de organisatie en deze te borgen in beleid, bijvoorbeeld in vertegenwoordigende raden.
  - Kijk kritisch naar (te?) strakke kwaliteitskaders en vereenvoudig regels: bijvoorbeeld door het verminderen van beroepsexclusiviteit, het uitgaan van (een portfolio van) bekwaamheden in plaats van alleen bevoegdheden. Dit vraagt ook meer acceptatie dat niet alle risico’s vermijdbaar zijn. Dit brengt uiteraard dilemma’s met zich mee want als er dingen (ernstig) misgaan, dan is de vraag vaak ‘hoe kon dit gebeuren en waarom zijn de regels niet gevolgd?’ Dit is een spanningsveld waar mensen met elkaar over in gesprek moeten blijven.
  - Laat het waarderen van mantelzorgers en andere informele zorg als gelijkwaardig niet doorschieten door ze te zien als ‘onbenut arbeidspotentieel’.
- Ongelijkwaardigheid speelt ook tussen beleidsdomeinen, -departementen en zorg- en welzijnssectoren. Deels is dat de verklaarbare uitkomst van bestuurlijke en politieke besluitvorming over maatschappelijke prioriteiten. Het risico is echter dat daarmee ook perspectieven niet als gelijkwaardig worden gezien en dit als een vaststaande hiërarchie gezien wordt. Dat belemmert het benutten van alle perspectieven en het versterken van de sociale basis.

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Bestaanszekerheid
Financiering
Samenwerken vanuit gelijkwaardigheid
Versterken eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie
Beschikbaarheid van ruimte & plekken
Responsiviteit
(Onder)steunen van mantelzorg
Steun en ruimte voor vrijwillige inzet
Versterken van inclusie
Mensen vragen en uitnodigen
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

Bronnen

- Steyaert & Kwekkeboom (red.) Gesteund door zelfhulp, 2014.
- De Lange, Rözer, Huber en Veldboer, *De waarde van preventie in een veranderend sociaal domein, Een quickscan van de literatuur*, 2021.
- Scheepers, *Mensen zijn ingewikkeld, een pleidooi voor acceptatie van de werkelijkheid en het loslaten van modeldenken*, 2021.
- RVS, *Anders leven en zorgen, Naar een gelijkwaardig samenspel tussen naasten, vrijwilligers en beroepskrachten*, 2022.
- WRR, *Grip, Het maatschappelijk belang van persoonlijke controle*, 2023.
- Keuzekamp en Hoorn, *Ervaringskennis, Betekenissen, bronnen en invloed*, 2022.
- Van der Scheer, *Gedeeld leiderschap in de zorg*, 2023.
- Van der Meulen, De Haan – Rißmann, *Hoe kunnen gemeenten beter gebruik maken van lotgenotencontact?*[27], 2024.
- Van Arum, S., Verweij, S., & Van der Veer, K. (2018). *Wat werkt bij integraal werken in de wijk. Cliënt en professional. In vertrouwen samenwerken aan een oplossing.* Integraal Werken in de Wijk (IWW). www.movisie.nl/publicatie/wat-werkt-integraal-werken-wijk.

Overzicht verandertheorie

Inleiding

Verandertheorie in één oogopslag

Ambities

Bouwstenen sterke sociale basis

Bestaanszekerheid

Financiering

Samenwerken vanuit gelijkwaardigheid

Versterken eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie

Beschikbaarheid van ruimte & plekken

Responsiviteit

(Onder)steunen van mantelzorg

Steun en ruimte voor vrijwillige inzet

Versterken van inclusie

Mensen vragen en uitnodigen

Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?

Beleidsverwachtingen van de sociale basis

Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?

Bronnen

VERSTERKEN EIGENAARSCHAP, ZEGGENSCHAP EN EIGEN REGIE

Essentie van de bouwsteen	Draagt bij aan de deelambities:
Het versterken van eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie volgt uit en is randvoorwaarde voor samenwerken vanuit gelijkwaardigheid. • Beleid hoort rekening te houden met eigen regie en eigenaarschap, dat ligt bij inwoners en gemeenschappen zelf. • Voor zeggenschap en eigen regie is het nodig om (sociale behoeften en problemen) te signaleren en agenderen vanuit sociaal werk, samenlevingsopbouw, vrijwilligersorganisaties en gemeenschappen. • Het draait om het (waar nodig!) steunen van mensen en gemeenschappen in het formuleren van vragen en het steunen van collectieven bij het verwezenlijken van ideeën en plannen ten gunste van de gemeenschap. • Belangrijk voor deze bouwsteen is inzet op *linking capital*, het maken van verbinding tussen leefwereld en systeemwereld.	• Ondersteunend voor alle deelambities.

THEORIE & ONDERBOUWING

Inwoners en gemeenschappen zijn zelf eigenaar van de sociale basis. Zij zetten zich in als actieve bewoners, voor hun buren of de buurt, voor bewonersinitiatieven, of als vrijwilliger bij een organisatie. Het is van belang dat bewoners *eigenaarschap* (blijven) ervaren over hun activiteiten, initiatieven en organisaties. Beleid en regelgeving zijn daarbij niet altijd helpend. Piet Hein Peeters (2024) geeft aan dat het 'maatschappelijk gezien wenselijk is meer ruimte te bieden aan inwoners en groepen inwoners om gezamenlijk eigen keuzes te maken en dat juist deze autonomie, deze grip op het eigen leven kan leiden tot de bevordering van gezamenlijk welzijn in Nederland'. Tegelijkertijd zien we dat veel inwoners heel hoge verwachtingen hebben van de overheid waar het gaat om het 'oplossen' van problemen.[28] Ook dat kan het realiseren van eigenaarschap bemoeilijken.

Zeggenschap betekent dat inwoners meepraten over onderwerpen die direct van invloed kunnen zijn op het dagelijks leven van henzelf en van medebewoners. Zeggenschap overstijgt dus het individuele belang. Inwoners horen een belangrijke stem te hebben in (de ontwikkelingen) in hun gemeenschap, hun straat en hun buurt. Het versterken van de zeggenschap van inwoners vergroot de kans dat beleid en publieke dienstverlening aansluit op wat nodig is. Wanneer inwoners zich gehoord voelen, ervaren dat zij een stem hebben én merken dat hun inbreng ertoe doet, draagt dat bij aan betrokkenheid.

Overzicht verandertheorie

Inleiding

Verandertheorie in één oogopslag

Ambities

Bouwstenen sterke sociale basis

Bestaanszekerheid
Financiering
Samenwerken vanuit gelijkwaardigheid
Versterken eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie
Beschikbaarheid van ruimte & plekken
Responsiviteit
(Onder)steunen van mantelzorg
Steun en ruimte voor vrijwillige inzet
Versterken van inclusie
Mensen vragen en uitnodigen

Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?

Beleidsverwachtingen van de sociale basis

Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?

Bronnen

Een ander beleidsmatig begrip dat we in dit verband vaak tegenkomen, is *eigen regie*. Eigen regie heeft betrekking op het individuele niveau van inwoners. Eigen regie gaat over het vermogen van mensen om zelf te bepalen wat ze willen en hoe ze dat willen organiseren. Aan 'eigen regie' verwante begrippen zijn: zelfredzaamheid (zelfstandig mee kunnen doen), eigen kracht (zelf kunnen) en eigen verantwoordelijkheid (zelf moeten of mogen).

Als mensen een taak niet zelfstandig kunnen uitvoeren – zoals het doen van hun administratie, relaties onderhouden of het vinden van een daginvulling – dan zijn ze vaak nog wél in staat om zelf te bepalen wat voor hen belangrijk is. Ook slagen ze er vaak in om wat ze niet zelfstandig kunnen, op een of andere manier voor elkaar te krijgen.

Bij eigen regie staat zelfredzaamheid niet voorop, wel het *zelf bepalen*. Want mensen komen er ook als ze met mensen in hun omgeving hulp en uitvoering organiseren. Ze zijn dan 'samenredzaam'.

Als wij eigen regie ervaren, voelen wij meer vrijheid om te kiezen en de eigen talenten en mogelijkheden te ontplooien (emancipatie). Het vergroot daarmee kansen om mee te doen en bij te dragen aan de samenleving (participatie).

Uit onderzoek blijkt dat inwoners die eigen regie ervaren, beter in staat zijn om met tegenslagen om te gaan. Ook blijkt eigen regie stress bij mensen te verminderen en hun welbevinden te bevorderen. Het zelf kunnen voeren van de regie is cruciaal voor de duurzame vergroting van kwaliteit van leven van mensen. Responsief werken, zie ook bij de bouwsteen Responsiviteit, sluit hierop aan.

WERKEN AAN HET VERSTERKEN VAN EIGENAARSCHAP, ZEGGENSCHAP EN EIGEN REGIE

Hoe kunnen partijen meer en/of beter inzetten op eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie als bouwsteen voor een sterke sociale basis?

Eigenaarschap en zeggenschap:

- Eenieder heeft een blijvende taak om met en niet over mensen te spreken*:* niets over ons zonder ons. Dit houdt sterk verband met de bouwstenen 'Responsiviteit' en 'Versterken inclusie' maar geldt als randvoorwaarde voor alle lijnen van inzet.
- Succesvolle inwonersparticipatie kent negen leidende principes die centraal horen te staan in alles wat (lokale) overheden doen: 1) Bevorder en pas ondersteunend leiderschap toe; 2) creëer een veilige omgeving en vertrouwde sfeer voor inwoners; 3) betrek inwoners zo vroeg mogelijk en faciliteer hun betrokkenheid gedurende het project; 4) wees bereid om controle te delen met inwoners; 5) houd rekening met en adresseer ervaringen van scheve machtsverhoudingen tussen inwoners & professionals; 6) investeer in inwoners die zich niet *empowered* voelen om te participeren en investeer in een cultuuromslag bij professionals; 7) realiseer zichtbare *quick wins* om momentum voor participatie op te bouwen; 8) houd rekening met de motivaties van inwoners en organisaties voor het participeren; 9) ontwikkel een gezamenlijke visie en spreek duidelijke rollen af voor inwoners en professionals.[29]
- Omdat sommige inwoners makkelijker hun vinden weg naar (georganiseerde) vormen van zeggenschap dan anderen, vraagt het beter betrekken van groepen inwoners die niet '*the usual suspects'* (of de 'participatie-elite'[30]) zijn, om aanvullende inspanningen. Samenlevingsopbouw vanuit sociaal werk heeft juist als taak om te zorgen dat ook de stem van degenen die het minst gehoord worden, wordt ingebracht in het publiek debat.[31] Zij richten zich, onder andere door inzet van de ABCD-methode[32],

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Bestaanszekerheid
Financiering
Samenwerken vanuit gelijkwaardigheid
Versterken eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie
Beschikbaarheid van ruimte & plekken
Responsiviteit
(Onder)steunen van mantelzorg
Steun en ruimte voor vrijwillige inzet
Versterken van inclusie
Mensen vragen en uitnodigen
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

op de mensen die bijvoorbeeld niet uit zichzelf makkelijk contact maken, zich minder verbinden met de buurt of mensen die zich schamen voor hun positie. Deze mensen vinden en werken aan vertrouwen is daarin belangrijk. (Dit houdt sterk verband met het belang van continuïteit, waarvoor structurele financiering een randvoorwaarde is). Opbouwwerk, dat van oudsher onderdeel is van het sociaal werk, is vaak gericht op het verbeteren van de woon- en leefomstandigheden van buurt- en wijkbewoners door onder andere de invloed van de bewoners bij het verbeteren van de leefbaarheid van hun woonomgeving te versterken. Diverse onderzoekers betogen dat deze politiserende vorm van *community organizing* een aanvulling of alternatief kan zijn op het opbouwwerk dat we nu kennen. Zij stellen dat het politiserend opbouwwerk de weerbaarheid van kwetsbare sociale groepen kan versterken door hun relatie met 'machthebbers' te verbeteren. Dit kan hen leren hoe ze overheids- en particuliere organisaties kunnen bewegen tot het afleggen van verantwoording. [33]

- Bij versterking van de gemeenschap is de eerste vraag wat inwoners zelf kunnen en willen doen, daarna welke hulp zij daarbij kunnen gebruiken en pas daarna wat instituties (van buiten) kunnen betekenen. Dit vraagt om een cultuurverandering. Voor die cultuurverandering en het streven naar echt eigenaarschap is samenwerking, kennisuitwisseling en een sterke lobby helpend. LSA Bewoners, NLZVE, NOV en andere actieve bewonersnetwerken, sociaalwerkorganisaties en vrijwilligersorganisaties kunnen lobbyen en aan kennisuitwisseling doen voor de herwaardering van principes waarmee we werken. Zoals het vanaf het begin aansluiten bij wat er nu in gemeenschappen plaatsvindt en bij wat er aan (informele) structuren is georganiseerd en aan ervaringskennis aanwezig is. Ook kunnen zij kennis delen met andere (actieve) inwoners over hoe je eigen macht kunt organiseren, bijvoorbeeld door middel van *Community Organizing* wat echt van de buurt en actieve bewonersnetwerken zelf uitgaat.
- Het is nodig dat (lokale) overheden meer erkennen dat gemeenschapsversterking een eigen dynamiek kent, die vaak weinig stuurbaar is en pas op de langere termijn kan leiden tot merkbare resultaten. (Wat niet altijd betekent 'meetbare resultaten'). [34]
- De kennis die er al is over (lokale) democratie dient makkelijk(er) vindbaar te zijn. Gemeenten kunnen daarbij de opbrengsten van het programma Democratie in Actie (DiA) benutten. Bijvoorbeeld de 15 'Diamanten': Bouwstenen van de lokale democratie[35] Het ministerie van BZK en de actielijn 'Democratie in Actie' kunnen zich blijven inzetten op het stimuleren van het gebruik van deze kennis.
- Kennis delen met inwoners en gemeenten over de kansen die de Wet versterking participatie op decentraal niveau' en de Omgevingswet bieden. (Vanaf 1-1-2025 zijn gemeenten verplicht een participatieverordening op te stellen.[36] En overheden zoals gemeenten en waterschappen moeten bij plannen voor de omgeving omwonenden, bedrijven en organisaties betrekken[37]). Om eigenaarschap te versterken moet er aandacht zijn voor het verminderen van administratie- en regeldruk in de sociale basis.
- Om zeggenschap en invloed te hebben over iets, is het nodig dat losse vragen samen komen. Dat signalen (knelpunten, behoeftes, ideeën en ervaringskennis) worden opgepikt en bij elkaar gebracht. Hiermee wordt duidelijk, voor zowel de personen, verbanden en (informele) organisaties zelf die het betreft, als de (lokale) overheden en andere formele partijen, dat zij niet alleen staan met deze vragen, ervaringen, knelpunten of ideeën maar dat deze groter zijn. Samenlevingsopbouw/ *community organizing* kan hier een belangrijke bijdrage aan leveren. Het omzetten van deze signalen naar belangenbehartiging en/ of invloed op lokaal (sociaal) beleid is een taak niet alleen voor sociaal werk en lokale teams, maar ook voor lokale vrijwilligerssteunpunten, mantelzorgsteunpunten en meer.

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Bestaanszekerheid
Financiering
Samenwerken vanuit gelijkwaardigheid
Versterken eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie
Beschikbaarheid van ruimte & plekken
Responsiviteit
(Onder)steunen van mantelzorg
Steun en ruimte voor vrijwillige inzet
Versterken van inclusie
Mensen vragen en uitnodigen
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

- Aan de ‘overlegtafels’ rond formele zorg, kunnen partijen als MantelzorgNL een spilfunctie vervullen en de verbinding leggen tussen het systeem en ‘de mens’, die je niet zomaar kan ‘inzetten’. En daarnaast mantelzorgers én informeren hoe het werkt aan die zorgkant, én informeren over welke rechten zij hebben en welke manieren er zijn om zich te bewegen in het systeem.
- De Nederlandse ggz kan het (steunen van) zeggenschap en invloed agenderen in de Waardenetwerken die zij organiseert.[38]
- Landelijke ondersteuners van (formele en informele) organisaties die juist in de sociale basis actief zijn, ondersteunen ledenorganisaties in het vormgeven van bijvoorbeeld goede medezeggenschapsraden en cliëntenraden.

Versterken van eigen regie

- Eigen regie van inwoners versterken heeft een directe link met responsief werken: Aansluiten bij wat mensen vinden en willen. Vertrouwen geven en oprecht luisteren naar inwoners.
- Vanuit de zorg en ggz dienen partijen herstelgericht te werken. Dit gaat uit van wat iemand zelf nodig heeft om balans te (her)vinden in diens leven. Ook gebruikmakend van positieve gezondheid. Samenwerking met bijvoorbeeld sociaal werk (als onderdeel van ‘het verkennend gesprek’ als onderdeel van de Mentale gezondheidsnetwerken).
- Vanuit sociaal werk/maatschappelijk werk ondersteunen professionals de inwoner bij het zoeken naar een plek, activiteit of groep in de sociale basis om (weer) aansluiting te vinden bij anderen, mee te (kunnen) doen en zich te ontplooien. Zij zijn verbinders tussen de zorg en de sociale basis.
- Het beter informeren van mantelzorgers over hun rechten en hoe vragen te formuleren, draagt bij aan hun zeggenschap en ervaren regie.
- Lotgenotengroepen, met en zonder (betaalde) ondersteuning, op allerlei thematieken versterken de samenredzaamheid en ervaren regie. Als collectief sta je sterk(er).

Zowel in eigenaarschap en zeggenschap als het versterken van eigen regie is het (samen)werken met en goed benutten van de potentie van ervaringsdeskundigen en sleutelpersonen helpend.

- Het versterken van de (lokale en regionale) pers is nodig. Zodat inwoners zich ook (makkelijker) kunnen laten informeren over (lokale) zaken die hen ter harte gaan.
- Inzet is nodig om het democratisch tekort tegen te gaan. Inspraak is belangrijk op lokaal niveau. Sommige akkoorden (bijvoorbeeld IZA en de Hervormgingsagenda Jeugd) gaan vaak over ‘de regio’, wat niet helpend is voor het organiseren van zeggenschap.[39] De vertegenwoordiging van partijen sluit regionaal aan, waardoor het gemeenschapsniveau onvoldoende invloed kan uitoefenen en/of organiseren. Dit hangt samen met het democratisch tekort in het algemeen en het spanningsveld tussen de democratische bevoegdheden op gemeentelijk niveau en het feit dat veel opgaven te groot zijn voor individuele gemeenten.
- Beleid moet getoetst worden (aan mensbeelden en in samenspraak met de mensen over wie het beleid gaat. Die moeten een stem hierin hebben).
- De overheid is en blijft hard nodig om de belangen van *alle* inwoners mee te nemen en er ook voor te zorgen dat in die belangenafweging rekening wordt gehouden met de mogelijkheden van alle inwoners om mee te praten en te doen. Immers, niet iedere inwoner is in staat of heeft zin om zelf initiatief te nemen of zijn of haar stem te laten horen.[40] (Zie ook de bouwsteen Versterken inclusie).
- Tot slot is ‘eigen regie’ makkelijker te voeren als communicatie (vanuit overheden en uitvoerende instanties) duidelijk en begrijpelijk is voor een zo breed mogelijk publiek.

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Bestaanszekerheid
Financiering
Samenwerken vanuit gelijkwaardigheid
Versterken eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie
Beschikbaarheid van ruimte & plekken
Responsiviteit
(Onder)steunen van mantelzorg
Steun en ruimte voor vrijwillige inzet
Versterken van inclusie
Mensen vragen en uitnodigen
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

Bronnen (niet uitputtend)

- Van Pelt & Spierts (2023). *Samenlevingsopbouw*. In Veldboer, Engbersen, Hooghiemstra et al (red.), *Lexicon nabijheid en sociaal werk*.
- Peeters, Piet-Hein, *Eerst het samen leven, dan de gezondheidszorg*. Een essay in opdracht van het Landelijk Samenwerkingsverband Actieve bewoners (2024)
- Movisie, *Eigen regie: Wat weten we en waar staan we?,* 2020. Eigen regie: Wat weten we en waar staan we? | Movisie
- Moser, Debra K. en Kathleen Dracup (1995). Psychosocial recovery from a cardiac event. The influence of perceived control. In: *Heart & Lung: The Journal of Acute and Critical Care*, jg. 24, nr. 4, p. 273-280
- Vlind, M (2013). *Zelfregie in de praktijk*. Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam
- Gradener, Hofman, Ikink & De Jong (2023) *Laten we het eens over samenlevingsopbouw hebben, Het is tijd.*
- Van der Zwet & Noordewier*, Kennissynthese Sociaal Werk, Door laten klinken van de stem van de burger, Rapportage pijler 4,* 2023*.*
- De Bruijn, Noordewier en Santpoort, *Naar vertrouwen in een betrouwbare overheid, Deel 1: De responsieve lokale overheid,* 2023.
- RIVM, *Stappenplan voor succesvolle inwonerparticipatie Aan de hand van de 'Lerende evaluatie Juiste Zorg op de Juiste Plek'*, 2022.
- Jan Willem Duyvendak, Evelien Tonkens, 'Decentralisaties lijden onder een democratisch tekort', 2017.[41]
- De Bruijn en Noorderwier: Nieuwe verkenning Movisie naar ruimte invloed inwoners | Movisie
- Mourik, Van Schaijk, Repetur, Cadat-Lampe, Inclusieve Burgermacht, Werkzame elementen voor daadwerkelijke invloed van inwoners, 2021
- The real Tragedy of the Commons - New Local Een verkenning naar Community Organising - LSA (lsabewoners.nl)

Overzicht verandertheorie

Inleiding

Verandertheorie in één oogopslag

Ambities

Bouwstenen sterke sociale basis

Bestaanszekerheid

Financiering

Samenwerken vanuit gelijkwaardigheid

Versterken eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie

Beschikbaarheid van ruimte & plekken

Responsiviteit

(Onder)steunen van mantelzorg

Steun en ruimte voor vrijwillige inzet

Versterken van inclusie

Mensen vragen en uitnodigen

Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?

Beleidsverwachtingen van de sociale basis

Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?

Bronnen

BESCHIKBAARHEID VAN RUIMTE & PLEKKEN

Essentie van de bouwsteen	Draagt bij aan de deelambities:
Ruimte & plekken voor ontmoeting en publieke ruimten waar mensen elkaar kunnen zien en kunnen uitwisselen, zijn cruciaal. Het zorgen voor (meer en betere) ruimte en plekken kan via: • Ontwerp: creëer aantrekkelijke accommodaties in de openbare ruimte en richt de openbare ruimte zo in, dat er meer (toevallige) ontmoetingen kunnen plaatsvinden én die ruimte voor iedereen toegankelijk, veilig en bereikbaar is. • Financiering & investering: het investeren in (meer en meer uitnodigende) plekken, zowel binnen als buiten. • Regels: zorg voor minder regels en regeldruk voor het creëren, gebruiken en beheren van plekken. • (Gedeeld) gebruik en beheer: partijen kunnen vaker gebruik maken van elkaars ruimtes en elkaar (helpen) ze te beheren. Dit draagt bij aan elkaar kennen (als betaalde krachten, vrijwilligers en inwoners). • Zelfbeheer: maak mogelijk maken dat inwoners plekken in zelfbeheer hebben.	Draagt direct bij aan: • Ontspanning en plezier • Ontmoeting en erbij horen • Ontplooiing, zingeving, vertrouwen. En draagt indirect bij aan: • Ondersteuning, hulp en zorg • Eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie.

THEORIE & ONDERBOUWING

De beschikbaarheid van meer/voldoende aantrekkelijke ruimte en plekken (zowel binnen[42] als buiten) kan op vele manieren bijdragen aan een sterkere sociale basis. Een aantrekkelijke accommodatie of buitenruimte in een buurt kan bewoners stimuleren om hun huis uit te komen, anderen te ontmoeten en activiteiten te ondernemen, individueel of samen. Inwoners kunnen er samenzijn, hulp vragen, hun talenten ontwikkelen, hun basisvaardigheden versterken, werken aan een gezonde leefstijl, en zichzelf emanciperen.

Aantrekkelijke binnen- en buitenruimten kunnen sterk uiteenlopende vormen hebben: van het wijkcentrum, de buurtmoestuin tot een speeltuin of park dat uitnodigt om te gaan wandelen, tot een buurtsuper, een migrantenkerk of binnensportaccommodatie voor jong en oud. Een goed ingerichte publieke ruimte vergroot de kans op ontmoeting met gelijkgestemden maar ook de kans dat je mensen van buiten je eigen spreekwoordelijke bubbel tegenkomt, groet en een praatje met hen maakt. Een aantrekkelijke publieke ruimte

Overzicht verandertheorie
Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Bestaanszekerheid
Financiering
Samenwerken vanuit gelijkwaardigheid
Versterken eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie
Beschikbaarheid van ruimte & plekken
Responsiviteit
(Onder)steunen van mantelzorg
Steun en ruimte voor vrijwillige inzet
Versterken van inclusie
Mensen vragen en uitnodigen
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

draagt zo bij aan publieke familiariteit: het zich vertrouwd en thuis voelen in de omgeving. Het draagt bij aan de menselijke behoefte om gezien te worden. Het versterkt het gevoel dat je deel uitmaakt van een groter geheel: een straat, een buurt, of dat je een interessegebied, een hobby, een rol (bijvoorbeeld ouder/opvoeder) deelt met anderen in je omgeving. Publieke familiariteit kan daarom ook gevoelens van eenzaamheid in buurt en wijk helpen voorkomen. Als mensen regelmatig anderen uit hun omgeving tegenkomen, gaan ze elkaar op den duur herkennen en kunnen ze elkaar plaatsen. Naarmate 'bekende vreemden' elkaar vaker treffen, neemt de kans op 'alledaagse attentheid' en vriendelijkheid toe. Afhankelijk van de buurt, kan professionele stimulans nodig zijn om dit proces te stimuleren. Gezamenlijk kunnen eerstelijnsfunctionarissen, dus sociaal werkers (maatschappelijk werkers, (sport)opbouwwerkers, jongerenwerkers), wijkteamleden, onderwijzers, religieuze voorgangers, winkeliers, woonconsulenten van woningcorporaties, wijkverpleegkundigen, wijkagenten, et cetera, een krachtigere vuist (helpen) maken en kunnen zij een belangrijke rol vervullen bij gemeenschapsversterking.

Naarmate mensen elkaar beter kennen, zijn ze eerder bereid iets voor elkaar te doen (als dat nodig zou zijn. En om elkaar te (leren) kennen zijn er plekken nodig waar mensen elkaar makkelijk kunnen ontmoeten. Ontmoeting vergroot de kans op sociale verbinding en draagt – zo blijkt uit onderzoek – bij aan langer en gezonder leven.

Aantrekkelijke, laagdrempelige openbare plekken vormen al met al een cruciale bouwsteen voor een sterkere sociale basis. Dat geldt ten slotte ook omdat ze gebruikt kunnen worden voor het bieden van laagdrempelige ondersteuning aan inwoners. Denk daarbij bijvoorbeeld aan een plek waar je zomaar kan binnenlopen voor een kop koffie maar ook makkelijk een vraag kan stellen aan de sociaal werker die daar altijd aanwezig en daardoor gemakkelijker aanspreekbaar is.

WERKEN AAN BESCHIKBAARHEID VAN RUIMTE EN PLEKKEN

Hoe kunnen partijen meer en/of beter inzetten op beschikbaarheid van ruimte en plekken als bouwsteen voor een sterke sociale basis?

De inspanningen op deze bouwsteen zijn grofweg te verdelen in vier deelgebieden: ontwerp, financiering, regels en (gedeeld) gebruik en beheer.

Ontwerp:

- In het ontwerp van de stad/ buurt/ wijk (openbare ruimte) is het belangrijk om te zorgen dat er voldoende plekken (binnen en buiten) zijn waar mensen activiteiten kunnen ontplooien. Deze plekken dienen goed bereikbaar en veilig te zijn. Dit vraagt visie en actie als beantwoording van de vraag 'van wie de straat is'. Kinderen moeten veilig over straat kunnen. Ouderen moeten veilig hun 'loopje' kunnen doen. Mensen met beperkte mobiliteit moeten de stoep op en af kunnen en moeten het openbaar vervoer goed in en uit kunnen. Maar het gaat ook over keuzes waar dergelijke voorzieningen gepland worden. Alleen maar buiten de stad kan belemmeringen opwerpen. In superdiverse wijken waar mensen elkaar vaak niet vanzelf ontmoeten, zijn ontmoetingsplekken extra belangrijk. En in wijken waar veel sociale cohesie is, kunnen ontmoetingsplekken een preventieve functie vervullen.
- Het vraagt in het ontwerp dat de plekken zelf (van multifunctionele accommodaties tot en met speeltuinen) fysiek toegankelijk zijn voor mensen met een beperking. Vele partijen kunnen zich (meer) blijven inzetten voor de toegankelijkheid van voorzieningen voor mensen met een beperking en toegankelijkheid voor jongeren en met het programma 'Onbeperkt meedoen!' voert het Rijk veel onderdelen van Het VN-verdrag handicap uit.

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Bestaanszekerheid
Financiering
Samenwerken vanuit gelijkwaardigheid
Versterken eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie
Beschikbaarheid van ruimte & plekken
Responsiviteit
(Onder)steunen van mantelzorg
Steun en ruimte voor vrijwillige inzet
Versterken van inclusie
Mensen vragen en uitnodigen
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

- In het ontwerp horen plekken uitnodigend te zijn om langere tijd door te brengen (niet ingericht om hangen juist te ontmoedigen).
- In het ontwerp is het belangrijk in te zetten op het gebruik door en aantrekkelijk maken voor verschillende doelgroepen. Het organiseren van invloed en zeggenschap van verschillende inwoners bij de inrichting van hun buurt is dan ook cruciaal.
- Urgentie bij andere beleidsdomeinen is hiervoor nodig. Zowel op gemeentelijk als op regionaal en rijksniveau kunnen medewerkers zich inzetten om het fysieke domein meer te verbinden met het sociaal domein. Alle afdelingen/domeinen dienen ervan doordrongen te zijn dat het versterken hiervan een gezamenlijke opdracht is (en niet alleen van het sociaal- of welzijnsdomein). Daarnaast kunnen tal van andere partijen (ondernemers, woningcorporaties, Staatsbosbeheer, provincies) hier een rol in spelen: door middel van een gedeelde urgentie en het kijken naar wat zij zelf kunnen doen. Bijvoorbeeld door te zorgen voor voldoende (toegankelijke) buitenruimte en het beheer daarvan.
- Vrijkomend religieus, agrarisch en industrieel erfgoed kan veel meer dan nu een maatschappelijke bestemming krijgen. (Lokale) overheden kunnen hiervoor een integraal accommodatiebeleid ontwikkelen.

- Diverse maatschappelijke organisaties zetten zich op verschillende manieren in voor aantrekkelijke en toegankelijke publieke ruimte en voorzieningen. En aantal voorbeelden:
  - NOV biedt vrijwilligersorganisaties onder andere deskundigheidsbevordering aan rond de nieuwe Omgevingswet. Met de nieuwe Omgevingswet krijgen inwoners wettelijk eerder, meer en op een andere manier zeggenschap over hun leefomgeving. Gemeenten hebben een belangrijke rol in het goed en toegankelijk inrichten hiervan."
  - Onder andere NOV, LSA Bewoners, Alzheimer Nederland, Sociaal Werk Nederland voeren lobby voor het belang van dergelijke plekken, en tegen onnodige regeldruk.
  - Woningcorporaties kunnen bij het realiseren van ontmoetingsplekken een belangrijke rol vervullen - met de inzet van hun maatschappelijke vastgoed en met bijvoorbeeld de plinten van hun flatgebouwen. Zie wat ze doen bij het realiseren van huizen en kamers voor de buurt. Zeker in kwetsbare wijken hebben corporaties vaak hele stukken wijk in bezit.

Financiering

- Er dienen voldoende middelen beschikbaar te zijn voor het aanleggen en/of onderhouden van (meer van) deze ruimtes. Waar het gaat om het kunnen beheren, onderhouden en investeren in deze ruimtes, is financiering helpend die voorspelbaar en langjarig is (structureel, niet kortdurend en incidenteel). Een helder gezamenlijk beeld van het minimale voorzieningenniveau dat lokaal nodig is (inclusief middelen voor ondersteuning en begeleiding van groepen bewoners waar nodig) biedt gemeenten en lokale partners houvast om daar meerjarige afspraken over te maken.
- 'Investeren in stenen' is hard nodig: Vaak is het nog zo dat actieve inwoners, verenigingen en/of maatschappelijke organisaties alleen financiering kunnen krijgen voor activiteiten die zij willen ontplooien, maar niet voor de fysieke ruimtes en plekken die zij hiervoor nodig hebben.
- (Lokale) overheden investeren in accommodatiebeleid en kunnen daarin ook inzetten op aantrekkelijke huurtarieven voor inwoners en gebruikers van deze accommodaties.

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Bestaanszekerheid
Financiering
Samenwerken vanuit gelijkwaardigheid
Versterken eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie
Beschikbaarheid van ruimte & plekken
Responsiviteit
(Onder)steunen van mantelzorg
Steun en ruimte voor vrijwillige inzet
Versterken van inclusie
Mensen vragen en uitnodigen
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

Regels

- (Interpretatie van) regelgeving kan belemmeren - maar dus ook faciliteren of zelfs stimuleren! - dat ruimtes ingezet worden voor verschillende doeleinden. Denk aan bestemmingsplannen en het aanpassen daarvan, of aan de (interpretatie van) de Wet Markt en Overheid en daaruit voortvloeiende Didam arrest[43].
- (Interpretatie van) regelgeving kan in de praktijk een last zijn om bijvoorbeeld een ruimte te beheren, zeker omdat veel regelgeving ingericht is op het tegengaan van mogelijk fraude. Zie bijvoorbeeld, maar zeker niet alleen, het UBO-register, eHerkenning, Alcoholwet, et cetera. Rijk én gemeenten spelen hier een cruciale rol in.
- Met kritisch kijken naar en vervolgens schrappen van regels en/ of losser omgaan met regels (gebruikmakend van discretionaire ruimte en/of goed doorvragen van elkaar bij interpretaties van regels die in de weg zitten), is winst te behalen.

(Gedeeld) gebruik en beheer

- Het is nodig dat bijvoorbeeld sociaalwerkorganisaties en lokale teams zich bewust zijn van het hierboven beschreven belang van publieke ruimtes en plekken en het gebruik hiervan. En benadrukken en stimuleren dat partnerorganisaties elkaars ruimtes kunnen gebruiken. Hiermee wordt ruimte die er is beter gebruikt en komen ontmoetingen (ook tussen verschillende professionals) beter tot stand.
- Het vraagt (betere) samenwerking tussen gemeenten, woningcorporaties en verenigingen en tussen verenigingen onderling waar het gaat om het gedeeld gebruik en/of gezamenlijk onderhoud van faciliteiten. Partijen als NOV en de NJC (Nationale Jeugdcoalitie) en Scouting Nederland kunnen hun achterban hierin ondersteunen.
- Daarnaast kunnen partijen (bijvoorbeeld de LSA) bewoners ondersteunen op kennis en begeleiding om bewoners te helpen in het (zelf)beheer van ruimtes. Omdat zelfbeheer en eigenaarschap van ontmoetingsplekken bij bewoners waar dat lukt een waarde op zich heeft: sterkere nabijheid, betere aansluiting op wat er nodig is en het bouwen van gemeenschappen.

Bronnen (niet uitputtend)

- Uyterlinde et al. '*Kennen is het niet, maar we komen elkaar hier wel tegen' Publieke familiariteit in superdiverse wijken,* 2023 www.kis.nl/publicatie/publieke-familiariteit.
- Raad voor Volksgezondheid en Samenleving, & College van Rijksadviseurs, *Ruimte maken voor ontmoeting, De buurt als sociale leefomgeving,* (2021).
- Bredewold: *Lof der Oppervlakkigheid. Contact tussen mensen met een verstandelijke en/of psychiatrische beperking en buren* (2014).
- Meta de Lange et al. *De waarde van preventie in een veranderend sociaal domein*. 2021
- Kremer (2023). *Alledaagse attentheid*. In Veldboer, Engbersen, Hooghiemstra et al (red.), *Lexicon nabijheid en sociaal werk*
- Noreena Hertz, *The Lonely Century, a call te reconnect* (2021).
- Klinenberg, *Palaces for the People: How Social Infrastructure Can Help Fight Inequality, Polarization, and the Decline of Civic Life* (2018).
- Engbersen, R & A. Sprinkhuizen (2023). Sociale basis. In Veldboer, Engbersen, Hooghiemstra et al (red.), *Lexicon nabijheid en sociaal werk*.

Inleiding

Verandertheorie in één oogopslag

Ambities

Bouwstenen sterke sociale basis

Bestaanszekerheid
Financiering
Samenwerken vanuit gelijkwaardigheid
Versterken eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie
Beschikbaarheid van ruimte & plekken
Responsiviteit
(Onder)steunen van mantelzorg
Steun en ruimte voor vrijwillige inzet
Versterken van inclusie
Mensen vragen en uitnodigen

Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?

Beleidsverwachtingen van de sociale basis

Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?

Bronnen

RESPONSIVITEIT

Essentie van de bouwsteen	Draagt bij aan de deelambities:
Responsiviteit is het vermogen van iemand om in te schatten wat werkelijk voor de ander van betekenis is en daar vervolgens naar te handelen. Met andere woorden: luisteren, meedenken en niet denken dat jij het beter weet dan degene die voor jou staat. Dit is belangrijk voor: • (Lokale) overheid en uitvoeringsorganisaties ('het systeem'): sta open voor de ideeën en behoeften (en kleine behoeftes want het hoeft niet altijd heel groot te zijn) van inwoners. • Betaalde krachten, hulp-/zorgverleners: luister naar behoeften, wensen en krachten van inwoners. • Inwoners onderling: luister naar elkaars wensen en behoeften.	• Ontmoeting en erbij horen. • Ontplooiing, zingeving en vertrouwen. • Ondersteuning, steun en hulp. • Heeft een wisselwerking met eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie.

THEORIE & ONDERBOUWING

Responsiviteit verwijst naar reageren en antwoord geven. Vanuit overheidsorganisaties gaat responsiviteit over het hebben van een open en aanspreekbare houding, ontvankelijk zijn voor de ideeën, wensen en ervaringen van inwoners en het afleggen van verantwoording over de gemaakte keuzes en transparantie over eventuele fouten in het handelen. Het is een belangrijke voorwaarde voor het opbouwen, behouden en versterken van de vertrouwensrelatie tussen inwoners en de (lokale) overheid en/of professionals die inwoners in hun dagelijks leven tegenkomen. Responsief werken gaat uit van maatwerk en leidt tot beter beleid en betere beslissingen waar draagvlak voor is.

In Nederland vinden we maatwerk, afgestemd op de inwoner en diens situatie, soms lastig. Het lijkt soms tegenstrijdig met het grondwettelijk recht om in gelijke gevallen gelijk behandeld te worden. Maar het is dus ook een grondwettelijk recht om in ongelijke gevallen ongelijk behandeld te worden[44]. En het kán, met minder exclusieve aandacht voor 'rechtmatigheid' en 'controle', die vaak ingegeven zijn door wantrouwen. Met een andere manier van luisteren, kijken, denken en waarderen. Leidende gedachte: dé Nederlander bestaat niet (of 'dé inwoner bestaat niet).

Responsiviteit en de menselijke maat (vanuit overheids- of professioneel perspectief) betekenen niet: 'u vraagt wij draaien'. De burger is geen 'klant' maar staat in een relationele verhouding tot de professional, tot de overheid. De professional laat diens mening ook niet thuis en gaat verantwoordelijk om met schaarse middelen in de zorg en het sociale domein. Het gaat om het samen met collega's, inwoners en cliënten 'responsief' zoeken naar de beste oplossing. Dit geldt overigens net zo goed in de interacties tussen inwoners onderling.

Door responsief te werken en aan te sluiten bij wat voor de ander daadwerkelijk van belang is, de ander te zien en te horen, komt er verbinding (relatie) tot stand tussen inwoner en (gemeentelijk of sociaal) professional en tussen inwoners onderling. Deze relatie is cruciaal om tot effectieve steun en/of effectieve oplossingen te komen.

Responsief werken kan leiden tot 'nieuwe' oplossingen, die niet aanbodgericht zijn en geen symptomen bestrijden. Responsiviteit maakt maatwerk mogelijk, draagt eraan bij dat mensen voelen dat zij erbij horen, creëert ruimte voor eigen oplossingen (en hiermee eigenaarschap en vertrouwen in het eigen kunnen), ontplooiing en zingeving en stimuleert eigen[45] Hierdoor raken mensen meer gemotiveerd om mee te werken aan oplossingen voor maatschappelijke vraagstukken.

Samenvattend draagt responsiviteit bij aan relationele gelijkwaardigheid, nabijheid, vertrouwen, continuïteit, ervaring en maatwerk: de werkzame factoren in de hulpverlening.

WERKEN AAN RESPONSIVITEIT

Hoe kunnen partijen meer en/of beter inzetten op werken aan responsiviteit als bouwsteen voor een sterke sociale basis?

- Eenieder heeft een blijvende taak om met en niet over mensen te spreken*:* **niets over ons zonder ons.** Dit houdt sterk verband met de bouwsteen 'Versterken eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie' maar geldt eigenlijk als randvoorwaarde voor alle lijnen van inzet.
- Inzet is nodig in het creëren van (meer) bewustwording dat je (als overheid of betaalde krachten) niet iets gaat onteigenen. Je moet zorgen dat je op het kleine kan acteren, dus present[46] zijn (en capaciteit hebben hiervoor). Het gaat dan bijvoorbeeld om:
  - inwoners en vrijwilligers meer invloed laten uitoefenen op beleid (op diverse manieren, zodat er niet alleen *the usual suspects* deelnemen). Meer met jongeren praten en niet over jongeren[47]. (Meer) werken vanuit de principes van ABCD, of met interventies als Samenwerkwijze[48] of IPW Doorbraakmethode[49], Werken met sleutelfiguren en ervaringsdeskundigen.
  - Meer bewustwording bij lokale teams[50] voor inwonerszeggenschap en het beter gebruiken en verbeteren van bestaande methodes door het lokaal team om op lokaal niveau de gemeente te helpen in het signaleren en agenderen van systeemfouten. Ook gemeenten dienen vaker en meer in gesprek te gaan met / ophalen bij buurtbewoners wat er nodig is in de wijk/buurt. Stimuleren dat professionals en gemeenten vaker zonder (eigen) agenda durven werken.

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Bestaanszekerheid
Financiering
Samenwerken vanuit gelijkwaardigheid
Versterken eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie
Beschikbaarheid van ruimte & plekken
Responsiviteit
(Onder)steunen van mantelzorg
Steun en ruimte voor vrijwillige inzet
Versterken van inclusie
Mensen vragen en uitnodigen
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

- De stem van de mantelzorger goed meenemen wanneer beleid/visies wordt gemaakt (over zorg). Hierdoor hebben en ervaren mensen meer regie en zeggenschap.
- Aandacht voor hoe je echt naar behoefte en wensen van cliënten en hun mantelzorger kan luisteren en daarop aansluiten: want jij (als hulpverlener/buitenstaander) bent nieuw (en slechts een passant). De situatie was er al, de relatie tussen mensen was er al.

- Een (scherper) bewustzijn van de vaak botsende institutionele logica's waar overheden mee te maken hebben op dit vlak,[51] is nodig en meer kennis over hoe netwerklogica (*New Public Governance*) daadwerkelijk meer in de praktijk gebracht kan worden als alternatief voor de al bestaande en ingesleten institutionele logica's van bureaucratie (*Traditional Public Administration*) en management (*New Public Management*). En meer kennis over en concretere handvatten voor hoe responsief te werken in de dagelijks praktijk (binnen die botsende logica's). Dit geldt voor zowel betaalde krachten als voor inwoners zelf.
- Meer ruimte om te professionaliseren, kennis over en handvatten voor hoe participatietrajecten inclusiever te maken.
- Meer aandacht in (beroeps)opleidingen over responsiviteit (zoals contact maken, empathie en luisteren naar en aansluiten bij de ander, aandacht voor de vraag achter de vraag).
- Responsief werken vraagt van de professional/beroepskracht tijd. Deze tijd moet mogelijk gemaakt worden in regelgeving en tarieven/bekostiging, vanuit alle verschillende wetten/financieringsbronnen. Responsief werken verhoudt zich slecht tot normtijden, registratielast op de minuut per handeling en maximumaantal bekostigde gesprekken. Het is nodig dat de wettelijke en financiële kaders aangepast worden om het voor professionals mogelijk te maken om hier ook tijd in te steken. Dit vraagt ook weer politiek draagvlak, bijvoorbeeld ombuiging van middelen. Of liever om extra investeringen.[52] De kosten gaan voor de baten uit. Het is niet wenselijk of realistisch om een-op-een middelen van het ene domein (van hulp en zorg) naar het andere over te hevelen.

Bronnen

- Beurskens (2023). Presentie. In Veldboer, Engbersen, Hooghiemstra et al (red.), *Lexicon nabijheid en sociaal werk*.
- Janny Bakker-Klein, *Anders kijken,* 2021. Anders-Kijken-publieksuitgave.pdf (movisie.nl)
- Movisie, *Momentum voor de menselijke maat,* 2021. Momentum voor de menselijke maat | Movisie
- IPW, *Mag niet bestaat niet, doorbreek defensieve routines, help mensen beter*, 2023. www.zonmw.nl/nl/artikel/mag-niet-bestaat-niet
- Jim van Os, 'De relatie tussen de patiënt en de hulpverlener maakt het verschil'. ggzvs.nl/nieuws-verhalen/de-relatie-tussen-de-patient-en-de-hulpverlener-maakt-het-verschil/
- Driessens (2023). Relationeel Sociaal Werk(en). In Veldboer, Engbersen, Hooghiemstra et al (red.), *Lexicon nabijheid en sociaal werk*.
- Kremer, *Van marktmeester naar transitiemeester, Passende zorg vereist responsief bestuur als overheidsagenda*, 2024.
- De Bruijn, Noordewier & Santpoort, *Naar vertrouwen in een betrouwbare overheid, Deel 1: De responsieve lokale overheid*, 2023.
- Nederhand, Van der Steen, Van Twist, *Het verbinden van botsende institutionele logica's, een typologie van strategieën*, 2022, NSOB.

(ONDER)STEUNEN VAN MANTELZORG

Essentie van de bouwsteen	Draagt bij aan de deelambities:
(Onder)steun mantelzorgers door: • Effectieve ondersteuning te bieden op verschillende levensgebieden. • Regeldruk voor mantelzorgers te verminderen. • Gelijkwaardigheid te bieden: in de relatie tussen mantelzorger en overheid, en tussen mantelzorger en formele zorg. • Ruimte te geven vanuit werkgevers en begrip kweken op de werkvloer. • Bestaanszekerheid te bieden: en hiermee bijvoorbeeld financiële druk door zorgkosten, of door het minder kunnen werken, tegengaan.	• Draagt direct bij aan: Ondersteuning, hulp en zorg. Draagt indirect bij aan: • Ontplooiing, zingeving en vertrouwen. • Wisselwerking met Eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie. • Ontmoeting en erbij horen.

THEORIE & ONDERBOUWING

Mantelzorgers zorgen voor een naaste die langdurig ziek is, een beperking heeft of hulpbehoevend is. Ook als deze zorg vanzelfsprekend voelt, zoals de zorg voor een hulpbehoevend kind of zieke ouder. Mantelzorg komt op je pad. Iedereen (ongeacht leeftijd of levensachtergrond) krijgt vroeg of laat te maken met mantelzorg: je bent mantelzorger, je wordt mantelzorger of je ontvangt (in de toekomst) hulp van een mantelzorger. Het bieden van mantelzorg is soms heel zwaar, maar kan (soms tegelijkertijd) ook heel betekenisvol zijn en zingeving bieden.

Met tekorten in zorg- en welzijnspersoneel, toenemende vergrijzing en landelijk beleid dat zich richt op langer thuis wonen én omzien naar elkaar, neemt de druk op mantelzorgers toe. Mantelzorg is niet verplicht, maar ook niet vrijwillig. Mantelzorgers vangen als vanzelfsprekend de zorg- en ondersteuningsvragen van hun naasten op, vanwege de band die zij hebben. Ze doen dit vaak voor langere tijd, zolang de zorgbehoefte er is. Mantelzorgers lopen het risico om overbelast te raken. Door het delen van de zorg met eigen netwerk of het formele systeem kunnen zij ontlast worden. Doordat mantelzorg geen vrijwillige, maar een vanzelfsprekende aanleiding kent, zijn het mantelzorgers die de eerste zorg- en ondersteuningsvragen van hun naasten opvangen. Vaak doen ze dit lange tijd, zo niet hun hele leven. Wanneer mantelzorgers niet op tijd ontlast kunnen worden door hun eigen sociale netwerk, op het betaald werk of door 'formele' systeem, lopen zij risico op overbelasting. Dit kan negatieve gevolgen hebben voor hun eigen mentale welbevinden (zoals depressie, eenzaamheid of burn-out) en leiden tot uitval in het betaald werk of ernstige fysieke klachten (stressklachten of hart- en vaatziekten).

Het serieus nemen en het opvolgen van signalen en expertise van mantelzorgers in de zorg aan en ondersteuning van hun naasten kan bijdragen aan het verminderen van het gevoel van overbelasting. Daarnaast biedt maatwerk, flexibiliteit en begrip in betaald werk of op scholen en opleiding het delen van de zorg en het verminderen van regeldruk mantelzorgers ruimte om de balans in hun

Overzicht verandertheorie
Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Bestaanszekerheid
Financiering
Samenwerken vanuit gelijkwaardigheid
Versterken eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie
Beschikbaarheid van ruimte & plekken
Responsiviteit
(Onder)steunen van mantelzorg
Steun en ruimte voor vrijwillige inzet
Versterken van inclusie
Mensen vragen en uitnodigen
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

leven te behouden. Zo kunnen zij zorg- en ondersteuning bieden aan hun naasten zonder onevenredig veel van hun eigen leven en ontwikkeling te missen.

Het is nodig mantelzorgers passend, effectief en op maat te steunen en te ondersteunen:

- Dit draagt bij aan hun kwaliteit van leven, ook bij diegene voor wie zij zorgen, om actief te blijven op alle levensdomeinen.
- Dit draagt bij aan het goed kunnen (blijven) zorgen en ondersteunen van de naaste.
- Dit versterkt de draagkracht van de mantelzorger. Wanneer de mantelzorger overbelast raakt en uitvalt heeft dit ook grote negatieve gevolgen voor diegene die zorg ontvangt en is er meer formele zorg nodig.

WERKEN AAN HET (ONDER)STEUNEN VAN MANTELZORG

Hoe kunnen partijen meer en/of beter inzetten op het (onder) steunen van mantelzorg als bouwsteen voor een sterke sociale basis?

De verandering die gemaakt moet worden voor mantelzorgonder-steuning ligt in:

- Gelijkwaardig samenwerken van formele zorg en ondersteuning met mantelzorgers. Dit komt niet alleen de zorg voor de naaste ten goede maar ook de draagkracht van mantelzorgers. De stem van mantelzorgers wordt niet altijd gehoord; hun vaardigheden, kennis en competenties niet altijd benut. Dit vergt een cultuuromslag met durf en lef om de mensen om wie het gaat (de naaste en de mantelzorger) centraal te stellen bij nieuw op te stellen ondersteunend beleid. Zo wil bijvoorbeeld de Associatie Wijkteams zich ervoor inzetten (via bewustwording en agendering) dat lokale teams zich beter bewust zijn dat mantelzorgers een belangrijke doelgroep zijn van het werk: niet alleen 'de cliënt', maar juist ook de (mantelzorgende) naasten. Goed luisteren naar de mantelzorger en ook het gesprek aangaan over welke oplossingen (in de formele en/of informele sfeer) passend en helpend zijn.
- Tijdige inzet van effectieve vormen van ondersteuning, aansluitend bij de behoeften en bij normen en waarden van de mantelzorger en zorgbehoevende naaste. Dit betekent meer vraaggericht aanbod van ondersteuning, waarbij hulp bij regeltaken een belangrijke factor is.
- Passende respijtzorg. Dit varieert van lichte vormen van respijtzorg (even boodschappen kunnen doen) tot passende logeerzorg.
- Het is voor mantelzorgers ook belangrijk dat zij zich gezien en zich gehoord voelen én begrip ervaren.
- Betere samenwerking tussen het sociaal domein en het zorgdomein. Mantelzorgers opereren op het snijvlak van beleid en ondersteuning in het zorg- en sociaal domein. Betere samenwerking betekent dat professionals vanuit de verschillende domeinen elkaar en elkaars werk, kennen en elkaar aanvullen en versterken (bijvoorbeeld huisarts en sociaal werker of wijkverpleegkundige en informele respijtzorg). Dit kan de zorg voor de naaste ten goede komen (beter afgestemde zorg) en mantelzorgers ontlasten in de regeldruk en aanwezigheidsdruk die zij voelen. Gemeenten hebben een belangrijke rol hierin om dit te faciliteren en te stimuleren.
- Regeldruk bij mantelzorgers verminderen. Dit kan op twee manieren: Mantelzorgers hebben te maken met Wmo, Jeugdwet, Zvw en Wlz en daarnaast ook met allerlei andere instanties. Gemeenten kunnen inzetten op een laagdrempelige toegang tot advies, steun, hulp en /of voorzieningen.[53] Want 'al het geregel' is een bron van uitputting voor veel mantelzorgers, en je goed gehoord voelen, op basis van gelijkwaardigheid is helpend.[54] Daarnaast gaat het, en hier is te weinig aandacht voor, over het beter afstemmen van werkprocessen binnen de gemeente. Nu ligt het aanvragen van

Overzicht verandertheorie ▶

Inleiding

Verandertheorie in één oogopslag

Ambities

Bouwstenen sterke sociale basis

Bestaanszekerheid
Financiering
Samenwerken vanuit gelijkwaardigheid
Versterken eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie
Beschikbaarheid van ruimte & plekken
Responsiviteit
(Onder)steunen van mantelzorg
Steun en ruimte voor vrijwillige inzet
Versterken van inclusie
Mensen vragen en uitnodigen

Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?

Beleidsverwachtingen van de sociale basis

Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?

Bronnen

hulp voor mantelzorgers en hun naaste bij de mantelzorger zelf, waarbij ze vaak elke keer weer formulieren moeten invullen en hun verhaal opnieuw moeten vertellen. In plaats daarvan zou je moeten vertrouwen in de mantelzorgers: wanneer zij hulp aanvragen is de hulp echt nodig. Het versimpelen van de aanvraag van hulp betekent ook binnen de gemeente verder afstemmen en intern persoonlijk doorverwijzen. Tot slot is dit niet iets wat gemeenten alleen kunnen: Het bieden van domeinoverstijgende onafhankelijke cliëntondersteuning zou ook heel helpend zijn.

- Een collectieve regeling betreffende: ruimte vanuit werkgevers en onderwijsinstellingen om naast werk en school/studie ook zorg te bieden aan naasten. Denk aan flexibele uren op werk of uitstellen van deadlines en toetsen op onderwijsinstellingen. Kunnen blijven werken en naar school/studie kunnen blijven volgen is een beschermende maatregel tegen overbelasting van mantelzorgers, omdat zij op deze manier zich op kunnen laden van de mantelzorgtaken. Het niet flexibel in kunnen delen van het betaald werk is juist een risicofactor op overbelasting.
- Werk en mantelzorg zijn communicerende vaten. Als het thuis goed geregeld is, dan is er ruimte voor werk. Dat betekent dat er goede toegang tot respijtzorgmogelijkheden nodig zijn – zowel informeel als formeel – dat er laagdrempelige toegang tot voorzieningen en mantelzorgondersteuning nodig is. Pas dan is er ruimte om te werken. Deze verschillende vormen van inzet horen dus naast elkaar opgepakt te worden. Hiertoe kunnen bijvoorbeeld MantelzorgNL, NOV en Stichting Werk&Mantelzorg lobbyen. Allereerst bij de Tweede Kamer om te pleiten voor collectieve regelingen: om te voorkomen dat vanuit verschillende beleidsperspectieven alleen maar meer van alles wordt gevraagd aan inwoners (dus ook aan mantelzorgers): méér uren betaald werk, méér mantelzorg, méér vrijwillige inzet. De argumenten hiervoor zijn te vinden in het SER-advies *(Balans in maatschappelijk verlof Naar een nieuw verlofkader: stroomlijnen en vereenvoudigen)*[55].
- Daarnaast om bij werkgevers een lans te breken voor meer maatwerk en flexibiliteit. Want wanneer je moet blijven werken, omdat je bijvoorbeeld geen aanspraak kunt maken op verlofregelingen en/of werkgevers niet flexibel zijn, dan kan het juist een risicofactor zijn voor uitval. Mantelzorg wordt nog te weinig besproken op de werkvloer.[56] Het is belangrijk dat én werkgevers van grote ondernemingen en middelgrote en kleine ondernemers zich hiervan bewust worden. Zeker voor deze doelgroep kunnen ook gemeenten het gesprek stimuleren en het goede voorbeeld (blijven) geven.) Sociaal Werk Nederland kan bij haar leden inventariseren wat zij nodig hebben om als werkgever hun werknemende mantelzorgers goed te ondersteunen. Werknemers in het veld van zorg en welzijn zijn namelijk vaker mantelzorger dan in andere branches. En zo wil de VNG, in samenwerking met de stichting Mantelzorg&Werk, gemeenten stimuleren het gesprek aan te gaan met lokale ondernemers over wat zij kunnen betekenen voor hun mantelzorgende werknemers.
- Door het ontwikkelen van een compleet aanbod van mantelzorgondersteuning, gebaseerd op de acht vraaggebieden[57], voorkom je dat er gaten ontstaan in de beschikbare ondersteuning voor mantelzorgers. Wanneer je preventief wilt werken en dus overbelasting wil voorkomen, is het belangrijk om mantelzorgers met de juiste informatie op de juiste manier te bereiken. Aanbod op deze vraaggebieden, ingevuld door behoeften van mantelzorgers in hun gemeente, geeft een goede en meer uniforme, basis voor een integraal mantelzorgbeleid. De verschillen in beschikbare ondersteuning tussen gemeenten dient verkleind te worden. Denk vanuit bereik, in plaats vanuit aanbod.
- Ervaringsdeskundigen betrekken in het beleidsvormingsproces en het ontwikkelen van ondersteuningsmogelijkheden en informeren van inwoners hierover.

- Inzetten op meer bekendheid over mantelzorg en eventueel de (soms minder bekende) ziektebeelden van degene voor wie zij zorgen. Want dit draagt bij aan meer begrip en waardering voor de mantelzorger en dat is iets waar zij grote behoefte aan hebben.
- (Het ondersteunen van) vrijwilligersorganisaties in het flexibiliseren van vrijwilligerswerk: mantelzorg kan een reden zijn voor een vrijwilliger om te stoppen met zijn vrijwillige inzet maar flexibilisering van het vrijwilligerswerk kan ervoor zorgen dat iemand wel vrijwilligerswerk kan blijven doen. Dit vrijwilligerswerk kan plezier en voldoening geven voor de mantelzorger en hiermee een beschermende factor zijn. (Nationale Jeugdcoalitie)
- Faciliteren van zorgzame gemeenschappen, in al hun diversiteit, (zie ook bouwsteen 'vrijwillige inzet'). Want ook de buurt (en het netwerk) van de mantelzorger kan een beschermende factor zijn voor die mantelzorger. Partijen als LSA Bewoners kunnen inzetten op training, kennis en ondersteuning op het concept 'zorgzame gemeenschappen'.
- (Meer) aandacht in (beroeps)opleidingen, zodat professionals (vaak sociaal werkers) beschikken over de juiste kennis en expertise over mantelzorgers (ook jongeren, ook mensen met diverse culturele achtergronden) en hoe hen goed te steunen.
- De middelen voor (capaciteit aan) mantelzorgondersteuning moeten passen bij en meegroeien met de verwachtingen die aan mantelzorgers gesteld worden.
- Steun in de bestaanszekerheid. Mantelzorgen kan negatieve financiële gevolgen hebben. Denk aan het verlies aan inkomen doordat iemand minder kan werken, maar ook extra uitgaven om de zorg te verlenen als parkeerkosten.

Bronnen (niet uitputtend)

- SCP, *Zien luisteren en helpen (2024).*
- RVS, *Anders leven en zorgen (2022).*
- Ecorys, *Onderzoek naar de effectiviteit van mantelzorgondersteuning* (2023).
- SCP, *Blijvende bron van zorg*. (2020).
- SCP, *Werk en mantelzorg* (2019).
- SCP - visual druk op de mantelzorger, 2019.
- Ecorys, *Ondersteuningsbehoeften van mantelzorgers die zorgen voor een naaste met een levenslange en levensbrede zorg of ondersteuningsvraag*. (2024).
- Wat werkt bij mantelzorgondersteuning | Movisie.
- Wat werkt bij de ondersteuning van jonge mantelzorgers? | Movisie

STEUN EN RUIMTE VOOR VRIJWILLIGE INZET

Essentie van de bouwsteen	Draagt bij aan de deelambities:
Steun en ruimte voor vrijwillige inzet is nodig omdat een deel van de vrijwilligers dingen doet waar zij steun, ruimte en deskundigheidsbevordering voor nodig hebben en willen.	• Ontplooiing, zingeving en vertrouwen. • Ondersteuning, hulp en zorg. • Ontspanning en plezier, en Ontmoeten en erbij horen. • Eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie

THEORIE & ONDERBOUWING

Vrijwillige inzet vindt plaats op basis van intrinsieke motivatie. Mensen zetten zich vrijwillig in omdat ze het zelf leuk vinden, het fijn vinden om van betekenis te zijn (voor een ander), en/of om anderen te ontmoeten. Vrijwilligers zijn er in alle soorten en maten. Ze organiseren veel verschillende activiteiten en verlenen verschillende vormen van ondersteuning (van maatjescontact tot het schoonhouden van het park). Vrijwilligers zijn van betekenis voor de mensen, wijken of organisaties voor wie zij zorgen of die zij ondersteunen. Het is daarom belangrijk om vrijwilligers te behouden en te ondersteunen, zodat hun waarde voor de ander (maar ook de waarde voor henzelf) niet verloren gaat.

Mensen kunnen zich vrijwillig inzetten via bijvoorbeeld een sportvereniging, vrijwilligersorganisatie, sociaalwerkorganisatie of een bewonerscoöperatie, dus in georganiseerd verband. Maar er zijn ook minder georganiseerde vormen van vrijwillige inzet zoals inzet via los-vaste buurtinitiatieven of helemaal 'ongeorganiseerd' via burenhulp.

Vrijwilligers die zich inzetten kunnen behoefte hebben aan steun en deskundigheidsbevordering en aan waardering en erkenning, invloed en medezeggenschap. Als onderdeel van de ontplooiing en ook om plezier te kunnen blijven hebben in het doen van het vrijwilligerswerk en dat het vrijwilligerswerk veilig gedaan kan worden. Want hoewel vrijwillige inzet altijd vrijwillig is, kan het soms ook zwaar zijn en/of kan het werk zijn waar je (via deskundigheidsbevordering) graag beter in wordt (bewust bekwaam). Het ontwikkelen van competenties zorgt voor erkenning, bevordert motivatie om aan de slag te gaan als vrijwilliger en verhoogt de kwaliteit van vrijwillige inzet. Net als bij mantelzorg wil je dat het – ook als het zwaar is – zingeving kan (blijven) geven en niet alleen als een verplichting of last wordt gezien.

Er zijn drie factoren van belang voor mensen om zich vrijwillig in te zetten: capaciteit (kunnen), motivatie (willen) en mogen (gevraagd worden). Daarom is het belangrijk aan te sluiten bij vaardigheden en wensen en intrinsieke motivatie van (potentiële) vrijwilligers. Om goed aan te sluiten is het bijvoorbeeld belangrijk dat vrijwillige functies en rollen flexibel worden aangeboden. Denk aan het,

Overzicht verandertheorie
Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Bestaanszekerheid
Financiering
Samenwerken vanuit gelijkwaardigheid
Versterken eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie
Beschikbaarheid van ruimte & plekken
Responsiviteit
(Onder)steunen van mantelzorg
Steun en ruimte voor vrijwillige inzet
Versterken van inclusie
Mensen vragen en uitnodigen
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

waar mogelijk, flexibel maken van werktijden. Ook kunnen vrijwilligersorganisaties een open gesprek aan gaan met gaan potentiële vrijwilligers en op basis daarvan afstemmen welke rol of plek het beste past. Dat maakt vrijwilligersorganisaties inclusiever. Zo zorg je ervoor dat meer mensen zich op een vrijwillige basis gaan in zetten.

Het versterken van kennis, vaardigheden en zelfvertrouwen van vrijwilligers. Vrijwilligers zijn meer tevreden als zij (1) training, ondersteuning en erkenning ervaren; (2) wanneer een goede screening en matching plaatsvindt en (3) wanneer er haalbare doelen en uitdagingen zijn. Waarbij ruimte laten voor autonomie ook belangrijk is.

In goed vrijwilligersbeleid is een balans tussen de verschillende waarden die vrijwilligerswerk kan vervullen: voor de vrijwilliger zelf, voor degene die direct baat heeft bij het geleverde werk en voor de samenleving als geheel. De (lokale) overheid die goed vrijwilligersbeleid voert maakt de vrijwillige inzet van haar inwoners niet ondergeschikt aan specifieke beleidsvoornemens. Vrijwillige inzet heeft een waarde van zichzelf, die zich niet altijd goed lijkt te vangen in beleidsvoornemens. Goed vrijwilligersbeleid besteedt expliciet aandacht aan de spanningen en moeilijkheden die samengaan met vrijwilligerswerk. Bijvoorbeeld: hoe zorg je ervoor dat je vrijwilligers en hun organisaties wél serieus neemt en verantwoordelijkheid durft te geven maar ze tegelijkertijd niet overvraagt? Goed vrijwilligerswerkbeleid vraagt een responsieve (lokale) overheid die openstaat voor veranderingen en verbeteringen. Tot slot waardeert goed beleid vrijwilligerswerk om wat het is. Het onderkent dat vrijwilligers het niet doen omdat de gemeente dat fijn vindt of omdat het nu eenmaal in de beleidsnotitie staat. Maar vrijwilligers zetten zich in omdat ze zelf ervoor kiezen een bijdrage te leveren aan dat wat zij willen ontwikkelen of belangrijk vinden.

WERKEN AAN STEUN EN RUIMTE VOOR VRIJWILLIGE INZET

Hoe kunnen partijen meer en/of beter inzetten op steun en ruimte voor vrijwillige inzet als bouwsteen voor een sterke sociale basis?

- Het inzetten op en ondersteunen van goed vrijwilligersbeleid bij organisaties is blijvend nodig. Dit komt waardering en erkenning van vrijwilligers ten goede, waardoor zij zich goed kunnen blijven inzetten.
- Inzetten op goede begeleiding en ondersteuning van vrijwilligers en hiervoor middelen beschikbaar stellen: het faciliteren van vrijwilligerscoördinatoren.
- Gelijkwaardige samenwerking tussen vrijwilligers(organisaties) en formele organisaties. In veel (zorg)situaties zijn er vrijwilligers, naast mantelzorgers, betrokken nog voordat er professionals vanuit formele organisaties in beeld komen. Het benutten van de kennis die vrijwilligers hebben en de waarde die zij toevoegen, zijn belangrijk voor een gelijkwaardige samenwerking. Vrijwilligers kunnen op een andere manier zorg verlenen. Zij staan verder weg van de hulpvrager dan een mantelzorger maar een stuk dichterbij dan formele professionals. Gelijkwaardige samenwerking betekent vrijwilligers bevragen en laten meedenken in de zorg en ondersteuning die nodig is in de situatie. Dit vraagt een open houding en vertrouwen van formele organisaties in vrijwilligers.
- Samenwerking zoeken met (landelijke) vrijwilligersorganisaties die al langere tijd actief zijn in de sociale basis.
- Waarderen van (ongeorganiseerde) vormen van vrijwillige inzet, waarbij dus geen (formele) organisaties betrokken zijn.

Overzicht verandertheorie

Inleiding

Verandertheorie in één oogopslag

Ambities

Bouwstenen sterke sociale basis

Bestaanszekerheid
Financiering
Samenwerken vanuit gelijkwaardigheid
Versterken eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie
Beschikbaarheid van ruimte & plekken
Responsiviteit
(Onder)steunen van mantelzorg
Steun en ruimte voor vrijwillige inzet
Versterken van inclusie
Mensen vragen en uitnodigen

Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?

Beleidsverwachtingen van de sociale basis

Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?

Bronnen

- (Financiële) ruimte en aandacht voor deskundigheidsbevordering binnen vrijwilligersorganisaties. ('Vinden, binden, boeien, groeien'). Want hiermee kunnen mensen hun taken met plezier (en veilig) blijven uitvoeren. Deze deskundigheidsbevordering vraagt middelen.
- Het ondersteunen van lokale organisaties is belangrijk want het lokaal maatwerk is belangrijk. Vrijwilligers*organisaties* zijn er in alle soorten en maten: in de buurt, op gemeentelijk en bovenlokaal niveau, maar vrijwilligers*werk* vindt vaak *lokaal* plaats.
- Laten zien en vieren van wat er nu al allemaal is en hoe mooi dat is. Zowel om nieuwe vrijwilligers te werven als om te voorkomen dat partijen het wiel opnieuw proberen uit te vinden. Er zijn vrijwilligersorganisaties met betaalde krachten die veel ervaring hebben met het begeleiden en matchen van vrijwilligers. Maak daar gebruik van.
- Op veel plekken ontbreekt het overzicht van vrijwilligersorganisaties lokaal. Meer zichtbaarheid van wat er al is en goede matching tussen formele en informele zorg is nodig.
- Kennisuitwisseling tussen en trainen en inspireren van (actieve) bewonersgroepen.
- Ruimtes en plekken om vrijwillige activiteiten te kunnen ontplooien.
- Structurele vergoeding voor vrijwilligerswerk op landelijk niveau. Hier is ook politiek draagvlak voor nodig, waarvoor het helpend is als alle partijen in het veld (blijven) daarvoor pleiten bij de politiek.
- Vermindering van regeldruk, op landelijk en lokaal niveau, want regeldruk belemmert (het organiseren van) vrijwillige inzet en is een reden voor mensen om te stoppen. Vermindering van regeldruk biedt ook (meer) ruimte voor vrijwilligers en diversiteit in vrijwilligers: Denk bijvoorbeeld aan de veel gestelde eis van een VOG (Verklaring Omtrent Gedrag) hebben. Niet voor alle doelgroepen is dit (makkelijk) haalbaar. Juist mensen die verder af staan van de samenleving kunnen hierdoor uitgesloten worden van mee (kunnen) doen op deze wijze. Het vraagt in bredere zin dat wij als samenleving minder normatief oordelen over anderen die buiten de norm vallen. Kijk in plaats daarvan naar wat iemand kan betekenen voor een ander.
- Inzet op (meer) bewustzijn van het vrijwillig en waardevol karakter van vrijwilligerswerk. Zowel onder beleidsmedewerkers als politiek als organisaties die met vrijwilligers werken. Meer erkenning van de waarde en kracht van vrijwilligerswerk (als zodanig).
- Hier hangt een sterkere bewustzijn en erkenning van de beperkingen van vrijwilligerswerk mee samen. (Je kan en mag niet overvragen).
- Gelijkwaardigheid in de relatie met (lokale) overheden en met formele partijen (betaalde krachten). En erkenning van en respect voor de autonomie van actieve bewoners/vrijwilligers.
- Meer aandacht genereren voor informele respijtzorg (respijtzorg door vrijwillige inzet van anderen) zodat er meer gebruik van gemaakt kan worden en er meer mensen zich hiervoor kunnen inzetten. En meer bekendheid over, (en deskundigheidsbevordering op), de ziektebeelden van naasten waar sommige mantelzorgers voor zorgen. Want hierdoor is er meer respijtzorg laagdrempelig beschikbaar. En hiermee is meer begrip (van anderen) voor de mantelzorger en waar die tegen aanloopt.

Bronnen

- Krista van Mourik, *Wat werkt bij het stimuleren van vrijwillige inzet en actief burgerschap?* www.movisie.nl/publicatie/wat-werkt-stimuleren-vrijwillige-inzet-actief-burgerschap.
- Witkamp en Walz, *Het grondmotief is liefde, gemeentelijk vrijwilligerswerkbeleid in Nederland*, 2021.
- CBS, Vrijwilligerswerk 2023, www.cbs.nl/nl-nl/longread/rapportages/2024/vrijwilligerswerk-2023.
- Wat is vrijwillige zorg? | Movisie en Ongeorganiseerde vrijwillige zorg: wat weten we over deze hulp? | Movisie.
- De gemeente en vrijwillige zorg, hulp en ondersteuning | Movisie.

VERSTERKEN VAN INCLUSIE

Essentie van de bouwsteen	Draagt bij aan de deelambities:
Inclusie is nodig en op verschillende manieren te realiseren. Inclusie draait om toegankelijkheid (in alle vormen), om het omarmen en waarderen van diversiteit en om inzet om mensen zich welkom en thuis te laten voelen. Inclusie is van belang bij bridging én bij bonding[58]. Kwartiermaken is meestal nodig om inclusie mogelijk te maken. Daarnaast is het van belang om discriminatie actief tegen te gaan.	• Ontmoeting en erbij horen. • Ontspanning en plezier. • Ondersteuning, steun en hulp. • Ontplooiing, zingeving en vertrouwen.

THEORIE & ONDERBOUWING

Als er sprake is van inclusie horen mensen erbij, zijn en voelen mensen zich welkom, herkend en erkend. Inclusie maakt het mogelijk dat iedereen meedoet, meepraat en meebeslist over hun sociale omgeving en de 'spelregels' die er gelden.

Als sprake is van inclusie worden mensen gehoord, ervaren zij waardering voor hun eigenheid en zullen zij eerder een gevoel van verbondenheid ervaren. Dit draagt bij aan het ervaren van plezier en ontspanning; mensen doen vaker mee.

In het Lexicon nabijheid en sociaal werk is het belang van inclusie als volgt verwoord: *'Iedereen wil een fijne plek in de samenleving. Inzet op sociale inclusie leidt ertoe dat mensen (voor wie het te vaak niet vanzelfsprekend is) zich als volwaardig lid van een gemeenschap of samenleving voelen en (actief of passief) meedoen aan het maatschappelijk leven.*'[59]

Verder geldt, hoe inclusiever de samenleving, hoe minder 'afwijken van de norm' daadwerkelijk een belemmering is voor mensen om deel te nemen aan de maatschappij zoals zij willen. Het is aannemelijk dat hiermee ook de behoefte aan en dus de vraag naar (professionele) ondersteuning daalt.

Het gevoel van erbij horen (*belonging*) kan zowel via *bonding* als *bridging* worden versterkt. Maatschappelijke partijen doen er daarom goed aan om te investeren in bonding én in bridging.

Tot slot kan inclusie niet zonder de kritische blik op hoe huidige systemen zijn ontworpen of hoe beleid wordt gemaakt. Discriminatie en racisme komen veelvuldig in de samenleving voor, dus ook in de sociale basis. Zowel tussen bewoners onderling, als tegen professionals en omgekeerd. Cliënten die discriminerende opmerkingen maken, een collega van kleur die steeds wordt overgeslagen bij promotie. Herkenning en erkenning zijn geboden, maar vaak wordt het weggewuifd met bijvoorbeeld 'het was maar een grapje' of 'het was niet zo bedoeld'[60]. Daarom is het aan te raden om naast inclusiebeleid ook expliciet antidiscriminatiebeleid te formuleren. Als je spreekt over 'aanpak discriminatie' ligt de nadruk er meer op dat

Overzicht verandertheorie

Inleiding

Verandertheorie in één oogopslag

Ambities

Bouwstenen sterke sociale basis

Bestaanszekerheid
Financiering
Samenwerken vanuit gelijkwaardigheid
Versterken eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie
Beschikbaarheid van ruimte & plekken
Responsiviteit
(Onder)steunen van mantelzorg
Steun en ruimte voor vrijwillige inzet
Versterken van inclusie
Mensen vragen en uitnodigen

Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?

Beleidsverwachtingen van de sociale basis

Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?

Bronnen

er een ernstig probleem is dat moet worden verminderd, namelijk discriminatie. Of een specifieke vorm daarvan, zoals racisme, seksisme, validisme (de discriminatie van mensen met een beperking) of lhbtiqa+ discriminatie. Expliciete aandacht voor antidiscriminatie is bij inclusiebeleid dus belangrijk: deze zorgt ervoor dat het probleem gesignaleerd en aangepakt kan worden en sociale uitsluiting actief wordt tegengegaan. Sociale uitsluiting[61], discriminatie, racisme én een gebrek aan sociale inclusie werken namelijk een slechtere gezondheid van mensen in de hand[62].

WERKEN AAN HET VERSTERKEN VAN INCLUSIE

Hoe kunnen partijen meer en/of beter inzetten op versterken van inclusie als bouwsteen voor een sterke sociale basis?

- Partijen in de gemeenschappelijke sociale basis dragen allen actief uit dat iedereen welkom is, formuleren inclusie- en antidiscriminatiebeleid en zorgen voor een veilige (fysieke en sociale) omgeving.
- Informatie en kennis over hoe je als vereniging, stichting of buurt(initiatief) inclusief kunt zijn en de waarde van diversiteit zichtbaar maken is belangrijk, diverse (landelijke) partijen (onder andere SWN, LSA Bewoners, ScoutingNL, NOV, NZVE – Nederland Zorgt voor Elkaar) kunnen hier actief aan bijdragen. Partijen als de NOV kunnen dit stimuleren via het keurmerk 'Vrijwillige Inzet Goed Geregeld'.
- De ABCD-methode is goed bruikbaar om mensen uit te nodigen bij te dragen in de buurt en inzet op *community building* (verschillende groepen verbinden) en *community organizing* (mensen die geen stem hebben, die wel geven) kan bijdragen aan inclusie.
- Sociaalwerkorganisaties bieden laagdrempelige ondersteuning op alle levensterreinen en dragen bij aan samenlevingsopbouw. Sociaal werkers houden zich bezig met de ondersteuning van mensen die kampen met psychische, sociale of materiële problemen of zetten zich in voor de leefbaarheid van buurten en wijken en dragen daarom bij aan het verbinden en leggen van relevante contacten voor personen die geïsoleerd zijn geraakt. Dit doen ze door hen te koppelen aan personen waaraan ze steun kunnen ontlenen maar ook door hen te verbinden aan activiteiten en/of met organisaties die hen kunnen ondersteunen.[63] In de kern gaat het hierbij om empathie, sensitiviteit voor diversiteit en cultuur, responsiviteit, oprechte interesse en het opbouwen van een vertrouwensrelatie.[64]
- Zowel sociaal werkers als ervaringsdeskundigen spelen een positieve rol bij het kwartiermaken[65], het creëren van gastvrije ruimte voor mensen die door kwetsbaarheid of een beperking te maken hebben met uitsluiting, door ontmoetingen te arrangeren en stigma tegen te gaan. Sociaal werkers spelen daarnaast in allerlei situaties een belangrijke rol bij het ondersteunen van bijvoorbeeld mensen met ggz- en verslavingsproblematiek en hun families. Voor mensen met een licht verstandelijke beperking spelen begeleiders ook een grote rol in het bevorderen van sociale inclusie, naast de informele en sociale netwerken.
- Beleid en regelgeving dienen gebaseerd te zijn op mensenrechten zoals bijvoorbeeld vastgelegd in het VN-Verdrag Handicap. Voortdurend dient dus getoetst te worden of landelijk en lokaal beleid hieraan voldoen. Sociaal werkers en anderen dienen goed op de hoogte te zijn van de rechten van inwoners met een beperking en hun naasten, juist om deze toetsende rol (meer) te kunnen spelen.
- Het bespreken van (zelf)stigma, vaardigheden oefenen en sociale rollen versterken draagt bij aan je sterker voelen. Het bouwen aan bondgenootschappen van steunende relaties vergroot hoop, optimisme en zelfvertrouwen en versterkt sociale verbindingen.
- Maatschappelijke normen spelen een rol in het creëren en in stand houden van stigma. Werken aan destigmatisering via anti-stigma strategieën is belangrijk om maatschappelijke normen te helpen veranderen. Het is belangrijk om bijvoorbeeld psychische

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Bestaanszekerheid
Financiering
Samenwerken vanuit gelijkwaardigheid
Versterken eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie
Beschikbaarheid van ruimte & plekken
Responsiviteit
(Onder)steunen van mantelzorg
Steun en ruimte voor vrijwillige inzet
Versterken van inclusie
Mensen vragen en uitnodigen
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

problemen te normaliseren, iedereen krijgt er in meer of mindere mate mee te maken tijdens het leven. Een belangrijk aspect van sociale inclusie is om dit te erkennen, waardoor het stigma vermindert. Ook zijn er interventies ter bevordering van de acceptatie van mensen met een licht verstandelijke beperking (door kennis, houdingen en gedrag tegenover mensen met een licht verstandelijke beperking te beïnvloeden).

- Duidelijke communicatie in alle kanalen. Dit is belangrijk voor overheden, uitvoeringsorganisaties en ander partijen. Het gaat daarbij ook over websites die hanteerbaar en begrijpelijk zijn. Verder is het belangrijk dat communicatie ook herkenbaar is voor verschillende groepen, door bijvoorbeeld het diverser en inclusiever maken van beeldmateriaal.
- Er is ongelijksoortige inzet nodig voor gelijkwaardige participatie en inspraak van verschillende groepen en/of situaties.
  - Zo is er bijvoorbeeld specifieke aandacht nodig voor mantelzorgers die minder bereikt worden en/of zich minder geïncludeerd voelen, zoals bijvoorbeeld jonge mantelzorgers, mantelzorgers voor ggz-cliënten, mantelzorgers met een migratieachtergrond.
  - Dit geldt ook voor andere groepen zoals mensen met een licht verstandelijke beperking, mensen met een psychische kwetsbaarheid, neurodiversiteit en lhbtiqa+.
- Professionals worden gestimuleerd om bewust inclusief te werken en zelf ook toegankelijk te zijn. Daar hoort bij dat professional op een informele manier de wijk leren kennen. Ook is het belangrijk dat professionals discriminatie goed herkennen en weten hoe je als omstander kunt ingrijpen. Er zijn verschillende effectieve trainingen en oplossingsrichtingen bekend waar je gebruik van kunt maken. (zie o.a. Discriminatie in de wijk tegengaan | Movisie, Kennissynthese Uitsluiting in de sociale basis | Movisie en de Checklist-aanpak-discriminatie-in-sociaal werk.pdf).
- Professionals moeten die rol kunnen pakken, (lokale) overheden moeten daar ruimte voor maken.
- Daarnaast hebben werkgevers een taak om professionals die zelf met uitsluiting en discriminatie in hun werk te maken hebben te beschermen. (Associatie Wijkteams, SWN).
- Steeds vaker verbinden gemeenten de Lokale Inclusie Agenda met Regenboogbeleid en anti-discriminatie. Er liggen ook verbindingen met het VN-verdrag Handicap, GALA, IZA, NPLV (Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid), et cetera. Het is de uitdaging voor gemeenten om deze verbindingen expliciet te maken en versplintering van het beleid te voorkomen. Waar dit hen lukt, kan het een belangrijke stimulans zijn, ook voor samenwerkingspartners van gemeenten.
- (Meer) vertrouwen in instituties is nodig om inclusie te bevorderen en sociale uitsluiting tegen te gaan. Dit vertrouwen moet (weer) verdiend worden. Het vraagt minimaal van instituties dat zij integer, betrouwbaar en transparant handelen. Inzet op het vergroten van de fysieke en sociale nabijheid van de overheid en ook de toegankelijkheid als dienstverlenende organisatie draagt hieraan bij.[66] Ook het organiseren van (meer) invloed en zeggenschap vergroot het vertrouwen in (lokale) overheden. (Zie de bouwsteen: Versterken eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie).
- Zorg voor financiële mogelijkheden, door onder andere het Jeugdfonds Sport & Cultuur, voor aanpassingen voor mensen met beperkingen (juist ook binnen het verenigingsleven en vrijwilligerswerk).
- Zorg voor meer ruimte in regelgeving om bijvoorbeeld vrijwilligerswerk te mogen doen, door mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt, zonder hen te korten op hun uitkering.

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Bestaanszekerheid
Financiering
Samenwerken vanuit gelijkwaardigheid
Versterken eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie
Beschikbaarheid van ruimte & plekken
Responsiviteit
(Onder)steunen van mantelzorg
Steun en ruimte voor vrijwillige inzet
Versterken van inclusie
Mensen vragen en uitnodigen
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

- Voer een goede landelijke lobby om kennisdeling over inclusie mogelijk te maken en inclusie te stimuleren. Veel landelijke en lokale programma's haken op *inclusie* aan, zoals: Eén tegen eenzaamheid, VN-verdrag, aanpak dakloosheid. Deze programma's zouden in ieder geval moeten worden doorgezet of zelfs moeten worden uitgebreid.
- Zorg dat er voldoende plekken in de openbare ruimte en accommodaties zijn waar mensen (in een kwetsbare situatie of met een beperking) elkaar (veilig en waar nodig begeleid) kunnen treffen. Denk hierbij niet alleen aan algemeen aanbod (voor iedereen) maar juist ook aan specifiek aanbod exclusief voor specifieke doelgroepen (bijvoorbeeld mensen met een psychische kwetsbaarheid). Betrek de omgeving erbij. Geef iedereen de kans bij te dragen aan inclusie. Dat zorgt meteen voor een prettige omgeving voor mensen met een psychische kwetsbaarheid.
- Meer aandacht binnen opleidingen voor inclusie en discriminatie is nodig: Sociaal werkers krijgen bijvoorbeeld in hun opleiding kennis en vaardigheden mee over ggz-problematiek en herstelgerichte zorg. Dit geldt echter met name voor studenten die het profiel langdurige zorg kiezen, terwijl in het andere profiel (welzijn & samenleving) *juist* specifieke kennis meegegeven wordt over sociale inclusie. Het is belangrijk dat opleidingen deze kennis geïntegreerd aanbieden.[67]
- Er is een sterker collectief besef nodig dat om sociale inclusie te bereiken de overheid, professionals en de samenleving als geheel, diversiteit meer moeten begrijpen. Diversiteit moet het vertrekpunt zijn en het afwijken van de norm geen probleem. Door alles wat afwijkt van de norm, meer richting die norm te willen 'duwen' (denk bijvoorbeeld aan Cito-trainingen op school en huiswerkondersteuning) verschuift de norm steeds verder.[68] (Waarmee we juist verder afdrijven van onze ambitie).
- Gezamenlijk optrekken in bijvoorbeeld een netwerk inclusieve zorg, met veel verschillende (formele en informele) partijen en inwoners, om van elkaar te leren, kennis te delen en gezamenlijk dit onderwerp aan te pakken. Hier kunnen ook zaken met elkaar verbonden worden.
- Tot slot is het nodig dat beleid wordt gebaseerd op realistischere mensbeelden en het bewustzijn van de (mogelijke gevolgen van) onvolledige/onjuiste mensenbeelden op de uitwerking van beleid. Beleid waar een overschatting van de burger plaatsvindt, zorgt voor grotere tweedeling in de maatschappij en organiseert hiermee ook de eigen teleurstelling. Hou hierbij rekening met zowel het inzicht 'weten is nog geen doen' als met een afgeleide daarvan: 'kunnen is nog niet willen'.

Overzicht verandertheorie ▶

Inleiding

Verandertheorie in één oogopslag

Ambities

Bouwstenen sterke sociale basis

Bestaanszekerheid
Financiering
Samenwerken vanuit gelijkwaardigheid
Versterken eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie
Beschikbaarheid van ruimte & plekken
Responsiviteit
(Onder)steunen van mantelzorg
Steun en ruimte voor vrijwillige inzet
Versterken van inclusie
Mensen vragen en uitnodigen

Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?

Beleidsverwachtingen van de sociale basis

Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?

Bronnen

Bronnen

- Broekroelofs, Cadat-Lampe, Felten & Vlug. K*ennissynthese uitsluiting in de sociale basis - Aanpak en stand van zaken anno 2024* (2024) Kennissynthese-uitsluiting-in-de-sociale basis.pdf
- Broekroelofs, Cadat-Lampe, Keers, Vlug & Felten. *De aanpak van discriminatie in de sociale basis - Inzicht en handelsperspectieven voor sociaal professionals in de sociale basis* (2023) Aanpak_van_discriminatie_in_de_sociale_basis.pdf
- Ceronne Kastelein, *Essay Inclusie en diversiteit. Wat, waarom en hoe?,* 2021
  Essay Inclusie en diversiteit. Wat, waarom en hoe? | Movisie.
- Kromhout (2023). Nabijheid en sociale inclusie. In Veldboer, Engbersen, Hooghiemstra et al (red.), *Lexicon nabijheid en sociaal werk*.
- Felten en Broekroelofs. *Wat werkt bij het verminderen van discriminatie* (2022)
- Floortje Scheepers, *Mensen zijn ingewikkeld, een pleidooi voor acceptatie van de werkelijkheid en het loslaten van modeldenken*. 2021
- Movisie, GGZ in de wijk, Hoe bied je een welkome plek voor iedereen? 2017.
- Wilken, Van den Berg & Bektas, Kennissynthese Sociaal Werk Bevorderen van sociale inclusie, Rapportage pijler 2, 2023.
- Hosper, Venderbos, Van Veen & Van Loenen, Sociale uitsluiting en gezondheidsverschillen, Pharos (2024).
- De Bruijn, Noordewier & Santpoort, *Naar vertrouwen in een betrouwbare overheid, Deel 3: De nabije overheid*, 2023. www.movisie.nl/artikel/waarom-gemeente-inclusie-diversiteitsbeleid-antidiscriminatiebeleid-zou-moeten-hebben.
- Naomi van Stapele, Inclusiviteit in plaats van diversiteit? - Audit Magazine, 2021.
- Handreiking Inclusief Beleid voor gemeenten | Movisie.

Overzicht verandertheorie

Inleiding

Verandertheorie in één oogopslag

Ambities

Bouwstenen sterke sociale basis

Bestaanszekerheid

Financiering

Samenwerken vanuit gelijkwaardigheid

Versterken eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie

Beschikbaarheid van ruimte & plekken

Responsiviteit

(Onder)steunen van mantelzorg

Steun en ruimte voor vrijwillige inzet

Versterken van inclusie

Mensen vragen en uitnodigen

Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?

Beleidsverwachtingen van de sociale basis

Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?

Bronnen

MENSEN VRAGEN EN UITNODIGEN

Essentie van de bouwsteen	Draagt bij aan de deelambities:
Mensen vragen en uitnodigen om mee te doen en een positieve bijdrage te leveren[69] is waardevol. Je brengt daarmee de boodschap over: 'Jij kan (ook) van betekenis zijn voor iets of iemand!' Van belang is dat je mensen daarbij vervolgens steunt waar nodig. Deze bouwsteen draagt bij aan gelijkwaardigheid en wederkerigheid.	• Ontmoeten en erbij horen. • Ontplooiing, zingeving en vertrouwen. • Ontspannen en plezier. Het heeft een wisselwerking met Eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie.

THEORIE & ONDERBOUWING

Als je elkaar persoonlijk vraagt om hulp (te bieden) talenten in te zetten of deel te nemen aan activiteiten: kortom om je in te zetten voor iets (groot of klein), ben je eerder geneigd om dat te doen. Laten *zien* wat nodig is, werkt hierbij ook stimulerend. Een goed voorbeeld is de televisieserie *100 dagen in de vergeten wijk*.[70] De serie maakte de noden in de Haagse wijk Laak indringend zichtbaar en leidde tot een toename van het aantal mensen dat zich er aanmeldde voor vrijwilligerswerk.

Deze bouwsteen richt zich op het breed uitnodigen van mensen in je omgeving om bij te dragen en om mee te doen. Ieder mens heeft interesses, talenten en capaciteiten die zij kunnen en willen inzetten. Het kunnen inzetten van je talenten en daarvoor gevraagd worden leidt tot erkenning ('ik voel mij gezien'), tot bewustzijn ('ik ben nodig'), tot actief blijven ('ik kan - nog steeds - meedoen'), tot je waardevol voelen (zingeving) en daarmee tot wederkerigheid, verbinding en gelijkwaardigheid.

Dit geldt voor ons allemaal: of we nu in een in een (tijdelijk) kwetsbare positie zitten of niet. Veel mensen zijn bereid zich voor anderen in te zetten maar weten niet goed hoe ze dat concreet kunnen maken. In dit verband wordt wel gesproken over een '*altruïstisch overschot*'.[71] Mensen vragen en uitnodigen kan eraan bijdragen dat dit altruïstisch overschot wordt benut.

In het proces van elkaar vragen en uitnodigen is het van belang je bewust te zijn vanuit welk mensbeeld en met welke taal je dat doet. Denken en spreken in termen van 'slachtoffer', 'hulpbehoevende', 'kwetsbare inwoner' of 'cliënt', kunnen ondermijnend werken. Zien dat iedereen talenten heeft en oog en waardering hebben voor wat er is aan inzet, onderlinge verbinding en onderlinge hulp, werkt daarentegen positief.

Sociaal werkers maar ook anderen, kunnen hierbij een positieve rol spelen. Door aan te sluiten bij wat mensen goed kunnen en dat proberen te versterken en te verbinden aan vragen van anderen of activiteiten in de buurt. En door mensen die actief zijn bewust te maken van wie zíj vragen en uitnodigen om met hen mee te doen (hier ligt de link naar de bouwsteen inclusie). Aansluiten bij wat mensen kunnen en hen daarop uitnodigen is een werkzame factor bij samenlevingsopbouw.

Overzicht verandertheorie

Inleiding

Verandertheorie in één oogopslag

Ambities

Bouwstenen sterke sociale basis

Bestaanszekerheid
Financiering
Samenwerken vanuit gelijkwaardigheid
Versterken eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie
Beschikbaarheid van ruimte & plekken
Responsiviteit
(Onder)steunen van mantelzorg
Steun en ruimte voor vrijwillige inzet
Versterken van inclusie
Mensen vragen en uitnodigen

Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?

Beleidsverwachtingen van de sociale basis

Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?

Bronnen

WERKEN AAN MENSEN VRAGEN EN UITNODIGEN

Hoe kunnen partijen meer en/of beter inzetten op mensen vragen en uitnodigen als bouwsteen voor een sterke sociale basis?

- Sleutelfiguren, bruggenbouwers die informeel zijn (dus actieve inwoners zelf), opbouwwerkers en sociaal professionals spelen een cruciale rol in het verbinden van 'aanbod en vraag '. In het helpen creëren van bewustzijn dat iedereen van waarde kan zijn voor iets of iemand, als gever en ontvanger en als onderdeel van een gemeenschap.
- Sociaal professionals die minder gewend zijn om de kracht van bewoners en cliënten aan te spreken zullen over de drempel dienen te stappen om mensen te vragen wat zij zelf te bieden hebben en individuen en groepen uitnodigen hun kracht, talent/ interesse in te zetten. Dit wordt wellicht makkelijker vanuit de wetenschap dat dat bijdraagt aan eigenwaarde, zingeving, verbinding en meer gelijkwaardigheid.
- Het vrijwilligerswerk staat voor de uitdaging het werk flexibeler te organiseren (flexibel en maatwerk) om beter aan te sluiten op behoeftes en mogelijkheden. NOV en andere organisaties informeren en ondersteunen lokale organisaties daarbij.
- Organisaties zullen zich moeten realiseren dat de doelgroep die je nu niet bereikt, niet vanzelf komt. Het benoemen dat mensen welkom zijn, is niet voldoende: actief benaderen en uitnodigen van potentiële vrijwilligers en (jeugd)deelnemers is nodig. Bovendien kunnen organisaties (hulp vragen om) mensen (te) helpen de juiste plek te zoeken. (NOV en NJC) Partijen geven aan meer inzicht te willen in waar en door wie drempels nu ervaren worden, om deze beter weg te kunnen nemen. (Dit raakt aan de bouwsteen versterken van inclusie).
- Regelgeving zal moeten worden aangepast om het makkelijker te maken je vrijwillig in te zetten wanneer sprake is van een bijstandsuitkering.
- Voor het vergroten van bewustwording van het belang van elkaar vragen en uitnodigen, kunnen landelijke campagnes, *influencers* en media een rol spelen. Binnen programma's als GALA, WOZO en IZA kan dit meegenomen worden. Voorbeelden van concrete activiteiten zijn de 'Kleine gebarencampagne' vanuit VWS en de lancering van de 'We doen het samen coalitie' (vanuit LSA Bewoners). Organisaties kunnen (meer) samenwerken om campagnes te lanceren en om landelijk programma beter op elkaar af te stemmen.
- Het is belangrijk om rekening te houden met het feit dat veel van wat mensen nu al doen zich aan het zicht onttrekt. In veel buurten en wijken is veel meer gemeenschapszin dan we op grond van oppervlakkige gegevens kunnen zien. Het vergt een lange adem en vertrouwen om aan te sluiten bij de aanwezige energie en talent van mensen (en hen niet onbedoeld te overvragen).

Bronnen

- Jos van der Lans, *Vraagverlegenheid en altruïsme-overschot,* 2010. Vraagverlegenheid en altruisme-overschot (josvdlans.nl).
- Willem Jan Meerding, Ayeh Zarrinkhameh & Annet Den Hoed, *Van zorgreflex naar sociaal netwerk,* 2015. Van zorgreflex naar sociaal netwerk – Sociale Vraagstukken.
- Lilian Linders, *Vraagverlegenheid in het nieuwe normaal,* 2020. Vraagverlegenheid in het nieuwe normaal – Sociale Vraagstukken.
- Bredewold (2023). Wederkerigheid. In Veldboer, Engbersen, Hooghiemstra et al (red.), *Lexicon nabijheid en sociaal werk*.
- Wat werkt bij Samenlevingsopbouw_dossier.pdf (movisie.nl).
- Sociaal professionals hebben beperkte rol in samenlevingsopbouw – Sociale Vraagstukken.

BIJLAGEN

1. WAT IS EEN VERANDERTHEORIE EN WAT KAN JE ERMEE?

WAT IS EEN VERANDERTHEORIE?

Een verandertheorie[72] beschrijft hoe en waarom een interventie geacht wordt te leiden tot een gewenst eindresultaat.

Vaak wordt een verandertheorie gedefinieerd als de verbinding tussen activiteiten en uitkomsten. Hij definieert het probleem dat een interventie wil oplossen, de algemene doelstelling en de bredere context, inclusief de cultuur en machtsverhoudingen waarbinnen een specifiek project zal plaatsvinden.

Aannames over gedrag, causale verbanden en contexten worden expliciet gemaakt en zoveel mogelijk onderbouwd met bewijzen.

Een verandertheorie wordt vaak weergegeven in een visualisatie of schematische vorm met een bijbehorende verklarende beschrijving (veranderverhaal of narratief).

- De visualisatie helpt in het geven van een duidelijk overzicht van de verschillende stappen van een interventie (van probleem tot einddoel).
- Het verhaal beschrijft de logica of theorie die ten grondslag ligt aan de interventie. Denk hierbij aan de probleemstelling, context, resultaten, keuze van activiteiten, oorzaak-gevolg relaties en de onderliggende aannames.

STAPPEN OM EEN VERANDERTHEORIE TE ONTWIKKELEN

1. Definieer het gewenste einddoel.
2. Definieer de lange termijn- en korte termijnresultaten die nodig zijn om het gewenste einddoel te bereiken.
3. Breng activiteiten in kaart die kunnen leiden tot de korte- en langetermijnresultaten.
4. Identificeer de belangrijkste aannames; hoe valide en (on)zeker zijn ze?
5. Schrijf een verhaal (narratief).
6. Controleer de consistentie van jouw verandertheorie.

1. Definieer het gewenste einddoel

Wat is het einddoel waaraan je wil bijdragen? Wat moet er worden veranderd om het door jou gedefinieerde probleem op te lossen? Wanneer wordt jouw project als een succes beschouwd? Wie zou moeten profiteren van (het dichter bij brengen van) het einddoel?

Bij het definiëren van je einddoel denken mensen soms aan bepaalde voorwaarden die belangrijk zijn om het doel te bereiken. Deze voorwaarden kunnen dienen als deelresultaten die eerst behaald moeten worden voordat je jouw einddoel kunt bereiken (zie volgende stap).

2. Definieer de resultaten op lange en korte termijn die nodig zijn om het gewenste einddoel te bereiken

Nadat je het probleem en het einddoel hebt gedefinieerd, kun je de langetermijn- en kortetermijnresultaten definiëren die je moet behalen voordat je je einddoel kunt bereiken.

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

Omschrijf dus wat er moet veranderen om je einddoel te bereiken. Wie en wat kun je beïnvloeden om verandering te bewerkstelligen? **De relaties tussen de verschillende (deel)resultaten en de probleemstelling bevatten een aantal aannames. Het expliciet maken van deze aannames helpt om te begrijpen en voor jezelf duidelijk te maken waarom en hoe je verwacht dat de interventie werkt.**

Tijdens de implementatie helpt het monitoren van deze aannames je te begrijpen waarom wat wel of niet werkt. Aannames zijn altijd tijd- en contextspecifiek: vaak is men er in het begin misschien niet van bewust dat ze niet overal gelden. Het is daarom belangrijk om ze expliciet te maken, zodat je later kunt controleren in hoeverre ze wel of niet geldig blijken.

Er zijn verschillende soorten aannames[73]. Wij hebben in het traject vooral met de eerste soort aannames gewerkt:

Aannames over de causale verbanden tussen uitkomsten op verschillende niveaus. Bijvoorbeeld bewustmakingsactiviteiten zullen de houding van mensen ten opzichte van prestatiedruk, jeugdhulp, of mentale kwetsbaarheid veranderen, wat op zijn beurt hun gedrag zal veranderen.
Deze zijn immers het meest relevant voor de vraag 'waarom gaat wat ik doe werken?'

3. Breng activiteiten in kaart die kunnen leiden tot korte- en langetermijnresultaten

Zodra je de verschillende korte- en langetermijnresultaten hebt geformuleerd die je moet behalen, kun je beginnen met het definiëren van de activiteiten die nodig zijn om deze resultaten te bereiken.

4. Identificeer de belangrijkste aannames; hoe zeker of onzeker zijn ze?

De verandertheorie zal uit veel aannames bestaan. Prioriteer de aannames en selecteer alleen de aannames die cruciaal zijn voor het succes van jouw interventie.
Toets en onderbouw vervolgens deze aannames zoveel mogelijk op basis van ervaringen (van inwoners en/of professionals), (wetenschappelijke) literatuur, et cetera.
Als je aannames identificeert die cruciaal zijn voor het succes van jouw project waarvoor je geen duidelijke onderbouwing kan vinden, dan is de logica om de interventie op die manier uit te voeren wankel.

Belangrijkste punten rond aannames:
- Aannames zijn de 'theorieën' in je verandertheorie.
- Aannames zijn vaak diepgewortelde percepties die vuistregels zijn geworden en als vanzelfsprekend worden beschouwd.
- Focussen op de belangrijkste aannames en het controleren en uittesten van deze aannames kan nieuwe manieren van werken inspireren en verbeteren.

5. Schrijf een verhaal

Vat de visualisatie samen in een verhaal. Beschrijf de verschillende 'routes' van hoe jouw input en activiteiten tot jouw resultaten zullen leiden. Beschrijf de context waarin jouw project zal plaatsvinden, inclusief de relatie met andere relevante initiatieven in de regio.

6. Controleer de consistentie van jouw theorie

Is jouw theorie consistent? Is er een duidelijk pad van activiteiten, naar outputs en effecten? Dus: is het duidelijk welke activiteiten tot welke outputs leiden en welke outputs tot welke effecten leiden?

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

2. BELEIDSVERWACHTINGEN VAN DE SOCIALE BASIS

INLEIDING/AANLEIDING

'De sociale basis levert een cruciale bijdrage aan de (ervaren) gezondheid en het welzijn van mensen.' Dit is een zin uit de Kamerbrief[74] van 6 juli 2023 waar wij ons als onderzoekers volledig in kunnen vinden.

Het zorg- en sociaal domein verwachten de laatste jaren ook steeds meer van de sociale basis. Maar belangrijke onderdelen van die sociale basis - omzien naar elkaar, vrijwillige inzet en mantelzorg - kunnen niet door overheden worden 'opgelegd', die ontstaan vanuit inwoners en de samenleving zelf. Bovendien kan de sociale basis niet aan verwachtingen voldoen als er onvoldoende ondersteuning is. Overheden en maatschappelijke partijen kunnen de sociale basis wel faciliteren en stimuleren.[75]

Zoals benoemd in de 'Kernboodschap' en 'Vooraf' in dit stuk is het belangrijk het spanningsveld van verwachtingen van de sociale basis in kaart te brengen. Het risico is anders dat de sociale basis als te vanzelfsprekend wordt gezien en mogelijk verwaarloosd wordt. Daarom inventariseren we de verwachtingen van de sociale basis zoals beschreven in diverse zorgakkoorden en beleidsprogramma's. In onderstaande tabel hebben we per beleidsdocument beknopt de verwachtingen van de sociale basis op een rij gezet en beschreven waar de sociale basis voor wordt ingezet. Op basis van deze inventarisatie onderzoeken we vervolgens, op basis van recente Nederlandse publicaties, hoe realistische deze beleidsverwachtingen zijn.

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

BEKNOPT OVERZICHT VAN DE BELEIDSVERWACHTINGEN VERWACHTINGEN OP EEN RIJ

Bron	Verwachting van de sociale basis	Waartoe moet dit dienen?
Mantelzorgagenda 2023-2026	De ambitie van het kabinet is om de sociale basis te versterken …	… om de zorg en ondersteuning ook in 2040 te kunnen garanderen. (p. 5)
Aanpak geldzorgen, armoede en schulden (Kamerbrief)	Signalering van dreigende of beginnende geldzorgen, het gesprek hierover aangaan en ondersteuning bieden of doorverwijzen naar de juiste hulp moet dicht om mensen heen gebeuren (…) waar vertrouwensrelaties liggen en op plekken waar mensen toch al komen: onder meer werkgevers, scholen, sportverenigingen, huisartsen, bibliotheken, …, buurthuizen, gebedshuizen, geboortezorg en (…) ervaringswerkers, vrijwilligers en andere sleutelfiguren spelen hierin een onmisbare rol. (p. 11)	Preventie van geldzorgen kan veel maatschappelijk en financieel leed voorkomen. (p. 12)
Hervormingsagenda Jeugd 2023-2028	Passende en tijdige hulp en ondersteuning (…) vindt zoveel mogelijk plaats binnen het eigen netwerk en de context waarin jeugdigen opgroeien met ouders, vrienden, familie, buren, sportcoaches, leerkrachten, kinderopvangmedewerkers, kinder- en jongerenwerkers, jeugdgezondheidszorg, informele steunfiguren. Deze dagelijkse contacten (formeel en informeel) worden alleen waar nodig aangevuld met extra expertise. (p. 8) ‘Het is van belang dat jeugdigen en gezinnen zoveel mogelijk toegerust zijn om (hulp)vragen gezamenlijk en in hun sociale context op te pakken en als dat niet lukt, antwoorden laagdrempelig weten te vinden. We leggen aan ouders beter uit waar ze terecht kunnen met hun vragen. (p. 18) ‘Een gedeelde invulling van de begrippen ‘gebruikelijke zorg’ en ‘eigen kracht’ moeten bijdragen aan een betere afbakening van de reikwijdte van de jeugdhulpplicht (p. 20)’.	Met beperkte hoeveelheid mensen en middelen moeten scherpe keuzes gemaakt worden wie in aanmerking komt voor professionele jeugdhulp. (p. 11) Het doel [is] de toegankelijkheid, kwaliteit en betaalbaarheid van zorg te borgen. (p. 15) Deze aanpak zal met goede afspraken over de grenzen van sectoren heen het beroep op jeugdzorg omlaag kunnen brengen. (p.19).

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

Programma Wonen, Ondersteuning en Zorg voor Ouderen (WOZO)	We beantwoorden niet elke hulpvraag met ondersteuning en zorg, maar helpen mensen met zelfstandig blijven. (p. 7) Waar we samen leven en elkaar helpen. (...) Gemeenten faciliteren het 'omzien naar elkaar in de wijk' door een breed, laagdrempelig en vindbaar aanbod van activiteiten en ondersteuning in de eigen buurt of wijk. [...] Een sterke sociale basis bevordert de vitaliteit en gezondheid van ouderen. Zij kunnen beter, langer en meer participeren in de samenleving'. (Lijn: zelf als het kan). (p. 22) Ouderen kunnen terugvallen op een voldoende groot netwerk omdat het tijdig gelukt is hier - met ondersteuning - in te investeren. Dit leidt onder andere tot meer veerkracht, meer levensgeluk en minder eenzaamheid. We kijken naar elkaar om en iedereen pakt hierin een verantwoordelijkheid: van buren en naasten tot de overheid en private partijen. (p 40) Voor bewoners die aan de criteria voldoen worden plekken [aangeboden] waar wonen, zorg en ondersteuning in samenhang worden aangeboden op basis van de Wlz. Voor andere ouderen met een Wlz-indicatie voeren we geleidelijk scheiden van wonen en zorg door. (p. 59).	Reablement wordt ingezet om de zelfredzaamheid te bevorderen en daarmee een ondersteunings- en/of zorgvraag te verminderen maar ook als preventieve maatregel om een zorgvraag te voorkomen. (p. 23) ...Zo blijft er verpleeghuiscapaciteit beschikbaar om aan de steeds zwaarder wordende zorgvraag van ouderen te kunnen voldoen (p. 59).'

overzicht verandertheorie

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

Gezond en Actief Leven Akkoord (GALA)	Gezondheid vraagt om een beweging naar het versterken van het normale leven, de weerbaarheid en veerkracht, demedicaliseren en gezondheidsvaardigheden. (p. 5) Onmisbare inzet van bij de samenleving betrokken inwoners, vrijwilligers en mantelzorgers. Het is nodig de informele zorg te versterken, te ondersteunen en te waarderen. (p. 18) Om een sterke sociale basis te organiseren waarin mensen omzien naar elkaar.... (p. 19).	Het gaat over gemeenschap en de lokale sociale samenhang in steden, dorpen en wijken. (...) Een sterke sociale basis om vanuit preventie, omkijken naar elkaar en lichte ondersteuning het beroep op gespecialiseerde zorg voor een deel overbodig te maken, terug te dringen of te vervangen. (p. 18) In een wijk waar veel sociale samenhang is, is het makkelijker elkaar te ontmoeten en hulp te vragen en te bieden. (p. 18) ... en hulpvragen (niet direct zorg gerelateerd) met en voor elkaar oplossen (p.19).

overzicht verandertheorie ▶

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

Integraal zorg akkoord. Samen werken aan gezonde zorg	De zorgsector, de politiek en de samenleving als geheel; alleen samen *kunnen we de zorg toekomstbestendig maken.*" (p. 5) Inzetten op gezondheid en welzijn door middel van (wijkgerichte) preventie en ondersteuning, zodat mensen zo gezond en vitaal mogelijk zijn *en zorgvragen worden voorkomen of minder zwaar worden*. Daarbij gaat het zowel om het bevorderen van een gezonde leefstijl en mentale gezondheidsvaardigheden in een gezonde leefomgeving als om het versterken van de sociale omgeving en zelfredzaamheid van mensen. (p. 6) Zelfzorg en informele zorg als begin van passende zorg. Als dit niet genoeg blijkt, dan een beroep op formele zorg. (p. 9) Bij een hulpvraag kijken we naar de mogelijkheden van een ieder, (....). Dit doen we met behulp van het netwerk van naasten en professionals en met inzet van de mogelijkheden die er zijn in de wijk en digitaal in e-communities. In nauwe samenwerking met zorg- en welzijnsorganisaties en in directe verbinding met de huisarts. (p. 70).	...de zorg toekomstbestendig maken. (p. 5) ...en zorgvragen worden voorkomen of minder zwaar worden. (p. 6) Om de groeiende zorgvraag te kunnen opvangen, moet deze passen binnen de beschikbare mensen en middelen. Passende zorg is daarmee ook arbeidsbesparende zorg. (p.9).

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

Verdelen van schaarste in de wijkverpleging, Nederlands Zorginstituut	Taakherschikking: zorgtaken die nu door de wijkverpleegkundige, verpleegkundige of verzorgende worden gedaan, verschuiven naar helpenden en, als het mogelijk is, naar informele zorgverleners en mantelzorgers. (p. 6) Verschuiving van langdurig laag-intensieve zorg naar helpenden of informele zorgverleners past goed bij het streven naar passende zorg en kan de druk op de wijkverpleging verminderen. (p. 13) Door zorgtaken van de wijkverpleegkundigen, verpleegkundigen en de verzorgenden over te dragen aan helpenden (mbo niveau 2) of informele zorgverleners (wel of niet betaald vanuit een pgb) kan de druk op wijkverpleging verminderd worden. (p15) Passende zorg begint bij zelfzorg en informele zorg. Pas als dit onvoldoende kan bijdragen, sluit formele zorg aan. (p. 46).	Behouden van de toegankelijkheid en kwaliteit van de wijkverpleging nu en in de toekomst.
Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid (NPLV)	Veiligheid en verminderen criminaliteit: extra inzetten door (...) tot en met leraren op scholen, jongerenwerk, jeugdzorg, lokale ondernemers en werkgevers (p. 36) Periodiek alliantie overleg met woningcorporaties, scholen, werkgevers, politie, OM, zorgverzekeraars, GGD, welzijnsinstellingen en een vertegenwoordiging van bewoners. (p. 41).	Vergroting van de veiligheids(beleving) in focusgebieden (p.36).

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

De juiste zorg op de juiste plek (2018)	Het sociale systeem, de woonomgeving en de wijk, die het functioneren van de persoon in belangrijke mate ondersteunen [is een betrokken partij]. (p. 10) Mensen die actief met hun gezondheid en welzijn bezig zijn, proberen zorg en ondersteuning te voorkomen, hun netwerk goed te benutten, professionals op tijd te vinden als dat nodig is en leren omgaan met hun beperkingen. (p. 17) De ambulante setting heeft ook tot gevolg dat: (...) het betrekken en mobiliseren van sociale netwerken beter lukt (p. 34) Pas op het moment dat een zorgprofessional weet dat een andere zorgprofessional – of een patiënt of naaste - ook is opgeleid voor een handeling, kan de taak met vertrouwen worden overgelaten (p. 34).	De zorg toegankelijk, betaalbaar en van hoge kwaliteit te houden. (p. 14) Gaan we door op de ingeslagen weg, dan dreigt in 2022 een tekort van 100 tot 125 duizend werknemers in de zorg. Dit vraagt veel van verschillende partijen (p.35).

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

CONCLUSIE

Uit het overzicht blijkt dat in recente beleidsstukken de sociale basis wordt ingezet voor grote maatschappelijke vraagstukken. Zoals het toekomstbestendig maken van de zorg en het behoud van de toegankelijk en kwaliteit, in het kader van groeiende zorgtekorten en de vergrijzing. De sociale basis wordt ingezet voor preventie van zorgvragen, maar ook van geldzorgen. De sociale basis draagt bij aan sociale samenhang en gemeenschap en het vergroten van veiligheid.

In de beleidsverwachtingen van de sociale basis zien we de nadruk op samenwerking tussen de sociale basis en formele hulp. Tegelijkertijd is de verwachting dat taken gaan verschuiven van formele hulp naar het eigen netwerk, de woonomgeving en collectieve voorzieningen. Dit biedt een laagdrempelige en toegankelijke manier van hulp. Kortom: er is een roep om ‘meer sociale basis’. Blijkt men niet in de omgeving terecht te kunnen voor het ‘oplossen’ of voorkomen van problemen, dan speelt de sociale basis een rol in de signalering en doorverwijzing.

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

3. WAT WETEN WE UIT DE LITERATUUR OVER ‘HOE HET STAAT’ MET DE SOCIALE BASIS?

Inleiding/aanleiding

Als we bovenstaande verwachtingen toetsen aan wat we al weten uit literatuur over de sociale basis, wat komen we dan tegen? Hoe staat het nu landelijk gezien met de verschillende sferen van de sociale basis? En, dat wetende, in hoeverre zijn de eerdergenoemde beleidsverwachtingen realistisch?

En daarnaast, wat weten we überhaupt uit de literatuur als het gaat om het in stand helpen houden of versterken van de sociale basis?

PERSOONLIJKE SOCIALE BASIS (EIGEN NETWERK EN MANTELZORG)

‘Hoe gaat het?’

Wanneer we kijken naar de **persoonlijke sociale basis** - het netwerk van familie, vrienden, kennissen en buren - zien we dat het veel mensen goed lukt een beroep te doen op het eigen netwerk, maar dat dit niet voor iedereen toegankelijk is.

Wanneer mensen alleen informele hulp vanuit hun eigen netwerk ontvangen, voorkomen zij vaak gebruik van publiek gefinancierde zorg of stellen dat uit.[76] Onderzoek laat zien dat een beroep op het eigen sociale netwerk helpend is, bijvoorbeeld in zelfstandig wonen. Zo woonde twee derde van de 65-plussers met een groot sociaal netwerk na veertien jaar nog zelfstandig, terwijl dit minder dan de helft is onder degenen met een klein sociaal netwerk.[77] Bovendien blijkt dat als alle ouderen met een klein netwerk een middelgroot netwerk krijgen, het aantal personen in een verzorgings- of verpleeghuis drie jaar later zal verminderen.[78] Ook blijkt dat informele hulp van buurtgenoten, vrienden en familie veel constanter is dan formele hulp en dus een blijvende bijdrage kan leveren, aan bijvoorbeeld het welzijn van jongeren.[79]

Niet iedereen kan op een eigen netwerk rekenen. Veel mensen denken bij toekomstige problemen geen hulp uit hun eigen netwerk te kunnen krijgen: van de mensen die nu nog weinig hulp nodig hebben, denkt de helft in de toekomst een beroep op het eigen netwerken te kunnen doen.[80] Ook blijkt er een tekort aan mantelzorgers te zijn en dit tekort neemt toe.[81] Uit onderzoek naar intensieve mantelzorg (4 uur of meer per week) aan ouderen blijkt dat in de toekomst het tekort sterker zal worden: in 2018 was de verhouding van het aantal gevers van mantelzorg per ontvanger vijf op één, de verwachting voor 2040 is drie op één.[82] Er zijn regionale verschillen in de grootte van het tekort. In krimpregio’s is het tekort dringender dan in andere regio’s.[83] Hier is relatief meer onderlinge mantelzorg van 75-plussers en minder hulp van 50- tot 74-jarigen.[84]

Bovendien ervaart een deel van de mantelzorgers een te hoge belasting, namelijk één op de tien mantelzorgers (ongeveer 380.000 mensen) in 2016.[85] Belasting heerst ook onder jonge mantelzorgers, vooral bij intensieve helpers.[86] In (over)belasting spelen de aard van de zorg en de zorgsituatie een rol. Die belasten de duur, intensiteit en complexiteit van mantelzorg. De relatie tot de hulpbehoevende is ook bepalend: hoe groter de sociale afstand tot een zorgontvanger, hoe meer de ervaren belasting afneemt.[87] Daarnaast zijn sommige groepen relatief zwaar belast, namelijk mantelzorgers met een niet-westerse migratieachtergrond en mantelzorgers van mensen

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

met psychische problemen of dementie. Beide groepen geven relatief vaak hulp omdat er niemand anders beschikbaar is of omdat de hulpbehoevende het graag wil. Mensen met een niet-westerse migratieachtergrond geven relatief vaak intensieve hulp aan huisgenoten.[88]

Mantelzorgers maken gebruik van ondersteuning en zijn zich de afgelopen jaren meer bewust waar zij die kunnen vinden. Hoewel mantelzorgers met een niet-westerse migratieachtergrond dit relatief minder vaak weten dan mensen met een Nederlandse achtergrond (respectievelijk 38% en 28%). Ook ernstig belaste mantelzorgers weten minder vaak waar ze terecht kunnen.[89] Een deel van de mantelzorgers blijkt een onvervulde ondersteuningsbehoefte te hebben: een kwart van de mantelzorgers die wel ondersteuning wil, kent informatie over ondersteuning niet.[90]

'Durven we te stellen dat veel "meer" hiervan realistisch is?'

Inzet van eigen netwerk beperkt

Verschillende onderzoeken laten zien dat er grenzen zijn aan een beroep op het sociale netwerk.[91] In Nederland doen al veel mensen vrijwilligerswerk en verlenen veel mensen mantelzorg. De vraag is in hoeverre de overheid hier nog meer op kan rekenen.[92]

Het inschakelen van het eigen netwerk is niet altijd mogelijk. Bijvoorbeeld omdat dit netwerk beperkt is of dat het netwerk deel uitmaakt van het probleem.[93] Onderzoek laat zien dat een op de vijf ouderen niet het sociale netwerk heeft dat hulp en ondersteuning kan bieden als het nodig is en deze ouderen zullen een beroep blijven doen op de collectief gefinancierde zorg.[94]

Ondanks het grotere beroep op het bestaande sociaal kapitaal van mensen met een hulpvraag, is er nog een beperkte focus op het structureel creëren of versterken van dat sociaal kapitaal, terwijl sommige mensen juist niet over dit sociaal kapitaal beschikken.[95] Bij jongeren met een hulpvraag is het bijvoorbeeld belangrijk dat er een volwassene in de omgeving is op wie zij terug kunnen vallen. Maar zo'n volwassene is niet altijd even makkelijk te vinden in een netwerk dat dysfunctioneel is.[96] Verder blijkt dat ouders met een kind in de jeugdhulp minder vaak hulp krijgen van (schoon)ouders, andere familieleden, vrienden en kennissen dan ouders die geen jeugdhulp ontvangen.[97]

Er kan ook sprake zijn van overbelasting van het eigen netwerk, zoals bij mantelzorg. Uit onderzoek blijkt dat één op de tien mantelzorgers ernstig belast is (460.000 personen).[98] 'Het lijkt goedkoper om de zorg informeel op te lossen, maar deze informele zorgverleners betalen een prijs. Hun inkomsten, carrièrekansen, gezondheid en vrije tijd kunnen achteruitgaan.'[99] Met het inzetten op informele hulp kan de druk hierop oplopen en kunnen steeds meer mensen negatieve gevolgen ondervinden van het geven van deze hulp.[100]

Een andere beperking van inzet van het eigen netwerk, is dat dit sociale netwerk niet alle taken kan overnemen van beroepskrachten, zeker niet bij gespecialiseerde zorg.[101] Een verschuiving is dus mogelijk van lichtere zorg naar informele/particuliere hulp, met eventueel medische zorg.[102]

Beperkt mantelzorgpotentieel

Uit een onderzoek in 2019 blijkt dat een grote groep mantelzorgers (42%) niet weet of ze meer hulp zou kunnen geven als dat nodig is. Een kwart denkt dat zij dat wel zou kunnen en een kwart niet.[103] Zeker in krimpgebieden is het de vraag of er genoeg mantelzorgpotentieel is. Hier zal de zorgvraag het hoogst zijn vanwege de oudere populatie. Maar er is relatief weinig formele en informele zorg aanwezig omdat jongere generaties naar (rand)stedelijke gebieden trekken. De zorgtaken zullen vooral op de oudere generaties vallen.[104]

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

Of het tekort aan mantelzorgers verloopt zoals verwacht, is afhankelijk van de volgende factoren:[105]

- Een groeiende vraag naar mantelzorgers lokt mogelijk ook een groeiend aanbod uit.
- De gezondheid van mensen verbetert. Dit kan enerzijds tot meer mantelzorgers leiden, anderzijds kan men langer actief zijn op de arbeidsmarkt, wat de mogelijkheden tot mantelzorg beperkt.
- Technologische ontwikkelingen kunnen enerzijds bijdragen aan de zelfredzaamheid van ouderen en anderzijds leiden tot druk bij mantelzorgers, door een toegenomen verantwoordelijkheid 'op afstand'.
- Andere factoren zijn: het aantal mensen werkzaam in de zorg, de toegangscriteria van (verpleeghuis)zorg en de combinatie van wonen en zorg.

Met de toenemende vraag naar mantelzorg zal er meer geleund worden op jongere ouderen in de mantelzorg voor oudere ouderen. Maar in de toekomst zullen deze jongere ouderen ook steeds meer tijd aan andere taken besteden. Bijvoorbeeld omdat zij tot op latere leeftijd doorwerken tot hun pensioen. Of vaker zorgen voor kleinkinderen, als ouders langer en meer uren gaan werken in vergelijking met huidige generaties.
Het Planbureau voor de Leefomgeving verwacht daarom het geven van mantelzorg zo mogelijk als extra belastend kan worden ervaren door jongere ouderen en moeilijkheden kan geven wat betreft de hoeveelheid mantelzorg die gedaan kan worden. [106]

Met het oog op jongere ouderen als mantelzorgers, plaatst onderzoek vraagtekens bij de inzet op digitalisering: er dient rekening te worden gehouden met de achteruitgang in informatieverwerkingssnelheid van ouderen. Een middel om deze achteruitgang te dempen is het versterken van de hulpbronnen en deelname van ouderen en het vereenvoudigen en afstemmen van digitale informatie op de doelgroep.[107]

Formele zorg en informele zorg
Wat betreft samenwerking tussen informele en formele zorg, zijn de meeste mantelzorgers tevreden over de samenwerking met thuiszorg of wijkverpleging, zo blijkt uit survey-onderzoek. De meeste mantelzorgers zijn positief over de samenwerking met thuiszorgmedewerkers, al hangt de tevredenheid af van de mantelzorgsituatie. Mantelzorgers die zorgen voor iemand waarmee zij niet (meer) samenwonen (niet-huisgenoten), zijn minder positief over de samenwerking met thuiszorgmedewerkers dan mantelzorgers van huisgenoten. Mantelzorgers die zorgen voor iemand in een zorginstelling, zijn minder positief over samenwerking met medewerkers van de zorginstelling. Samenwerking met andere soorten zorgprofessionals is niet meegenomen in het onderzoek.[108]

Maar in de samenwerking is het door het tekort aan mantelzorgpersoneel niet altijd mogelijk om een samenwerking in te richten tussen bijvoorbeeld wijkverplegenden en mantelzorgers. Mantelzorgers zijn nu al overvraagd en sommige cliënten of mantelzorgers voelen zich niet prettig bij het ontvangen of verlenen van bepaalde zorg.[109]

Uit onderzoek in verschillende Europese landen blijkt dat het aanbod van formele en informele zorg samenhangt: een groter aanbod van publiek gefinancierde thuiszorg hangt samen met minder ontvangen informele en (zelf)betaalde zorg door 50-plussers. Deze samenhang geldt ook voor het geven van informele zorg, maar alleen door niet-werkende 50-plussers. Maar wees voorzichtig met de conclusie dat een verminderd aanbod van formele zorg leidt tot meer beroep op het eigen netwerk: *'Zo gaat men er beleidsstukken vaak impliciet van uit dat een verminderd aanbod van thuiszorg nog altijd toereikend is, omdat mensen (nog) meer voor elkaar kunnen doen. Of die ruimte er daadwerkelijk is en bij welke groepen wel en bij welke groepen niet, is echter nauwelijks bekend.*'[110]

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

Verder blijkt uit een recente enquête onder vierhonderd verzorgenden en verpleegkundigen dat ze in het verpleeghuis blij zijn met hulp van familie, maar geen vermindering van werkdruk ervaren.[111]

Tot slot blijkt dat een lager beroep op formele beroepskrachten niet leidt tot een groter beroep op het eigen netwerk. Er wordt geconstateerd dat er grenzen zijn aan de zelfredzaamheid van inwoners en de mogelijkheid hun netwerk in te schakelen voor hulp.[112] *'Mechanismen als vraagverlegenheid, handelingsverlegenheid en het vraagstuk van wederkerigheid, maken de inzet van eigen kracht ingewikkeld.'*[113] Niet iedereen heeft een sociaal netwerk waar op teruggevallen kan worden. '*Slechts ongeveer 15% van de mensen in de Wmo verwacht voor elk van de zeven problemen in de toekomst hulp te krijgen van hun netwerk'.*[114] Daarnaast wil niet iedereen een zwaarder beroep doen op het netwerk dan nu al gebeurt. Een groter beroep doen op iemands sociale contacten, kan namelijk de relatie onder druk zetten en resulteren in spanning en conflict.[115]

'Waar moeten we rekening mee houden?' (risico's en randvoorwaarden)

Mensen motiveren om te helpen

De bereidheid om informele hup te geven, hangt af van de mogelijkheden, bijvoorbeeld of men tijd heeft, maar ook van de relatie met de hulpbehoevende. Mensen zijn vaker bereid om (heel) naaste familie te helpen dan vrienden of buren. Een manier om mantelzorg te stimuleren, is mensen te verleiden om hulp te geven. Bijvoorbeeld door hen meer bewust te maken van het belang van mantelzorg, onjuiste aannames over mantelzorg weg te nemen of drempels als handelingsverlegenheid weg te nemen.[116] Daarnaast blijkt uit onderzoek dat de kans groter is om informele hulp te verlenen als mensen het gevoel hebben nodig te zijn en als ze het als een plicht voelen en dat intrinsieke motivaties meer motiverend zijn dan extrinsieke motivaties: 'Hier blijkt dat senioren vooral zorg verlenen als de motivatie hiervoor uit henzelf komt. Het gaat dan om gevoelens als: "ik voel dat ik nodig ben, ik wil helpen".'[117]

In het motiveren van mensen om hulp te geven, moet je wel rekening houden met hun grenzen, zoals tijd en gezondheid. Maar ook met wat ze wel niet en niet willen doen, voor wie en de benodigde kennis en competenties.[118]

Om in te zetten op informele ondersteuning, moet bovendien worden geïnvesteerd in een lokale infrastructuur voor informele inzet. Gemeenten moeten 'verdergaan dan [informele hulp] alleen maar benoemen, [...] dan moet je met [mensen] in gesprek en dan moet er geld die buurt in' . Door het in samenhang aanbieden van bijvoorbeeld laagdrempelige voorzieningen en begeleiding, kunnen cliënten en buurtbewoners met elkaar vertrouwd raken, wat bij kan dragen aan een klimaat waarin informele ondersteuning mogelijk wordt.[119]

Balans houden in sociale relaties

In het stimuleren van mensen om een beroep te doen op hun eigen netwerk, moet oog blijven voor de balans in sociale relaties. Uit onderzoek blijkt namelijk dat men de bestaande balans van geven en ontvangen in een relatie graag in stand houdt en probeert te beschermen. Het is van belang om die balans te respecteren en in stand te houden, om zo relaties niet te verstoren. Een strikte instrumentele benadering van het sociaal netwerk, dat wil zeggen inzetten op het sociaal netwerk als ondersteuning, kan mogelijk leiden tot overvraging van sociale contacten, een verlies van wederkerigheid binnen de sociale relatie en een grotere kans dat er te veel een enkel zorggerelateerde of afhankelijkheidsrelatie ontstaat. En een gebrek aan wederkerigheid belemmert netwerkversterking en daarmee de mate waarin men een beroep kan doen op het eigen netwerk.[120]

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

Zoals Movisie beschrijft in de kennissynthese van sociaal werk: *'Er bestaat frictie tussen de dubbele motivatie voor het aanspreken van het sociaal netwerk. Enerzijds bestaat de invalshoek die de nadruk legt op betekenisvol contact, met een eigen intrinsieke waarde. Het draait hier om het gewone dagelijkse leven, om ontmoeting, omzien naar elkaar, oog hebben voor elkaar, zonder beleidsmatig opgedrongen doel of nut. Anderzijds bestaat de invalshoek die de nadruk legt op het sociaal netwerk als hulpbron bij problemen.'*[121]

Informele hulp niet altijd mogelijk

Het is niet altijd wenselijk voor mensen om méér afhankelijk te worden van informele ondersteuning. Mensen beschikken niet altijd over een netwerk of hebben een voorkeur voor professionele hulp.[122] Langdurige of hulp of hulp zoals persoonlijke verzorging, kan niet door iedereen gedaan worden. Mensen vinden het moeilijk om hulp te vragen en een grotere afhankelijkheid van informele hulp kunnen zij zien als achteruitgang.[123] Uit ouder cliëntonderzoek, in zes steden, blijkt dat het beroep op een eigen netwerk cliënten in hun beleving juist afhankelijker maakt.[124] Verder moet er rekening gehouden worden met de (veranderende) samenstelling van zorgnetwerken. Niet iedereen wil of kan gebruik maken van informele zorg.

Het sociaal netwerk benutten vanuit een instrumentele benadering heeft het risico op het overvragen van de sociale contacten en het verliezen van wederkerigheid binnen de sociale relatie.
Elke sociale relatie kent haar eigen vorm van geven en ontvangen, (...) Uit onderzoek blijkt dat mensen deze specifieke balans die bij hun relatie past, graag in stand willen houden en ook proberen te beschermen. Gebeurt dit niet, dan leidt dit tot verstoring van relaties. (...) Een disbalans kan tot gevolg hebben dat mensen liever geen hulp aannemen ondanks dat ze die nodig hebben.[125]
Ook blijkt uit onderzoek dat professionals minder vaak samen met mantelzorgers hulp bieden dan voorheen.[126]

Mantelzorg en werk

Werk wordt soms als belemmerende factor gezien in het verloop van het mantelzorgpotentieel, zeker als je rekening houdt met een steeds gezondere populatie die steeds langer doorwerkt. Het is onduidelijk hoe de combinatie van werk en mantelzorg zich zal ontwikkelen. Uit onderzoek blijken verschillende bevindingen over werk en mantelzorg.[127] Mensen ervaren dat mantelzorg goed te combineren is met een baan. Wel is er een negatieve samenhang tussen werk en de intensiteit van de gegeven mantelzorg, maar deze samenhang is klein.[128] Bovendien kan het hebben van een baan vertragend werken in het oppakken van mantelzorgtaken.[129] Bovendien blijkt dat werkende mantelzorgers een hogere tijdsdruk ervaren dan werkenden die geen mantelzorgers zijn, dat ze negatiever zijn over hun eigen gezondheid dan voor zij mantelzorgden en dat langdurig ziekteverzuim sterk toeneemt.[130]

Jonge mantelzorgers (scholieren/studenten) hebben een minder hoog studietempo, lagere cijfers en overwegen vaker hun opleiding te staken dan niet mantelzorgende jongeren.[131] In het kader van 'werk' is het belangrijk om te blijven investeren in 'mantelzorgvriendelijke' arbeidsorganisaties en onderwijsinstellingen. Waar mantelzorgers in gesprek kunnen gaan om oplossingen te vinden, zodat zij zowel qua werk als privé goed blijven functioneren.[132] Mensen die werk en zorg combineren hebben behoefte aan flexibiliteit en aandacht van werkgevers voor mantelzorgende werknemers zou het gebruik van verlofmogelijkheden kunnen vergroten.[133]

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

Welbevinden onder jongere ouderen

In het 'inzetten op eigen netwerk' is onder mensen die in de vitale derde levensfase zitten (jongere ouderen) een groot potentieel. "De ouderenzorg zou niet zonder de mantelzorg van oudere partners van zieken kunnen".[134] Het risico van een groter beroep doen op jongere en vitale ouderen voor het verlenen van mantelzorg is dat het welbevinden van deze groep daaronder lijdt. Tegen de verwachting in dat meer participatie leidt tot een verbeterd welbevinden bij ouderen, blijkt dat een smalle opvatting van participatie, dus ouderen vragen meer mantelzorg te verlenen, een negatieve invloed heeft op hun algehele welzijn. Het type participatie is vooral van belang op het welzijn van ouderen. Een brede benadering van participatie ('brede participatie), die niet alleen werk en zorg omvat maar ook sociale contacten, culturele activiteiten en sportdeelname, blijkt daarentegen gunstig te zijn voor het behoud van het welbevinden bij vergrijzende populaties. Dit staat in contrast met de beleidsrichting in te zetten op mantelzorg door ouderen om de druk op de formele zorg te verlichten.[135]

Samenwerking

In het 'beroep op informele hulp' is samenwerking belangrijk: '*Mantelzorgers helpen omdat zij willen dat degene voor wie zij zorgen goed geholpen wordt. Vrijwilligers zetten zich in omdat zij iets voor een ander willen doen. Omdat de meerderheid van de burgers aangeeft dat hun inzet aanvullend zou moeten zijn op professionele hulp, lijkt goede afstemming en samenwerking tussen informele en formele helpers een belangrijke randvoorwaarde om als 'hulpvaardige burger' niet overvraagd te worden'*.[136]

In 'samenwerking tussen professionele hulpverleners en mantelzorgers' is een goede afstemming van belang. Dit is goed voor de hulp en kan ervoor zorgen dat mantelzorgers het langer volhouden.[137] Hierin is duidelijkheid over rollen belangrijk: onduidelijkheid hierover blijkt de grootste bron van spanning in de samenwerking.[138] Een oplossing is het aanstellen van mantelzorgconsulenten, die een intermediaire positie tussen professionele hulpverleners, zorgontvangers en mantelzorgers kunnen innemen.[139] Ook het delen van informatie is belangrijk in de samenwerking. Nu is het nog onduidelijk welke informatie een mantelzorger mag hebben. Maar wetten, regels, protocollen, kwaliteitskaders en verantwoording zorgen ook voor een hoge regeldruk in de zorg, die de samenwerking kan belemmeren.[140]

Mantelzorgondersteuning

Bij het inzetten op mantelzorg is het bieden van voldoende mantelzorgondersteuning belangrijk[141], ook in het voorkomen overbelasting.[142] Uit onderzoek blijkt dat mantelzorgers het meest behoefte hebben aan begrip en waardering, naast financiële ondersteuning of een persoonsgebonden budget. Dit geldt vooral voor degenen die intensief helpen.[143] Het is bij de ondersteuning van mantelzorgers vooral belangrijk dat ze in beeld zijn bij hulpverleners en geïnformeerd zijn over ondersteuning. Uit eerder onderzoek bleek dat er nog verbetering in bekendheid hierover nodig is.[144] Een andere belangrijke voorwaarde is dat mensen zichzelf zien als mantelzorger, iets wat voor veel mensen nog niet direct duidelijk is.[145] Een risico in het bieden van ondersteuning is dat niet elke gemeente aan de verwachtingen kan voldoen in het aanbod of beperkt budget heeft .[146]

Het is ook belangrijk om de ondersteuning te richten op specifieke groepen, namelijk de groeiende groep oudere verzorgers van partners, een groep die vaak intensief helpt, maar soms minder goed bekend is in het zorgstelsel.[147] Daarnaast blijkt dat vooral ernstig belaste mantelzorgers en mantelzorgers met een niet-westerse migratieachtergrond weinig kennis hebben over ondersteuningsmogelijkheden[148], maar ook een taalbarrière of discriminatie kunnen een rol spelen.[149]

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

In mantelzorgondersteuning door zorg- en hulpverleners bestaat nu vooral een gevoel van afstand, zowel bij de zorg- en hulpverleners als bij mantelzorgers. Een belangrijk element in de afstemming van passende ondersteuning is dat er niet alleen wordt gefocust op culturele verschillen. Er zijn veel andere factoren die een rol spelen in het afstemmen van een juiste mantelzorgondersteuning, zoals migratiegeschiedenis, de sociale klasse waarin iemand is opgegroeid, iemands positie binnen het gezin of de grootte van het sociale netwerk.[150]

Er zijn verschillende vormen van ondersteuning mogelijk: het bieden van **informatie en advies** om hen te helpen bij het organiseren van hun leven en de zorg van hun naaste, het bieden van **praktische ondersteuning** in het organiseren van zorg**,** het bieden van **emotionele ondersteuning** door een luisterend oor te bieden, het bieden van **cursussen en trainingen**, het bieden van **praktische hulp** en zo mantelzorgers te ontlasten, het bieden van **respijtzorg** en tot slot **materiële en financiële hulp**.[151]

Belangrijk om op te merken is dat er weinig onderzoek beschikbaar is waarin een effect wordt aangetoond van verschillende vormen van mantelzorg op de ervaren belasting van mantelzorgers. Uit het onderzoek dat beschikbaar is, blijkt dat verschillende vormen van mantelzorgondersteuning samenhangen met verschillende aspecten**. Versterking van het netwerk van de mantelzorger en een verbeterde samenwerking met de zorgprofessional** hangt samen met persoonlijke ondersteuning. Emotionele steun, educatie en respijtzorg lijken in te spelen op **vermindering van de intensiteit van de zorg** en educatie en respijtzorg bovendien op **versterken van vaardigheden van de mantelzorger. Het versterken van vaardigheden** van de mantelzorgers hangt samen met persoonlijke ondersteuning, educatie en respijtzorg. Emotionele steun en educatie lijken samen te hangen met een **reductie van de zorgvraag**.[152]

GEMEENSCHAPPELIJKE SOCIALE BASIS (GEMEENSCHAPPEN, VERENIGINGEN, VRIJWILLIGERS/ VRIJWILLIGE INZET, ACTIEVE INWONERSINITIATIEVEN)

‘Hoe gaat het?’

De vraag naar **vrijwilligers** neemt op veel plekken toe, signaleren beroepskrachten.[153] Dit kan te maken hebben met ‘de eisen van de participatiemaatschappij en het feit dat mensen langer thuis moeten wonen, zoveel mogelijk op ‘eigen kracht’. Daarnaast wordt gewezen op het wegvallen of versoberen van bepaalde voorzieningen, zoals dagbesteding of huishoudelijke hulp’.[154] Er wordt meer verwacht en gevraagd van vrijwilligers in de zorg en het eigen sociale netwerk om zorgtekorten op te vangen.[155] Daarnaast gaat het in het vrijwilligersbeleid van gemeenten en aanbieders niet alleen om het werven van vrijwilligers voor ondersteuning van cliënten, maar ook om het activeren van cliënten zelf tot het doen van vrijwilligerswerk.[156] Vrijwillige inzet wordt soms ook gekoppeld aan participatie. Los van een instrumentele waarde om de genoemde zorgtekorten op te vangen, kan vrijwillige inzet ook van meerwaarde zijn voor het verhogen van de maatschappelijke participatie van bijvoorbeeld bijstandsgerechtigden.[157]

Kortom, in het vrijwilligersbeleid van gemeenten en aanbieders gaat het niet alleen om het werven van vrijwilligers voor ondersteuning van cliënten, maar ook om het activeren van cliënten zelf tot het doen van vrijwilligerswerk.[158] Maar pas op voor overbelasting en waak voor instrumenteel inzetten van sleutelpersonen.

De vraag naar vrijwilligers neemt dus toe, maar het aantal mensen dat zich als vrijwilliger inzet blijft nagenoeg gelijk.[159] Hoewel het aandeel mensen dat zich vrijwillig inzet (na een daling voorafgaand aan en tijdens de coronapandemie) groot blijft (tussen de 40 en 50%), is er binnen die groep wel een verschuiving naar steeds meer incidenteel vrijwilligerswerk.[160] Daarnaast is er een aantal relevante

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

ontwikkelingen te onderscheiden als het gaat om vrijwilligerswerk in de zorg volgens het SCP rapport 'Blijvende bron van zorg'[161]:

- Het aandeel mensen dat actief is als vrijwilliger in de zorg en ondersteuning is iets gegroeid (in 2016 was het 8,5%) als we ook het incidentele vrijwilligerswerk meenemen, maar gelijk gebleven als we alleen naar het structurele vrijwilligerswerk kijken.
- Vrijwilligerswerk in de zorg en ondersteuning is op veel aspecten stabiel gebleven tussen 2014 en 2019, maar kende ook enkele opvallende veranderingen. Zo wordt het vrijwilligerswerk in 2019 vaker gecombineerd met een baan van 32 uur of meer per week dan voorheen. Ook zien we dat er vaker sprake is van incidentele hulp. Dergelijke hulp is vermoedelijk makkelijker te combineren met een betaalde baan.
- Daarnaast zien we een daling van het contact dat vrijwilligers hebben met beroepskrachten. Van alle vrijwilligers hadden in 2019 ongeveer vier op de tien weleens contact met beroepskrachten, terwijl dat in 2016 ongeveer voor de helft gold.
- **Actieve inwoners** (buurthuizen en publieke ruimtes in zelfbeheer, *right to challenge*/uitdaagrecht, samenlevingsopbouw vanuit bewoners, et cetera).

Inwoners zetten zich op allerlei manieren in voor elkaar en/of voor de buurt. Soms verbinden zij zich om een bepaald doel te bereiken. Dit kan van alles zijn, zoals het zorgen voor een veilige oversteekplaats op weg naar een school, protest tegen de sluiting van een buurthuis of zelfs tegen sloopplannen in hele buurten. Landelijk Samenwerkingsverband Actieve (LSA) Bewoners omschrijft het als volgt: '*In onze moderne samenleving zien we een tendens waarbij maatschappelijke problemen steeds meer worden geïndividualiseerd. (...) Het is belangrijk om te erkennen dat deze problemen niet alleen individuele, maar ook collectieve uitdagingen zijn. In deze context wordt het steeds belangrijker dat gemeenschappen zich organiseren en hun belangen verdedigen.*'[162]

Actieve inwoners kunnen hierbij aanlopen tegen belemmeringen of juist steun vanuit de formele systeemwereld. Onderzoek[163] uit 2019 concludeerde dat 168 gemeenten werken met het uitdaagrecht, waarbij 67 gemeenten ook daadwerkelijk 'uitgedaagd' zijn. Ervaren knelpunten zijn ontbrekende communicatie en een gebrek aan een uitnodigende houding.

Burgerinitiatieven op het vlak van maatschappelijke ondersteuning nemen toe, van formele zorgcoöperaties tot informele op welzijn gerichte initiatieven.[164] Dit sluit mogelijk aan bij de toenemende vraag naar vrijwilligers of actieve bewoners die iets kunnen betekenen voor hun buurt: 'De kracht van deze netwerken (zorgzame buurten, burgerinitiatieven) zit vaak in de lokale wortels, waarbij actieve buurtbewoners een centrale rol spelen. Zij bereiken bewoners die formele instanties niet kunnen bereiken of waar bewoners niet naartoe gaan wegens wantrouwen'.[165] Ook op het gebied van woningbouw, voedsel en energie nemen dit soort initiatieven toe. De initiatieven kunnen individuele inwoners een mogelijkheid bieden om grip te krijgen op belangrijke zaken in het leven die ze in hun eentje niet zouden kunnen realiseren.[166]

'Durven we te stellen dat veel "meer" hiervan realistisch is?'

De toenemende druk op de zorg leidt tot een toenemende vraag en druk op informele hulp en vrijwilligers in de zorg.[167] Hoewel de vraag naar vrijwillige inzet stijgt, blijft het aantal mensen dat zich vrijwillig inzet nagenoeg gelijk.[168] Er is, aan het begin van de transformatie (in 2018), een verschuiving te zien van vrijwilligerswerk voor verenigingen naar ondersteuning bij individuele hulpvragen en vrijwilligerstaken worden complexer.[169] Sommige taken vanuit de zorg kunnen relatief eenvoudig worden overgenomen door vrijwilligers (bijvoorbeeld boodschappen doen), terwijl andere taken lastiger zijn in te vullen via vrijwillige inzet (zoals huishoudelijk werk).[170] Het inzetten van vrijwilligers voor

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

zorg- en ondersteuningstaken vergt zorgvuldige werving, training en begeleiding van professionals. Dat vraagt tijd en inspanning van professionals die zij niet altijd hebben.[171] Sommige vrijwilligers proberen hun vrijwilligerswerk te laten vergoeden of zoeken naar vrijwilligersfuncties met een kans om door te stromen naar betaald werk.[172] Dit wordt lastig naarmate meer banen in het welzijns- en hulpverleningsdomein naar de vrijwilligerssfeer worden geschoven, omdat er dan minder perspectief is op het betaald kunnen uitvoeren van deze functies.[173]

'Waar moeten we rekening mee houden?' (risico's en randvoorwaarden)

Er is een grote diversiteit aan vrijwilligers, qua motivaties en competenties, waardoor aandacht nodig is voor maatwerk en matching.[174] De inzet van meer vrijwilligers voor zorg- en hulpverleningstaken vereist afstemming met de taken van professionals en verandert hun werk. Zo zijn professionals minder zelf cliëntbegeleider en meer begeleider van vrijwilligers. Bovendien moeten de professionals vertrouwen krijgen in het idee dat een vrijwilliger bepaalde taken over kan nemen.[175]

De goede afstemming tussen betaalde krachten en vrijwilligers is niet alleen belangrijk voor de betaalde kracht, maar ook om ervoor te zorgen dat vrijwilligers (maar ook mantelzorgers) niet overvraagd worden en overbelast raken.[176] Samenwerking met en ondersteuning door professionals blijkt ook voor veel bewonersinitiatieven een belangrijk aspect. Vaak is ondersteuning van professionals/betaalde krachten in verschillende fasen van de ontwikkeling van een initiatief van belang.[177] Sleutelpersonen in de wijk kunnen zorgen voor een betere verbinding tussen professionals en bewoners en daarnaast ook actieve bewoners motiveren om een bijdrage te leveren en sleutelpersonen kunnen positief bijdragen aan een blijvende motivatie van vrijwilligers.[178]

Uit het 'wat werkt dossier' over vrijwillige inzet en actief burgerschap van Movisie[179] blijkt dat "er drie factoren van belang zijn voor mensen om zich als vrijwilliger of actieve burger in te zetten: capaciteit (kunnen), motivatie (willen) en mogen (gevraagd worden)". Hieruit komen de volgende randvoorwaarden:

1. Capaciteit (kunnen)

- Voor organisaties is het belangrijk om goed aan te sluiten bij de kenmerken, vaardigheden en wensen van vrijwilligers en te zorgen voor ontwikkelmogelijkheden en het versterken van zelfvertrouwen.
- Het ontwikkelen van competenties zorgt voor erkenning, bevordert motivatie om aan de slag te gaan als vrijwilliger en verhoogt de kwaliteit van vrijwillige inzet. Denk hierbij aan trainingen, on-the-job learning en andere vormen van deskundigheidsbevordering.
- Het helpt om belemmeringen met betrekking tot de beschikbaarheid van vrijwilligers weg te halen. Dit kan door het aanbieden van een vrijwilligersvergoeding, aansluiten bij de beschikbare tijd van mensen en het aanbieden van kleinere taken.

2. Motivatie (willen)

- Voor organisaties: aansluiten bij de intrinsieke motivatie van vrijwilligers en hun gevoel van competentie stimuleren.
- Vrijwilligers en actieve inwoners zijn meer tevreden (1) als zij training, ondersteuning en erkenning ervaren vanuit de organisatie; (2) wanneer er een goede screening en matching plaatsvindt en; (3) wanneer er haalbare doelen en uitdagingen zijn.[180]

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

3. Mogen (gevraagd worden)

- Voor organisaties: een aantrekkelijk en divers aanbod van vrijwilligerswerk en taken bieden.
- Inzetten op inclusief vrijwilligerswerk: “Met inclusief vrijwilligerswerk kan iedereen vrijwilligerswerk doen, ongeacht de verschillen die er tussen mensen kunnen zijn. Dit heeft als voordeel dat een meer diverse groep personen bereikt wordt, meer mensen zich op hun plek voelen binnen de organisatie en er meer dynamiek en creativiteit is”.[181]
- Vrijwilligers werven via sleutelpersonen in de wijk, die dicht bij bewoners staan, kan ook helpend zijn.[182]

INSTITUTIONELE SOCIALE BASIS (SOCIAAL WERK, ACCOMMODATIES, SAMENLEVINGSOPBOUW)

‘Hoe gaat het?’

Gemeenten streven er al sinds de decentralisatie naar om de uitvoering van het sociale domein anders in te richten, met meer focus op het aanwenden van de zelfredzaamheid, het netwerk en andere informele hulpbronnen van hun inwoners.[183] Ook zetten gemeenten in op het aanbieden van meer lichte of collectieve voorzieningen om het gebruik van zwaardere voorzieningen te ontlasten en proberen zij een meer integrale werkwijze te hanteren. Hoewel de ambitie aanvankelijk was dat ‘wijkteams’ (en alle varianten daarop) vooral collectief zouden werken, zijn zij over de jaren heen steeds meer belast met het oplossen van individuele hulpvragen. Aan het collectief werken komen zij onvoldoende toe.

Een belangrijk deel van de 'institutionele sociale basis' bestaat uit sociaal werk- en welzijnsprofessionals. Waar het de pedagogische basis betreft kan je naast sociaal werkers als gezinswerkers, kinderwerk en jongerenwerkers ook denken aan de JGZ. Daarnaast spelen buurthuizen en andere maatschappelijke accommodaties een belangrijke rol (soms in gemeentelijk beheer, soms in beheer van een welzijnsorganisatie en soms ook in beheer van actieve inwoners (zelfbeheer)).

Veel sociaalwerkorganisaties hebben het financieel zwaar. Onderzoek wijst uit dat in 2023 een kwart van de sociaalwerkorganisaties verlies draaiden, vooral de kleinere organisaties.[184] Middelgrote en grote organisaties speelden vaak netto quitte, waar ze voorheen vaak nog een (kleine) winst wisten te behalen. Deze financiële krapte heeft onwenselijke consequenties. Het schaadt de algehele dienstverlening (zowel de kwaliteit als kwantiteit van diensten), er wordt gesneden in het personeelsbestand en social work-organisaties ervaren niet genoeg ruimte om te innoveren.[185] Deze trend lijkt zich door te zetten: ‘*Voor 2024 verwacht een even groot aandeel van de SW-organisaties met een verlies te maken te krijgen.*’[186]

Op dit moment stellen sommige onderzoeken dat *‘Investering in sociaal werk niet in verhouding [staat] tot problematiek. In wijken met grote sociale uitdagingen, met duizenden mensen die weinig sociale contacten hebben, niet goed voor zichzelf kunnen zorgen of niet meedoen aan de maatschappij, werken vaak maar enkele sociaal werkers, die met beperkt beschikbare middelen slechts een deel van de doelgroep kunnen bereiken en verder helpen*.’[187]

Over het gebruik van algemene voorzieningen is weinig bekend, vaak ook omdat er bij het monitoren geen verschil wordt gemaakt tussen maatwerkvoorzieningen en algemene voorzingen.[188] Een aantal dingen weten we wel. Oudere mensen en mensen in kwetsbare situaties maken vaker gebruik van deze voorzingen, vooral van het buurthuis, maaltijdvoorzieningen of algemeen maatschappelijk werk.[189] Tussen 2015 en 2017 is er sprake geweest van een lichte toename in het gebruik van buurthuizen.[190] Verder hebben gemeenten niet altijd zicht op burgerinitiatieven en botsen de verwachtingen en doelen die gemeenten nastreven met die van de initiatieven zelf.[191] Ondanks de inzet op lichtere voorzieningen die

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

veel gemeenten hanteren, is het gebruik van de zwaardere voorzieningen niet verminderd.[192]

Onderzoek naar de bereikbaarheid van voorzieningen, zoals huisartsen, basisscholen, bibliotheken, middelbare scholen en vrijetijdsvoorzieningen, geeft een beeld van de veranderingen door de jaren heen.[193] Sinds 2008 is voor de gemiddelde buurt de fysieke afstand tot de basisvoorzieningen toegenomen; de afstand tot sommige vrijetijdsvoorzieningen[194] is juist afgenomen. In acht nemende dat er in hetzelfde tijdsbestek verstedelijking heeft plaatsgevonden, is dit opmerkelijk. Voor veel mensen zijn belangrijke basisvoorzieningen verder weg dan in 2008. Verder zijn bepaalde buurtkenmerken ook verbonden met de afstand die bewoners in de buurt hebben tot de voorzieningen. In buurten met een hoger gemiddeld inkomen, een hogere bevolkingsdichtheid, minder 45- tot 64-jarigen en een hoger percentage huurcorporatiewoningen, heeft men een kleinere fysieke afstand tot de voorzieningen.[195] De bibliotheek is hiervan een schrijnend voorbeeld. Mensen in buurten met een lager gemiddeld inkomen hebben een grotere afstand tot de bibliotheek, wat opvallend is *'gezien het om een openbare voorziening [gaat] die belangrijk is voor ontplooiings- en ontmoetingskansen voor lagere inkomensgroepen."*[196] Huurcorporaties zijn echter juist een positieve factor om mensen dichter bij belangrijke voorzieningen te brengen, vermoedelijk omdat huurcorporatiewoningen mensen uit lage inkomensgroepen op plekken kan huisvesten waar de bereikbaarheid gunstig ontwikkeld is.[197] Al deze relaties tussen de buurtkenmerken en de afstand tot de voorzieningen is hoogstwaarschijnlijk alleen maar toegenomen sinds 2008.[198] Alhoewel deze bevindingen duidelijk maken dat voor veel bewoners belangrijke voorzieningen steeds minder nabij zijn, moet wel opgemerkt worden dat bereikbaarheid van voorzieningen een complex verhaal is, dat ook veel uitzonderingen kent.

Een andere manier om te kijken naar algemene voorzieningen, is door de uitgaven hieraan te bekijken over de jaren heen. Hoewel imperfect, geven de IV3-cijfers[199] hier wel een beeld van. De uitgaven aan het IV3-taakveld 6.1 (waar veel algemene voorzieningen onder vallen, zoals algemeen maatschappelijk werk) is over de jaren absoluut gezien redelijk stabiel gebleven/licht gestegen, maar wel minder dan de inflatie. Relatief (in verhouding tot uitgaven aan maatwerkvoorzieningen binnen de Wmo) zijn de uitgaven juist gedaald.[200]

Omslag binnen gemeenten?

Gemeentelijke beleidsmedewerkers rapporteren dat de uitgangspunten van de transformatie, waaronder *'zelfredzaamheid, eigen regie, brede benadering van hulpvragen, maatwerk, lichtere ondersteuning'*[201] breed zijn omarmd onder gemeenten. Echter blijkt uit de literatuur dat deze veranderingen over de hele linie uitdagend zijn om op te pakken.

Professionals en inwoners hebben volgens ouder onderzoek nog niet "de cultuur- en gedragsverandering" ondergaan die bij dit beleid past.[202] Professionals moesten nog wennen aan de veranderingen in hun taken en dienstverlening die voortvloeien uit dit beleid.[203] Veel inwoners voelen zich minder geholpen door oplossingen die uitgaan van hun eigen kracht dan van maatwerkvoorziening[204] en ook resulteert een gedaald beroep op professionals niet tot een groter beroep op hun sociale netwerk om te voorzien in hun zorg- en ondersteuningsbehoeften.[205] Ook uit recenter onderzoek blijkt het streven naar *'dicht op de bewoners van de wijk, in samenwerking met de bewoners van de wijk. (...) een manier van kijken en werken [vraagt] die nu bij het wijkteam meestal ontbreekt."*[206]

Nog steeds zien we in veel gemeente dat de 'sociale basis' een grotere rol krijgt toegedicht dan navolging krijgt in de gemeentefinanciën.[207]

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

‘Durven we te stellen dat veel “meer” hiervan realistisch is?’

Het is de vraag in hoeverre professionals in het sociaal domein kunnen aansturen op en faciliteren van ‘eigen kracht’ en/of collectieve oplossingen of algemene voorzieningen om inwoners te voorzien van passende ondersteuning. De verwachtingen die gemeenten koesteren betreffende inzet van lichtere voorzieningen om gebruik van zwaardere voorzieningen te verkleinen, lijken vaak niet haalbaar. Zo blijkt ook uit ouder onderzoek van het SCP dat zich richtte op de zorg van ouderen:

‘De verwachting dat uitbreiding van algemene gemeentelijke voorzieningen (waaronder vrijwilligersvereniging) zal leiden tot minder gebruik van zwaardere verpleging en verzorging, wordt door deze cijfers tegengesproken.’ [208]
Verder komt uit de literatuur naar voren dat gemeenten moeten investeren en het gesprek aan moeten gaan met mensen in de buurt, willen ze de informele ondersteuning echt faciliteren.[209] Hiervoor is een lange adem nodig. Momenteel is het lastig voor gemeenten te voldoen aan deze noodzaak tot investering. De kosten hiervoor en potentiële opbrengsten op de lange termijn blijven namelijk onduidelijk.[210] Bovendien hebben gemeenten structureel financiële tekorten die niet zullen afnemen, aangezien de verwachting is dat meer mensen een beroep zullen doen op het sociaal domein in de toekomst.[211]

In de literatuur is er desalniettemin sprake van manieren om de institutionele basis zo in te richten dat het de druk kan verlichten op het sociaal domein. Zo kan er beter rekening gehouden worden met andere domeinen wanneer een hulpvraag voorkomt bij een sociaal domein. *‘Pas als het water aan de lippen staat, wordt er rekening gehouden met de belangen en het welzijn van kinderen.’*[212] Als er eerder met andere domeinen rekening wordt gehouden, kan voorkomen worden dat de situatie uit de hand loopt.

Een andere manier om de institutionele sociale basis te versterken is door professionals en actieve wijkregisseurs in te zetten als *linking pin* of spilfiguur.[213] Zij kunnen namelijk de verbindende factor zijn tussen hulpbehoevende mensen die maar moeilijk de weg naar formele netwerken en hulpbronnen kunnen vinden en de gemeentelijke hulpverleningsinstanties. Ook kunnen zij verbinding in de buurt stimuleren en het eigen initiatief en zeggenschap van inwoners ondersteunen door bijvoorbeeld te helpen met organisatorische en administratieve taken rondom subsidies aanvragen.[214] Talrijke professionals kunnen hierbij een rol spelen, namelijk: ‘*opbouwwerkers,[...] jongerenwerkers, [...] dorpsondersteuners, buurtsportcoaches, wijkagenten, sociaal ondernemers, sociaal makelaars, buurtteammedewerkers, diaconaal opbouwwerkers, woonconsulenten, wijkregisseurs, gebiedscoördinatoren of community art kunstenaars.*’[215] Dit vereist wel dat gemeenten deze spilfiguren en de onderliggende infrastructuur faciliteren en financieren.

Eerder noemde wij al de financieel lastige situatie van veel sociaalwerkorganisaties. Het realisme van hogere verwachtingen valt of staat bij langjarige investeringen hierin. Onderstaande omschrijving geeft het treffend weer:

‘Een verveelvoudiging van de investering in preventieve gezondheid en sociaal werk in de onderzochte wijken is een zeer rendabele maatschappelijke investering. Het stelt sociaalwerkorganisaties en andere organisaties in de wijk in staat meer mensen te bereiken en hen passender hulp te bieden, waardoor de succesratio’s bij de bereikte mensen omhoog gaan. (...) Instandhouding van de huidige situatie leidt met de steeds ouder wordende bevolking tot zeer hoge maatschappelijke kosten en is dweilen met de kraan open.’[216]

Ten slotte liggen er ook kansen door mensen samen te brengen waardoor zij nieuw sociaal kapitaal kunnen vergaren (zowel *bridging* als *bonding*). Dat kan bijvoorbeeld *‘door zorg en hulp meer*

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

collectief in te richten' [217] zodat mensen met een soortgelijke ervaringen elkaar ontmoeten en vaak in staat zijn om elkaar steun en begrip te verlenen. Hieruit kunnen onderlinge steunnetwerken vorm krijgen.[218] Een andere manier om het sociale netwerk van inwoners te vergroten, is door de sociale werkers in te zetten om mensen, aan de hand van hun interesses, samen te laten komen:

'Door laagdrempeligheid, gezamenlijke activiteiten en gedeelde interesses kan er een "tussenruimte" ontstaan waarin personen vanuit nieuwsgierigheid en openheid het contact met elkaar aangaan [...]. Deze tussenruimte biedt eveneens een basis voor vriendschap tussen mensen die verschillend zijn. Als het gaat om mensen die moeite hebben om contacten aan te gaan en te onderhouden door beperkte sociale vaardigheden, dan is begeleiding bij deze doorverwijzing van belang.'[219]

Werkdruk blijkt echter een beperkende factor voor de sociaal werker om op deze activiteiten in te zetten.

'Waar moeten we rekening mee houden?' (risico's en randvoorwaarden)
Uit de literatuur komt sterk naar voren dat gemeenten met een aantal elementen rekening moeten houden wanneer ze de institutionele basis willen versterken.

Ten eerste is continuïteit essentieel.
'Continuïteit is een cruciale voorwaarde voor een goede beleids- en uitvoeringspraktijk in het sociaal domein. [...] gemeenten hebben binnen hun eigen context ook zelf mogelijkheden om aan meer continuïteit en stabiliteit te werken. En dat geldt eveneens voor maatschappelijke organisaties en uitvoerende professionals. We zullen dus de factoren die discontinuïteit veroorzaken moeten aanpakken.'[220]

Zo zijn de kortlopende contracten die gemeenten dikwijls afsluiten een sta-in-de-weg voor lange termijninvesteringen en vernieuwing op het gebied van zorg.[221]

Ten tweede moet de gemeente een juiste houding zien aan te nemen om buurtinitiatieven goed te faciliteren. Dit vraagt om een 'actief terughoudende' rol, waarin gemeenten bestaande netwerken ondersteunen en een gelijkwaardige samenwerking waarborgen tussen formele en informele steunstructuren.[222] Bovenal moeten gemeenten oppassen dat zij zelf geen informele initiatieven gaan overnemen en moeten ze voorzichtig zijn zelf nieuwe sociale netwerken op te richten. Er moet voorkomen worden dat formele en informele spelers elkaars concurrenten worden.[223]

Ten derde is er een ander risico waar gemeenten op moeten letten, namelijk dat laagdrempelige voorzieningen in een wijk voor veel mensen tekortschieten. Niet voor alle doelgroepen zijn deze voorzieningen even geschikt en toegankelijk om te gebruiken, zoals voor mensen met zware ggz-problematiek of mensen die minder valide zijn.[224] Gemeenten moeten er dus voor waken dat mensen die niet goed kunnen profiteren van laagdrempeligere voorzieningen over het hoofd worden gezien.

Ten vierde wordt er gewaarschuwd dat de beleidsdruk op het vinden van eigen oplossingen en het aanboren van het eigen sociale netwerk, ook te veel kan vragen van mensen en zo belemmerend kan werken en zorgelijke situaties kunnen verergeren.[225] Er moet daarom ook proactief worden gesignaleerd wanneer hier sprake van is, zodat tijdig ingegrepen kan worden.

Ten vijfde blijkt discriminatie in de hele breedte van de sociale basis een groot probleem. Zowel online als offline en zowel openlijk als meer indirect. Cliënten weigeren vrijwilligers en andersom, waarbij organisaties daar soms ook in mee gaan. Buurtgenoten

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

discrimineren elkaar en binnen sociaal werkorganisaties komt ook discriminatie op institutioneel niveau voor. Er zijn effectieve mechanismen om discriminatie aan te pakken, maar door onbekendheid en onbekwaamheid worden deze vaak (nog) niet benut. Er is meer onderzoek nodig om een vollediger beeld te krijgen van de aard en omvang van discriminatie binnen de sociale basis en om effectieve strategieën te ontwikkelen om deze discriminatie aan te pakken.

DE WAARDE VAN ONTMOETING OP ZICHZELF

Door de verschillende sferen van de sociale basis heen, staat de waarde van ontmoeting. De kracht van ontmoeting is dusdanig belangrijk dat wij deze hier uitlichten. Ontmoetingen hebben namelijk een waarde op zichzelf. Zo blijkt uit verschillende onderzoeken dat sociale verbinding bijdraagt aan een langer en gezonder leven.[226] Ook kan ontmoeting aanzetten tot een grotere zelfredzaamheid, meer onderling hulpbetoon en vroegtijdige probleemsignalering.[227]

'*Ontmoetingen bevorderen het veiligheidsgevoel, halen mensen uit hun isolement, motiveren tot actie en helpen bij het vroeg signaleren van problemen.*'[228]

Een gemeente kan aansturen op meer ontmoetingen. Zo kan investeren in de sociale infrastructuur leiden tot meer ontmoeting, zoals door het '*onderhouden van de sociale infrastructuur in de wijk, de zogenoemde nulde lijn, laagdrempelige ontmoetingsplaatsen en activiteiten*.'[229] Door bijvoorbeeld laagdrempelige ontmoetingsruimtes aan hangjongeren aan te bieden, kan overlast voorkomen worden.[230] Op dit moment wordt er vaak juist bespaard op deze sociale infrastructuur, terwijl het investering vergt om een sociale infrastructuur te bewerkstelligen of handhaven.[231]

Bij het bieden van plekken om ontmoeting mogelijk te maken, moet op het volgende worden gelet. De ontmoetingsplekken moeten in de wijk zijn en bereikbaar voor iedereen. Sommige mensen hebben namelijk een "kleine actieradius"[232] en hebben een ontmoetingsplek nodig die nabij is. Verder is het bij het bieden van ontmoetingsplekken belangrijk dat mensen met verschillende sociaaleconomische kenmerken elkaar ontmoeten. Op deze manier kan de ontmoeting namelijk leiden tot "bridging capital"[233], wat de samenhorigheid effectief kan vergroten, zeker in superdiverse wijken. Bij beleid en inrichting van ontmoetingsplekken moet men zich niet blindstaren op het vergoten van het aantal contacten, maar ook letten op het banden leggen tussen verschillende groepen mensen. Zo is het voor mensen in de derde levensfase juist belangrijk dat ze mensen ontmoeten die niet in deze fase zitten.[234]

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

BRONNEN

BPSW (2022), *Beroepsprofiel van de Sociaal Werker*. Utrecht: Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk.
www.bpsw.nl/app/uploads/downloads/BPSW-Beroepsprofiel-Sociaal-Werker-digitale-versie-november-2023.pdf.

Broekroelofs, Cadat-Lampe, Felten & Vlug. *Kennissynthese uitsluiting in de sociale basis - Aanpak en stand van zaken anno 2024* (2024)
Kennissynthese-uitsluiting-in-de-sociale basis.pdf

Broekroelofs, Cadat-Lampe, Keers, Vlug & Felten. *De aanpak van discriminatie in de sociale basis - Inzicht en handelsperspectieven voor sociaal professionals in de sociale basis* (2023)
Aanpak_van_discriminatie_in_de_sociale_basis.pdf

Bureau Bartels (2024), *Meer overleven dan innoveren: indexering Wmo-contracten door gemeenten*. Amersfoort: Bureau Bartels B.V..
bureaubartels.nl/gallery/Sociaal%20Werk%20Nederland%20-%20Meer%20overleven%20dan%20innoveren.pdf.

Bytyçi, Cadat-Lampe, Felten en Daru. *Checklist aanpak discriminatie in sociaal werk* (2024).
www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/2024-11/Checklist-aanpak-discriminatie-in-sociaal%20werk.pdf

CBS (2024). Vrijwilligerswerk 2023. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
Vrijwilligerswerk 2023 | CBS

Cigarbox (2023), *Impact sociaal werk in de wijk: Analyse opgave, investeringen impact sociaal werk in vier wijken, december*. Rotterdam: Cigarbox Impact Factory.
www.solnetwerk.nl/app/uploads/2023/12/Onderzoeksrapport_Cigarbox_-_Impact_sociaal_werk_in_de_wijk.pdf.

Mathieu Steijn (2023). *De bereikbaarheid van voorzieningen op buurtniveau (2008-2021): Een analyse van de Atlas van Voorzieningen.* Amsterdam: Stichting Kenniscentrum Ongelijkheid.
www.kenniscentrumongelijkheid.nl/wp2023/wp-content/uploads/2024/01/De-bereikbaarheid-van-voorzieningen-op-buurtniveau.pdf.

Lange, M. de, Rözer, J., Huber, M. en Veldboer, L. (2021), *De waarde van preventie in een veranderend sociaal domein: een quickscan van de literatuur.* Amsterdam: Kenniscentrum Maatschappij en Recht.
pure.hva.nl/ws/files/17993279/HvA_preventie_literatuurstudie_29032021_B.pdf.

Lub, V. (2017). Participatie in de bijstand: wat leert de wetenschap? Rotterdam: Bureau voor sociale argumentatie.

Movisie (2022), *Het geheim van de lange relatie: Continuïteit als voorwaarde voor een effectief sociaal domein.* Essay. Utrecht: Movisie.
www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/2022-05/Het%20geheim%20van%20de%20lange%20relatie.pdf.

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

Movisie (2022), *Wat werkt bij het stimuleren van vrijwillige inzet en actief burgerschap?* Utrecht: Movisie.
Wat werkt bij het stimuleren van vrijwillige inzet en actief burgerschap? | Movisie.

Movisie (2023), *Aan de slag met samenlevingsopbouw.* Gezond en Actief Leven Akkoord (GALA). Utrecht: Movisie.
www.movisie.nl/artikel/aan-slag-samenlevingsopbouw.

Movisie (2023), *Kennissynthese Sociaal Werk: Versterken van het Alledaagse leven.* Rapportage Pijler 3. Utrecht: Movisie.
www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/2023-10/231004b%20Rapport%20Kennissynthese%20Sociaal%20Werk%20Alledaagse%20leven%20Pijler%203.pdf.

RVS (2022). Anders leven en zorgen. Den Haag.
www.raadrvs.nl/documenten/publicaties/2022/05/19/anders-leven-en-zorgen.

RVS (2023), *Kinderen uit de knel*. Den Haag: Raad voor Volksgezondheid & Samenleving.
https://www.raadrvs.nl/documenten/2023/12/06/kinderen-uit-de-knel

SCP (2015*), Betrokken wijken: Ervaringen van bewoners en professionals met wijkverbetering in vier (voormalige) aandachtswijken*. Den Haag: Raad voor Volksgezondheid & Samenleving.
https://zoek.officielebekendmakingen.nl/blg-625205.pdf

SCP (2016), *Overall rapportage sociaal domein 2015: Rondom de transitie*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
https://www.kennisopenbaarbestuur.nl/documenten/2016/05/01/overall-rapportage-sociaal-domein-2015

SCP (2017), *Langer zelfstandig: Ouder worden met hulpbronnen, ondersteuning en zorg.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
https://www.kennisopenbaarbestuur.nl/documenten/2016/05/01/overall-rapportage-sociaal-domein-2015.

SCP (2017), *Overall rapportage sociaal domein 2016: Burgers (de) centraal*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
https://www.kennisopenbaarbestuur.nl/documenten/2017/12/01/overall-rapportage-sociaal-domein-2016

SCP (2018), *De Wmo 2015 in praktijk: De lokale uitvoering van de Wet maatschappelijke ondersteuning*. Evaluatie Hervorming Langdurige zorg. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
https://zoek.officielebekendmakingen.nl/blg-831374.pdf

SCP (2018), *Overall rapportage sociaal domein 2017: Wisselend bewolkt.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
https://www.researchgate.net/publication/330281065_Overall_rapportage_sociaal_domein_2017

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

SCP (2019), *De sociale staat van Nederland 2019*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
https://digitaal.scp.nl/ssn2019/

SCP (2019), *Wat als zorg wegvalt? Een simulatie van alternatieven voor zorg en ondersteuning voor mensen met een gezondheidsbeperking.* Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
Wat als zorg wegvalt | Publicatie | Sociaal en Cultureel Planbureau (scp.nl).

SCP (2020), *Sociaal domein op koers?: Verwachtingen en resultaten van vijf jaar decentraal beleid*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
www.scp.nl/binaries/scp/documenten/publicaties/2020/11/16/sociaal-domein-op-koers/Sociaal+domein+op+koers_WEB2.pdf.

SCP (2020), Blijvende bron van zorg. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
Blijvende bron van zorg | Publicatie | Sociaal en Cultureel Planbureau (scp.nl).

SCP (2023), *Zicht op zorgen: Kerncijfers over de problemen, hulpbronnen, leefsituatie en ondersteuning van mensen in het sociaal domein.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
www.scp.nl/binaries/scp/documenten/publicaties/2023/05/31/zicht-op-zorgen/Onderzoeksrapport+Zicht+op+zorgen.pdf.

Verwey-Jonker Instituut (2022), *Leren Sturen en Verantwoorden: Hoe twaalf gemeenten 'de sociale basis' vormgeven samen met hun welzijnspartijen en inwoners. De kansen en uitdagingen vanuit lokaal beleidsperspectief*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

www.verwey-jonker.nl/wp-content/uploads/2023/10/121500_Leren-sturen-en-verantwoorden-in-de-sociale-basis.pdf.

WRR (2023), Grip. *Het maatschappelijk belang van persoonlijke controle.* Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.
Grip. Het maatschappelijk belang van persoonlijke controle | Rapport | WRR.

overzicht verandertheorie

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

EINDNOTEN

1 Directie Maatschappelijke Ondersteuning van het ministerie van VWS, MantelzorgNL, Vereniging NOV, Sociaal Werk Nederland (SWN), de VNG, Associatie Wijkteams, LSA Bewoners, Nationale Jeugdcoalitie.

2 De Zwart, O. Britt, A., (red.) *Kernboodschap en position paper sociale basis*, 2023.

3 Denk aan de verantwoordelijkheden die voortkomen uit de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens: 'Een ieder heeft recht op een levensstandaard die hoog genoeg is voor de gezondheid en het welzijn van zichzelf en zijn gezin, waaronder inbegrepen voeding, kleding, huisvesting en geneeskundige verzorging en de noodzakelijke sociale diensten, (...)'

4 Voor kinderen en gezinnen spreken we vaak over de pedagogische basis. De pedagogische basis is het deel van de sociale basis dat bijdraagt aan het opgroeien, het opvoeden en de ontwikkeling van kinderen en jongeren. De pedagogische basis wordt gevormd door contacten tussen mensen onderling, hun sociale relaties en de verbinding met wat er in hun leefomgevingen aanwezig is. Zie: www.nji.nl/pedagogische-basis/de-pedagogische-basis-in-het-kort

5 Onno de Zwart, Andrew Britt (red.), *Kernboodschap en Position Paper sociale basis*, 2023.

6 De WRR noemt in 'Van verschil naar potentieel Een realistisch perspectief op de sociaaleconomische gezondheidsverschillen' (2018) het ministerie van VWS niet voor niets de 'hoeder' van de gezondheid van burgers. En de RMO stelde in 2004 dat 'de overheid de primaire taak [heeft] op te komen voor de meest kwetsbare mensen in de samenleving' (Verschil in de verzorgingsstaat. Over schaarste in de publieke sector, 2004).

7 Kamerbrief over aanpak Sociale Basis inclusief Mantelzorgagenda 2023-2026 Kamerstuk | 06-07-2023.

8 Zie onder andere Veldboer, Steijn, Rözer (2024), 'Buurtvoorzieningen in aandachtswijken staan onder grote druk'. In: *Sociale vraagstukken* van 6 mei 2024. Van de Ven, C. (2021), 'Hoe Den Haag uit Nederland verdween. Onderzoek de afname van regionale voorzieningen.' *De Groene Amsterdammer*, nr. 41. En Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (Rli), Raad voor het Openbaar Bestuur (ROB) en Raad voor Volksgezondheid en Samenleving (RVS) (2023), *Een nieuwe aanpak van verschillen tussen regio's*.

9 Op dat moment bestaande uit de Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG), Sociaal Werk Nederland (SWN), MantelzorgNL, Directie Maatschappelijke Ondersteuning van het ministerie van VWS en de Vereniging NOV.

10 Waarmee we niet de indruk willen wekken dat als mensen deze 'kansen' niet pakken (en/of niet in staat zijn te pakken), het een individueel probleem of individueel 'falen' is.

11 Deze opsommingen komen voort uit inbreng van de deelnemers aan de sessies, aangevuld met kennis uit onderzoek en is ongetwijfeld niet volledig.

12 Vertegenwoordiging vanuit DMO van VWS, MantelzorgNL, Vereniging NOV, Sociaal Werk Nederland (SWN), de VNG, Associatie Wijkteams, LSA Bewoners, Nationale Jeugdcoalitie.

13 Zie bijvoorbeeld www.raadrvs.nl/adviezen/van-overleven-naar-bloeien/nieuws/2024/02/15/van-overleven-naar-bloeien en www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/armoedebestrijding/armoede-verminderen.

14 Oftewel 'Een pakket van goederen en voorzieningen dat mensen nodig hebben om in de huidige Nederlandse samenleving rond te komen en mee te kunnen doen.'

15 De Commissie sociaal minimum is van mening dat het Rijk primair verantwoordelijk is voor de inkomensbescherming van inwoners. In voorkomende gevallen kunnen gemeenten aanvullende inkomensondersteuning bieden.

16 backend.mantelzorg.nl/app/uploads/2021/03/MantelzorgNL-factsheet-2021_DEF-HR.pdf.

17 Waarbij wij wel willen benadrukken dat investeringen in de sociale basis wel degelijk positieve effecten hebben op welzijn en hiermee een dempende werking hebben op toekomstige (zorg)kosten. Zowel indirect (bijvoorbeeld doordat sociale binding bijdraagt aan langer en gezonder leven), als directer (zoals peer-support, inzet van buddy's tijdens ggz-trajecten, welzijn op recept, het rendement van sociaal werk, et cetera. Zie hiervoor ook: Britt, Kwakernaak, Van de Werfhorst (2024), 'De sociale basis en de houdbaarheid van de Wmo, een analyse van beleidskeuzes en uitgaven in de sociale basis in relatie tot de ontwikkeling van de (uitgaven aan) Wmo-maatwerkvoorzieningen (2017-2023).

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

18 Concreet voorbeeld is samenlevingsopbouw ook als taak heeft om initiatieven en ideeën van bewoners zelf te steunen. Het klopt niet om verantwoording aan deze organisaties te vragen, over de effecten van de bewonersinitiatieven die zij steunen.

19 Waarbij er geen 'bewijslast' wordt geëist over de bijdrage van activiteiten aan maatschappelijke doelen. Wel mag gevraagd worden dat partijen in hun eigen woorden kunnen uitleggen waarom het aannemelijk is dat 'A doen bijdraagt aan B'.

20 Bijvoorbeeld het Oranjefonds, maar ook tal van anderen.

21 Deze opsomming is indicatief en zeker niet uitputtend.

22 Van der Scheer, Gedeeld leiderschap in de zorg, p19.

23 Van ervaringsdeskundigheid zijn verschillende omschrijvingen. Daarbij wordt ook vaak onderscheid gemaakt tussen ervaringen, ervaringskennis en ervaringsdeskundigheid (...). In een groot aantal praktijken en omschrijvingen spreekt men pas van ervaringsdeskundigheid wanneer mensen hebben geleerd via scholing en/of praktijkervaring hoe ze (collectieve) ervaringskennis kunnen inzetten ten behoeve van anderen. Zie voor meer informatie ervaringskennisplein.nl/themas/ervaringsdeskundigheid

24 Informele zorg gaat over het onbetaald helpen van anderen, zoals het helpen in je gezin met taken die je ouders niet kunnen doen of je broer of zus die extra aandacht of zorg nodig heeft. Maar ook het ondersteunen van een vriend(in) die het moeilijk had of het doen van vrijwilligerswerk in de zorg valt onder informele zorg. Formele zorg daarentegen wordt geboden door professionals die daarvoor opgeleid zijn en betaald worden.

25 Zie bijvoorbeeld ervaringskennisplein.nl/ www.denederlandseggz.nl/de-inclusieve-maatschappij en www.kis.nl

26 RVS, Anders leven en zorgen, p69.

27 www.movisie.nl/artikel/hoe-kunnen-gemeenten-beter-gebruik-maken-lotgenotencontact

28 Dit raakt ook aan de verwachtingen die de overheid nu en in het verleden heeft (gehad) van inwoners. Zijn inwoners een 'klant'? Of zijn inwoners actieve inwoners? Het raakt ook aan de uitingen die politici doen als het gaat om problemen oplossen. Politici hebben de neiging om (te) veel te beloven, waardoor inwoners ook gaan verwachten dat de overheid verantwoordelijk is voor het inlossen van al die beloften (en hiermee oplossen van alle problemen).

29 RIVM, *Stappenplan voor succesvolle inwonerparticipatie Aan de hand van de 'Lerende evaluatie Juiste Zorg op de Juiste Plek'*, 2022.

30 WRR, *Grip*, p160.

31 Ook wel 'politiserend sociaal werk' genoemd.

32 Asset Based Community Development. Een methodische benadering van samenlevingsopbouw.

33 Van der Zwet & Noordewier, Kennissynthese Sociaal Werk, Door laten klinken van de stem van de burger, Rapportage pijler 4, 2023.

34 Van Pelt & Spierts, *Samenlevingsopbouw*, p239.

35 lokale-democratie.nl/page/view/ef0bbfa2-ff44-40ab-9b3a-8b69bdc202d0/resultaten-van-democratie-in-actie/0d324612-b288-4b7b-829b-d8161523956e.

36 www.lsabewoners.nl/lsa-basis-participatieverordening/.

37 www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/omgevingswet/de-omgevingswet-voor-inwoners.

38 www.denederlandseggz.nl/over-de-waardenetwerken.

39 Waarmee we niet willen suggereren dat alle vormen van ondersteuning lokaal het beste geregeld kunnen worden. Soms is simpelweg een grotere schaal nodig. Maar waar het de sociale basis betreft juist meestal niet.

40 Van Mierlo, 'Wettelijk regelen van zeggenschap: samen werken aan democratiefitness', in *Sociale Vraagstukken* (www.socialevraagstukken.nl/wettelijk-regelen-van-zeggenschap-samen-werken-aan-democratiefitness/) en WRR, *Grip. Het maatschappelijk belang van persoonlijke controle*, 2023.

41 www.socialevraagstukken.nl/decentralisaties-lijden-onder-een-democratisch-tekort/ geraadpleegd op 6-6-24

42 Hier vallen accommodaties onder.

43 Zie www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2022/01/10/factsheet-didam-arrest---advies-van-landsadvocaat.

44 Dit hangt ook samen met inclusie. Je mag (of moet) ongelijk investeren om gelijkwaardig meedoen mogelijk te maken.

45 "*Erkenning van wat voor mensen zelf van betekenis is, in hun eigen specifieke context, geeft hun hun waardigheid terug en die beweging is fundamenteel voor wederzijds respect (Sennet, 2003) en heeft direct invloed op het leven van een inwoner. (uit intern stuk De effectiviteit en kosteneffectiviteit van investeren in de sociale basis en een responsieve aanpak."* Een verkenning door Romy Santpoort en Hanneke Mateman 08-11-2021.

46 De presentiebenadering gaat uit van een aantal principes, zoals relationeel te werk gaan, aansluiten en afstemmen op de ander, de ander niet verlaten, open en onbevangen de ander tegemoet treden. Beurskens (2023). Presentie. In Veldboer, Engbersen, Hooghiemstra et al (red.), *Lexicon nabijheid en sociaal werk*.

47 Zie bijvoorbeeld: Praat-niet-over-ons-zonder-ons.pdf (movisie.nl).

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

48 www.movisie.nl/interventie/samenwerkwijze.
49 www.doorbraakmethode.nl.
50 (Sociale) wijkteams en dergelijke benamingen.
51 Nederhand, Van der Steen, Van Twist, *Het verbinden van botsende institutionele logica's, een typologie van strategieën*, 2022, NSOB.
52 Uit intern stuk *De effectiviteit en kosteneffectiviteit van investeren in de sociale basis en een responsieve aanpak* Een verkenning door Romy Santpoort en Hanneke Mateman, 08-11-2021.
53 En hiermee uiteraard ook de menselijke capaciteit om deze toegangsfunctie te vervullen.
54 www.mantelzorg.nl/regelkolder-in-de-media/.
55 www.ser.nl/nl/Publicaties/balans-maatschappelijk verlof#:~:text=De%20SER%20pakt%20mantelzorg%20in,en%2Fof%20zorgen%20te%20combineren.
56 www.werkenmantelzorg.nl/feiten-cijfers/.
57 Informatie en advies, Persoonlijke begeleiding, Emotionele steun, Educatie, Praktische hulp, Vervangende zorg, Financiële ondersteuning, Materiële hulp.
Zie ook www.movisie.nl/publicatie/verwijzer-mantelzorgondersteuning.
58 Bonding betekent dat wat mensen aan relaties en contacten hebben doordat ze bij een bepaalde groep horen. Contact kunnen maken met mensen uit andere groepen dan waar je zelf bij hoort, noemen we bridging.
59 Kromhout (2023). Nabijheid en sociale inclusie. In Veldboer, Engbersen, Hooghiemstra et al (red.), *Lexicon nabijheid en sociaal werk*, p71.
60 Broekroelofs, Cadat-Lampe, Felten & Vlug. *Kennissynthese uitsluiting in de sociale basis - Aanpak en stand van zaken* anno 2024 (2024)
61 Sociale uitsluiting kan voorkomen op allerlei gronden: sociaaleconomische achtergrond, etnische en culturele achtergrond, gezondheidsproblemen, leeftijd, genderidentiteit, seksuele gerichtheid, gezinsomstandigheden, beperkt sociaal netwerk, daklooshеid, laaggeletterdheid, lage digitale vaardigheden, verstandelijke en lichamelijke vermogens, neurodiversiteit, psychische kwetsbaarheid, etc.
62 Broekroelofs, Cadat-Lampe, Keers, Vlug & Felten. *De aanpak van discriminatie in de sociale basis - Inzicht en handelsperspectieven voor sociaal professionals in de sociale basis* (2023)
63 Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk, 2020.
64 Wilken, Van den Berg & Bektas, Kennissynthese Sociaal Werk Bevorderen van sociale inclusie, Rapportage pijler 2, 2023.
65 Kwartiermaken staat voor de poging een maatschappelijk klimaat te bevorderen waarin meer mogelijkheden ontstaan voor mensen in de marge om erbij te horen en mee te doen naar eigen wens en mogelijkheden.
66 Zoals ook verwoord in het *Richtinggevend kader voor toegang, lokale teams en integrale dienstverlening in het sociaal domeinen.* Maar ook De Bruijn, Noordewier & Santpoort, *Naar vertrouwen in een betrouwbare overheid, Deel 3: De nabije overheid*, 2023. En Kooiman, Santpoort, Doornink,(2023). *Toegang in ontwikkeling*, Movisie.
67 Wilken, Van den Berg & Bektas, Kennissynthese Sociaal Werk Bevorderen van sociale inclusie, Rapportage pijler 2, 2023.
68 Scheepers p41.
69 Bijvoorbeeld: je actief inzetten voor de samenleving, een vrijwilligersorganisatie of vereniging, iemand in de buurt. En/of iemand uitnodigen om onderdeel uit te maken van een gemeenschap.
70 npo.nl/start/serie/100-dagen-in-de-vergeten-wijk/seizoen-1/een-stichtelijk-verhaal.
71 Het is de moeite waard om te kijken in hoeverre dit “echt” is, en in hoeverre het sociaal wenselijk antwoordgedrag is. En/of in hoeverre er sprake is van “the value-action gap (also called the attitude-behavior gap, intention-behavior gap, KAP-gap (knowledge-attitudes-practice gap) or belief-behavior gap) is the space that occurs when the values (personal and cultural) or attitudes of an individual do not correlate to their actions. More generally, it is the difference between what people say and what people do”. (Wikipedia).
72 In het Engels ook wel Theory of Change (ToC) genoemd. Wij kiezen bewust voor het Nederlands woord omdat het laagdrempeliger klinkt.
73 Overige soorten zijn: 1) Aannames over het wereldbeeld over drijfveren achter een verandering. 2) Aannames over de geloofssystemen in een samenleving, die oordelen vormen over wat gepast en haalbaar is in een specifieke context. 3) Aannames over de context waarin jouw interventie zal opereren.
74 Kamerbrief Aanpak Sociale Basis inclusief Mantelzorgagenda 2023-2026, kenmerk 3626552-1050315-DMO.
75 Verwey-Jonker Instituut (2023). De sociale basis: kernboodschap en position paper. www.verwey-jonker.nl/publicatie/de-sociale-basis-kernboodschap-en-position-paper
76 SCP (2019). Wat als zorg wegvalt.
77 SCP (2017). Langer zelfstandig.
78 SCP (2017). Langer zelfstandig.
79 RVS (2023). Kinderen uit de Knel.

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

80 SCP (2016). Overall rapportage sociaal domein.
81 PBL (2018). Regionale ontwikkelingen in het aantal potentiële helpers van oudere tussen 1975-2040; SCP (2019). Toekomstverkenning mantelzorg aan ouderen in 2040.
82 SCP (2019). Toekomstverkenning mantelzorg aan ouderen in 2040.
83 PBL (2018). Regionale ontwikkelingen in het aantal potentiële helpers van ouderen tussen 1975-2040.
84 SCP (2019). Toekomstverkenning mantelzorg aan ouderen in 2040.
85 SCP (2019). Mantelzorgers in het vizier.
86 SCP (2020). Kerncijfers jonge mantelzorgers in Nederland.
87 Movisie (2017). Wat werkt bij mantelzorgondersteuning.
88 SCP (2020). Blijvende bron van zorg.
89 SCP (2020). Blijvende bron van zorg.
90 SCP (2019). Mantelzorgers in het vizier.
91 SCP (2017). Overall rapportage sociaal domein 2017.
92 SCP (2018). Wmo 2015 in de praktijk; SCP (2020). Blijvende bron van zorg.
93 SCP (2016). Overall rapportage sociaal domein 2016; SCP (2017). Overall rapportage sociaal domein 2017; SCP (2020). Blijvende bron van zorg.
94 SCP (2019). Toekomstverkenning mantelzorg aan ouderen in 2040; SCP (2018). Wmo 2015 in de praktijk.
95 RVS (2023). Kinderen uit de Knel.
96 SCP (2016). Overall rapportage sociaal domein 2016.
97 RVS (2023). Kinderen uit de Knel.
98 SCP (2020). Blijvende bron van zorg.
99 RVS (2023). Kinderen uit de Knel, p. 15.
100 SCP (2020). Blijvende bron van zorg.
101 SCP (2019). Wat als zorg wegvalt.
102 SCP (2017). Langer zelfstandig.
103 SCP (2020). Blijvende bron van zorg.
104 SCP (2019). Toekomstverkenning mantelzorg aan ouderen in 2040.
105 SCP (2019). Toekomstverkenning mantelzorg aan ouderen in 2040.
106 PBL (2018). Regionale ontwikkelingen in het aantal potentiële helpers van oudere tussen 1975-2040.
107 SCP (2024). Investeren in vitale ouderen.
108 SCP (2020). Blijvende bron van zorg.
109 Zorginstituut Nederland (2023). Verdelen van schaarste in de wijkverpleging.
110 SCP (2019). Informele zorg ontvangen en verlenen: is de context van invloed?, p. 10.
111 www.platform-investico.nl/onderzoeken/familie-is-soms-niet-zo-prettig geraadpleegd op 19-06-24
112 SCP, 2016. Overall rapportage sociaal domein 2015.
113 SCP, 2016. Overall rapportage sociaal domein 2015, p. 309.
114 SCP, 2018. Overall rapportage sociaal domein 2017, p. 18.
115 Movisie, 2023. Kennissynthese Sociaal Werk: Bevorderen van sociale inclusie.
116 SCP (2019). Mantelzorgers in het vizier.
117 SCP (2019). Informele zorg ontvangen en verlenen: is de context van invloed?, p. 15.
118 SCP (2019). Mantelzorgers in het vizier.
119 SCP (2018). Wmo 2015 in de praktijk, p. 140.
120 Kok, E. & Van Mourik, K. (2023). Kennissynthese Sociaal Werk. Versterken van het alledaagse leven. *Movisie*
121 Kok, E. & Van Mourik, K. (2023). Kennissynthese Sociaal Werk. Versterken van het alledaagse leven. *Movisie*, p. 32.
122 SCP (2019). Toekomstverkenning mantelzorg aan ouderen in 2040; SCP (2020). Blijvende bron van zorg.
123 SCP (2018). Wmo 2015 in de praktijk.
124 SCP (2015). Overall rapport sociaal domein 2015.
125 Kennissynthese Sociaal Werk Versterken van het alledaagse leven, Krista van Mourik, Els Kok, 2023.
126 SCP (2019). Toekomstverkenning mantelzorg aan ouderen in 2040.
127 SCP (2019). Toekomstverkenning mantelzorg aan ouderen in 2040.
128 SCP (2019). Toekomstverkenning mantelzorg aan ouderen in 2040.
129 SCP (2019). Informele zorg ontvangen en verlenen: is de context van invloed?
130 SCP (2019). Mantelzorgers in het vizier.
131 SCP (2020). Kerncijfers jonge mantelzorgers in Nederland.
132 SCP (2019). Mantelzorgers in het vizier; SCP (2020). Kerncijfers jonge mantelzorgers in Nederland
133 RVS (2022). Anders leven en zorgen.
134 SCP (2024). Investeren in vitale ouderen, p. 17.
135 SCP (2024). Investeren in vitale ouderen.
136 SCP (2020). Blijvende bron van zorg, p. 15.
137 SCP (2020). Blijvende bron van zorg; SCP (2018). Wmo 2015 in praktijk.
138 RVS (2022). Anders leven en zorgen.
139 SCP (2018). Wmo 2015 in praktijk.
140 RVS (2022). Anders leven en zorgen.
141 SCP (2015). Overall rapport sociaal domein 2015.

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

142 SCP (2020). Blijvende bron van zorg.
143 SCP (2020). Blijvende bron van zorg; RVS (2022). Anders leven en zorgen.
144 SCP (2018). Wmo 2015 in praktijk.
145 SCP (2020). Kerncijfers jonge mantelzorgers in Nederland.
146 SCP (2020). Blijvende bron van zorg.
147 SCP (2019). Toekomstverkenning mantelzorg aan ouderen in 204; SCP (2018). Wmo 2015 in praktijk.
148 SCP (2020). Blijvende bron van zorg.
149 Ahmad, M. (2022). Dementia care in families with a migration background: Dealing with gendered and cultural obstacles to shared care.
150 Ahmad, M. (2022). Dementia care in families with a migration background: Dealing with gendered and cultural obstacles to shared care.
151 Ecorys (2023). Onderzoek naar de effectiviteit van mantelzorgondersteuning.
152 Ecorys (2023). Onderzoek naar de effectiviteit van mantelzorgondersteuning.
153 SCP, 2018. De Wmo 2015 in de praktijk.
154 SCP, 2018. De Wmo 2015 in de praktijk.
155 SCP, 2019. Wat als zorg wegvalt? Een simulatie van alternatieven voor zorg en ondersteuning voor mensen met een gezondheidsbeperking.
156 SCP, 2018. De Wmo 2015 in de praktijk; Lub, V, 2017. Participatie in de bijstand: wat leert de wetenschap?
157 Lub, V. (2017). Participatie in de bijstand: wat leert de wetenschap? Rotterdam: Bureau voor sociale argumentatie.
158 SCP, 2018. De Wmo 2015 in de praktijk.
159 CBS (2024). Vrijwilligerswerk 2023. Via Vrijwilligerswerk 2023 | CBS.
160 CBS (2024). Vrijwilligerswerk 2023. Via Vrijwilligerswerk 2023 | CBS.
161 SCP (2020). Blijvende bron van zorg. Den Haag.
162 www.lsabewoners.nl/community-organising/
163 Op 't Hoog, *Het uitdaagrecht in Nederland, Een stand van zaken onder gemeenten anno 2019,* 2019.
164 SCP, 2018. De Wmo 2015 in de praktijk.
165 RVS, 2023. Kinderen uit de knel.
166 WRR, 2023. Grip. Het maatschappelijk belang van persoonlijke controle.
167 SCP, 2019. Wat als zorg wegvalt? Een simulatie van alternatieven voor zorg en ondersteuning voor mensen met een gezondheidsbeperking.
168 SCP, 2020. Blijvende bron van zorg.
169 SCP, 2018. De Wmo 2015 in de praktijk.
170 SCP, 2018. De Wmo 2015 in de praktijk.
171 SCP, 2016. Overall rapportage sociaal domein.
172 SCP, 2015. Betrokken wijken. Ervaringen met bewoners en professionals met wijkverbetering in vier (voormalige) aandachtswijken; Lub, V, 2017. Participatie in de bijstand: wat leert de wetenschap?
173 SCP, 2015. Betrokken wijken. Ervaringen met bewoners en professionals met wijkverbetering in vier (voormalige) aandachtswijken.
174 SCP, 2018. De Wmo 2015 in de praktijk.
175 SCP, 2018. De Wmo 2015 in de praktijk.
176 SCP (2020). Blijvende bron van zorg
177 SCP, 2018. De Wmo 2015 in de praktijk.
178 SCP, 2015. Betrokken wijken. Ervaringen met bewoners en professionals met wijkverbetering in vier (voormalige) aandachtswijken.
179 Movisie, 2022. Wat werkt bij het stimuleren van vrijwillige inzet en actief burgerschap?
180 Movisie, 2022. Wat werkt bij het stimuleren van vrijwillige inzet en actief burgerschap? p. 5.
181 Movisie, 2022. Wat werkt bij het stimuleren van vrijwillige inzet en actief burgerschap? p. 6.
182 Movisie, 2022. Wat werkt bij het stimuleren van vrijwillige inzet en actief burgerschap? p. 6.
183 SCP, 2018. De Wmo 2015 in praktijk.
184 Bureau Bartels, 2024. Meer overleven dan innoveren: indexering Wmo-contracten door gemeenten.
185 Bureau Bartels, 2024. Meer overleven dan innoveren: indexering Wmo-contracten door gemeenten.
186 Bureau Bartels, 2024. Meer overleven dan innoveren: indexering Wmo-contracten door gemeenten, p. 33.
187 Cigarbox Impact sociaal werk in de wijk Analyse opgave, investeringen impact sociaal werk in vier wijken, december 2023, p. 6
188 SCP, 2018. Overall rapportage sociaal domein 2017 & SCP, 2023. Zicht op zorgen: Kerncijfers over de problemen, hulpbronnen, leefsituatie en ondersteuning van mensen in het sociaal domein.
189 SCP, 2023. Zicht op zorgen: Kerncijfers over de problemen, hulpbronnen, leefsituatie en ondersteuning van mensen in het sociaal domein.
190 SCP, 2019. De sociale staat van Nederland 2019.
191 SCP, 2017. Overall rapportage sociaal domein 2016.
192 SCP, 2018, De Wmo 2015 in praktijk.
193 Mathieu Steijn (2023). *De bereikbaarheid van voorzieningen op buurtniveau (2008-*2021): *Een analyse van de Atlas van Voorzieningen*.

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

194 Onder deze vrijetijdsvoorzieningen vallen onder andere restaurants en bioscopen. Sportverenigingen zijn echter niet meegenomen.
195 Let op, dit betreft wel een bergparabool. Etc.
196 Mathieu Steijn (2023). *De bereikbaarheid van voorzieningen op buurtniveau (2008-2021): Een analyse van de Atlas van Voorzieningen,* p. 6.
197 Mathieu Steijn (2023). *De bereikbaarheid van voorzieningen op buurtniveau (2008-2021): Een analyse van de Atlas van Voorzieningen.*
198 Mathieu Steijn (2023). *De bereikbaarheid van voorzieningen op buurtniveau (2008-2021): Een analyse van de Atlas van Voorzieningen.*
199 Informatie voor Derden (Iv3) is een informatiesysteem. Hierin staat welke financiële informatie de gemeente, provincie en gemeenschappelijke regeling moet verstrekken.
200 Het betreft hier de ontwikkeling van de netto kosten, dus verminderd met verkregen inkomsten van derden. Samenkracht en burgerparticipatie is voor 2022 gebaseerd op de begrotingscijfers, omdat de rekeningcijfers voor dat jaar vertekend zijn, in verband met de kosten voor de opvang van Oekraïners. De gegevens zijn ontleend aan de IV3 informatie, die verzameld is door het CBS.
201 SCP, 2018. De Wmo 2015 in praktijk, p. 9.
202 SCP, 2018, De Wmo 2015 in praktijk.
203 SCP, 2018, De Wmo 2015 in praktijk.
204 SCP, 2018. Overall rapportage sociale domein 2017.
205 SCP, 2017. Overall rapportage sociale domein 2016
206 Silke van Arum, *De noodzakelijke bijsturing van het sociaal wijkteam,* 2023.
207 Britt et al, *Leren, sturen en verantwoorden in de sociale basis*, 2022.
208 SCP, 2017. Langer zelfstandig, p. 49.
209 SCP, 2018. Wmo 2015 in praktijk.
210 SCP, 2018. Wmo 2015 in praktijk.
211 SCP, 2020. Sociaal domein op koers?.
212 RVS 2023. Kinderen uit de knel, p. 8.
213 RVS, 2023. Kinderen uit de knel.
214 Movisie, 2023. Aan de slag met samenlevingsopbouw, www.movisie.nl/artikel/aan-slag-samenlevingsopbouw & SCP, 2015. Betrokken wijken.
215 Movisie, 2023. Aan de slag met samenlevingsopbouw, www.movisie.nl/artikel/aan-slag-samenlevingsopbouw.
216 Cigarbox Impact sociaal werk in de wijk Analyse opgave, investeringen impact sociaal werk in vier wijkendecember 2023, p. 10.
217 RVS, 2023. Kinderen uit de knel, p. 35.
218 RVS, 2023. Kinderen uit de knel.
219 Movisie, 2023. Kennissynthese Sociaal Werk: Versterken van het Alledaagse leven, p. 22.
220 Movisie, 2022. Het geheim van de lange relatie: Continuïteit als voorwaarde voor een effectief sociaal domein, p. 23.
221 SCP, 2018. Wmo 2015 in praktijk.
222 RVS, 2023. Kinderen uit de knel & Verwey-Jonker Instituut, 2022. Leren Sturen en Verantwoorden.
223 RVS, 2023. Kinderen uit de knel.
224 SCP, 2018. Wmo 2015 in praktijk.
225 BPSW, 2022. Beroepsprofiel van de Sociaal Werker.
226 Lange, M. de et al., 2021, *De waarde van preventie in een veranderend sociaal domein.*
227 SCP, 2015. Betrokken wijken.
228 SCP, 2015. Betrokken wijken, p. 16.
229 SCP, 2015. Betrokken wijken, p. 19.
230 SCP, 2015. Betrokken wijken.
231 SCP, 2015. Betrokken wijken.
232 SCP, 2015. Betrokken wijken.
233 RVS, 2023. Kinderen uit de knel.
234 SCP, 2017. Langer Zelfstandig.

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen

COLOFON

Auteurs: Andrew Britt, Annette van den Bosch, Gijs Verwaijen, Rosa Glijn, Karijn van den Berg.
Met medewerking van: Cynthia Friebel, Lou Repetur, Onno de Zwart, Karin Verbeek en een brede groep experts binnen Movisie en het Verwey-Jonker Instituut.
Eindredactie: Movisie communicatie, Annemiek Haalboom.
Vormgeving: ontwerpburo Suggestie & Illusie.

Downloaden: www.movisie.nl en www.verwey-jonker.nl.

December 2024

Deze publicatie is tot stand gekomen in samenwerking met het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, directie Maatschappelijke Ondersteuning, Sociaal Werk Nederland, MantelzorgNL, Vereniging van Nederlandse Gemeenten, Vereniging NOV, LSA Bewoners, de Nationale Jeugdcoalitie en de Associatie Wijkteams.

Ministerie van Volksgezondheid,
Welzijn en Sport

Inleiding
Verandertheorie in één oogopslag
Ambities
Bouwstenen sterke sociale basis
Wat is een verandertheorie en wat kan je ermee?
Beleidsverwachtingen van de sociale basis
Wat weten we uit de literatuur over 'hoe het staat' met de sociale basis?
Bronnen